

... blir man kallad golare
tystnadskultur där det
är svårt att få folk att vittna.
...det övriga samhället
har övergett området.
... det händer ingenting
vi är bortglömda...
...jag ser att polisen
när man ringer polisen
kan skydda mig
... barnen växer upp
... oroa mig för mitt barn...
ute på gatorna istället.
... många älskar sitt område...
... alla känner alla

Relationen till rättsväsendet i socialt utsatta områden

Relationen till rättsväsendet i socialt utsatta områden

Rapport 2018:6

Brå – kunskapscentrum för rättsväsendet

Myndigheten Brå verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsbekämpning och brottsförebyggande arbete, till i första hand regeringen och myndigheter inom rättsväsendet.

Publikationen finns som pdf på www.bra.se. På begäran kan Brå ta fram ett alternativt format. Frågor om alternativa format skickas till tillgangligt@bra.se

Vid citat eller användande av tabeller, figurer och diagram ska källan Brå anges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovspersonens tillstånd.

ISSN 1100-6676
ISBN 978-91-87335-97-6
URN:NBN:SE:BRA-754

© Brottsförebyggande rådet 2018
Författare: Johanna Skinnari, Fredrik Marklund, Erik Nilsson,
Christian Stjärnqvist och Daniel Vesterhav
Produktion: Ordförandet AB
Omslagsillustration: Ulf Jernelo, Jojo Form
Tryck: 2018 AJ E Print AB

Brottsförebyggande rådet, Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-527 58 400, e-post info@bra.se, www.bra.se

Denna rapport kan beställas hos Norstedts Juridik, 106 47 Stockholm
Telefon 08-598 191 90, fax 08-598 191 91, e-post kundservice@nj.se,
webbadress www.nj.se

Förord

De senaste åren har det varit stort fokus i media, myndighetsvärlden och politiken på problematiken i vissa bostadsområden – ofta förorter eller stadsdelar i storstäderna. Dessa områden benämns *socialt utsatta områden* och brukar kopplas samman med problem som etnisk och ekonomisk segregation, hög arbetslöshet, låg utbildningsnivå, otrygghet och höga ohälsotal. Myndighetsrapporter visar på både en större brottsutsatthet och större otrygghet hos de boende i socialt utsatta områden jämfört med boende i övriga urbana områden.

Media skriver bland annat om gängkrig, bilbränder och om hur det offentliga rummet tagits över av män. I polisens rapporter om socialt utsatta områden förekommer begrepp som *parallella samhällsstrukturer*, *social oro* och *obenägenhet att delta i rättsprocessen*.

I syfte att förbättra situationen i socialt utsatta områden genomförs insatser av såväl polisen som andra myndigheter, kommunen och civilsamhället.

För att kunna genomföra effektiva och väl riktade insatser i socialt utsatta områden krävs en god kunskap om hur situationen ser ut, inte minst utifrån hur de boende själv upplever den. Regeringen har därför gett Brå detta uppdrag om relationen till rättsväsendet i socialt utsatta områden.

Rapporten är skriven av biträdande enhetschefen Johanna Skinari (projektledare), enhetsrådet Fredrik Marklund, utredaren Erik Nilsson, utredaren Christian Stjärnqvist och enhetschefen Daniel Vesterhav. Därtill har assistenten Adina Iatan bistått med ett flertal uppgifter såsom analys, transkribering av intervjuer och datainsamling under trappuppgångsundersökningen. I övrigt har trappuppgångsundersökningen genomförts av assistenterna Donarta Gashi, Ellinor Holm, Iryna Holovko, Mona Kaakati, Sadia Shahid Khan, Johanna Otterhäll och Tova Thorén. Intervjuer har transkriberats av assistenterna Albin Stenström, Joanna Carlestål och Anna Rudberg.

Värdefulla synpunkter har lämnats av professor Jerzy Sarnecki och fil.dr Manne Gerell, som vetenskapligt granskat rapporten. Vi vill tacka dem och deltagarna i projektets referensgrupp. Vi vill slutligen tacka intervjupersoner och alla boende som besvarat enkäten som ligger till grund för undersökningen.

Stockholm i mars 2018

Erik Wennerström
Generaldirektör

Daniel Vesterhav
Enhetschef

Innehåll

Sammanfattning	8
Otrygghet till följd av brotts- och ordningsproblem	9
Effektivitet viktigast för förtroendet	10
Viljan finns, men rädsla hindrar samarbete	11
Kriminella tydligaste exemplet på parallella samhällsstrukturer	11
Brås bedömning	12
Inledning	14
Socialt utsatta områden	14
Frågeställningar	15
Disposition	15
Metod och material	17
Områden och typer av material	17
Kvantitativa material	18
Intervjuer	21
Relationen mellan de olika typerna av material	23
Socialt utsatta områden i siffror	25
Socialt utsatta områden enligt polisen	25
Resultat	29
Utvecklingen av utsatthet, otrygghet och förtroende	30
Summering	34

Övergripande resultat från trappuppgångsstudien.....	36
Nära en fjärdedel trivs dåligt i det egna bostadsområdet.....	37
Oro för anhörigas utsatthet vanligast.....	38
Flest upplever buskörning, nedskräpning och bilbränder som problem	38
Förtroendet är högre för polisen än för domstolarna	40
De flesta upplever att polisen behandlar människor med respekt	41
Summering.....	41
Förtroende för rättsväsendet	43
Uppfattas rättsväsendet som effektivt i de boendes ögon?.....	47
Uppfattas rättsväsendet som rättvist i de boendes ögon?.....	52
Uppfattar de boende att rättsväsendet verkar för deras intressen?	56
Avslutande reflektioner.....	60
Benägenheten att anmäla och vittna.....	62
Fler kvinnor kan tänka sig att ringa polisen, men färre att vittna	64
Vad mer påverkar valet att inte samarbeta med rättsväsendet?.....	66
Avslutande reflektioner.....	73
Trygghet och otrygghet	74
Vilka faktorer påverkar trygghet och oro för brott?.....	75
Kön och ålder	76
Kriminella grupperingar och andra upplevda problem	78
Trasiga fönster och brott.....	83
Trångboddhet och otrygg bostadssituation.....	84
Otrygga platser och tider	86
Trygghet som ojämnt fördelad resurs	87
Försiktighetsåtgärder och ändrade beteenden.....	91
De tryggas oro	93
Trygg eller otrygg? Avslutande reflektioner	96

Parallella samhällsstrukturer	98
Vad är en parallell samhällsstruktur?	99
En modell över samhällsfunktioner	104
Rättsskipning – brottmål.....	106
Rättsskipning – tvistemål	112
Bankväsende och betalningssystem	117
Bostadsmarknad	121
Försäkrings- och trygghetssystem.....	123
Arbetsmarknad	128
Utbildningssystem	133
Monopol.....	134
Inslagen av korruption få	136
Ytterligare några resultat om grupperna	136
Avslutande reflektioner.....	140
Slutsatser och diskussion	144
”Jag kan råka illa ut”	144
”Det tjänar ingenting till”	145
”Jag litar inte på polisen”	146
”Jag har andra alternativ”	146
Vad är särskilt problematiskt i ett socialt utsatt område?	147
Referenser	150
Bilaga 1	157
Mer om de svarande i trappuppgångsundersökningen	157
Bilaga 2	159
Logistiska regressionsanalyser	159

Sammanfattning

Brå har fått i uppdrag av regeringen att undersöka trygghet och förtroende för rättsväsendet, samt förekomsten av parallella samhällsstrukturer, i socialt utsatta områden. Rapporten utgår från de områden som polisen har identifierat som socialt utsatta. De kännetecknas bland annat av en stor andel boende med låg socioekonomisk status och av inslag av kriminella med en betydande inverkan på lokalsamhället. Undersökningen bygger delvis på en bearbetning av NTU¹-data för polisens 61 socialt utsatta områden. En trappuppgångsundersökning med boende och intervjuer med bland annat boende, föreningsrepresentanter, kommunanställda och poliser har också genomförts i ett antal *särskilt utsatta* områden.

Undersökningen påvisar problem i de undersökta områdena som sannolikt är exceptionella i förhållande till andra bostadsområden. Öppen narkotikaförsäljning förekommer. Skadegörelse, nedskräpning och allvarliga trafikbrott påverkar boendemiljön, och några av områdena drabbas under perioder av mycket allvarlig våldsbrottslighet. Brott- och ordningsproblemen påverkar de boendes trygghet och bild av polisens förmåga negativt. Det finns tecken på parallella samhällsstrukturer. Resultaten av NTU-bearbetningen tyder samtidigt inte på någon generell försämring över tid i polisens 61 områden när det gäller brottsutsatthet och förtroende för rättsväsendet. I intervjuer berättar dock många boende, även de som ser sig som relativt trygga, om påverkan på vardagen. Många kommunicerar också en allmän känsla av att deras områden är bortglömda eller inte hänger samman med andra stadsdelar eller samhället i stort.

¹ NTU, Nationella trygghetsundersökningen, är en årligt återkommande frågeundersökning som genomförs med ett representativt urval av personer i åldern 16–79 år. Omkring 12 000 personer svarar varje år på undersökningen.

Otrygghet till följd av brotts- och ordningsproblem

Boende i socialt utsatta områden är betydligt otryggare än boende i övriga urbana områden. Orsakerna tycks till stor del stå att finna i utbredda brotts- och ordningsproblem, vars synlighet gör att de även påverkar boende som inte själva utsätts. Drygt en femtedel av de boende uppger i trappuppgångsstudien att de trivs dåligt i det egna bostadsområdet och omkring 36 procent uppger att de känner sig otrygga vid utevistelse i det egna bostadsområdet en sen kväll.

Majoriteten av kvinnorna som bor i socialt utsatta områden uppger att de är otrygga. Det är nära dubbelt så många som i övriga urbana områden. En aspekt som utmärker de undersökta områdena är kvinnors frånvaro i det offentliga rummet. Mycket talar för att mäns dominans av det offentliga rummet kan påverka kvinnors trygghet negativt.

De boende har tillfrågats om de upplever olika brotts- och ordningsproblem i sitt område. Resultaten visar att både allvarlighet, utbreddhet och koncentration av problem påverkar tryggheten negativt. Ju fler problem man upplever, desto större sannolikhet att man anger hög otrygghet. Störst enskild påverkan på angiven otrygghet har svarsalternativen ”gäng som bråkar och stör”, ”buskörning” och ”öppen narkotikaförsäljning”. Intervjuer och fritexter visar också hur enskilda allvarligare händelser, som skjutningar, kan få stor påverkan på många boendes trygghet. De problem som flest boende å andra sidan identifierar är nedskräpning, buskörning, bilbränder och skadegörelse. Även denna typ av ordningsproblem, som i sig kan framstå som mindre allvarliga, visar sig också kunna ha betydande inverkan på boendes trygghet. Över tid kan de också bidra till sociala processer som utarmar områden, och därigenom producera både grövre brottslighet och mer otrygghet.

Många av problemen som de boende upplever är associerade med kriminella gäng eller med grupper av unga killar och män – gränsen mellan dem är ofta oklar för övriga boende – som kvällstid uppehåller sig ute i områdena. De kör bland annat moped med fara för boendes liv och hälsa, hindrar folk från att komma fram och betar sig ibland hotfullt. De som är tryggast tycks vara de som är bekanta med killarna som hänger utomhus kvällstid, vet hur man för sig bland dem och vilka situationer man bör undvika. Problem i områdena upplevs ofta som koncentrerade till vissa tider, personer eller situationer. För många boende är ”området”, som det definieras av t.ex. polis, inte den relevanta geografiska enheten. Vardagen utspelar sig snarare på gårdar, gator och torg – vissa otryggare än andra.

Att boende vidtar försiktighetsåtgärder eller förändrar sitt beteende mer generellt framkommer också på olika sätt i materialet. Knappt hälften upplever att människor i området påverkas att inte röra sig fritt, eller att de påverkas att inte säga ifrån om någon exempelvis vandaliserar egendom. Även boende som uppger att de är relativt trygga berättar om anpassningar i vardagen och många betonar vikten av att inte ”lägga sig i”.

Effektivitet viktigast för förtroendet

Andelen som anger att de har förtroende för polis och domstolar är något lägre i socialt utsatta områden än i övriga urbana områden, cirka 55 procent. Förtroendet för polis och domstolar tycks dock ha ökat mer än i övriga urbana områden, mellan perioderna 2006–2011 och 2012–2017.

Trappuppgångsenkäten ger oss möjlighet att titta närmare på olika faktorer som påverkar förtroendet för polis och rättsväsende. Två resultat sticker ut som särskilt intressanta. För det första visar undersökningen att den enskilt viktigaste faktorn för förtroendet är upplevelsen av att polisen är effektiv, följt av upplevelsen av att polisen är rättvis. Omkring en fjärdedel upplever att polisen är effektiv när det gäller att ta fast inbrottstjuvar, att ingripa mot buskörning respektive att ingripa mot narkotikahandel. I intervjuer och fritextsvar uttrycker många boende frustration över att brotts- och ordningsproblem inte åtgärdas. Många ser problemen som ett tecken på att samhället övergivit området, och vissa menar att polisen eller det svenska rättsväsendet i stort är för slapphänt.

Ett andra viktigt resultat är att yngre anger lägre förtroende för polisen än äldre – en tydlig kontrast mot samhället i stort. Särskilt yngre män uppger att de har lågt förtroende. Det är också fler i denna grupp som anser att polisen inte fattar rättvisa beslut, att polisen inte behandlar dem med respekt och att det är deras skyldighet att göra vad polisen säger åt dem även om de inte förstår, håller med eller gillar hur polisen behandlar dem. I intervjuer berättar särskilt yngre boende om situationer där oskyldiga stoppas av polis eller påverkas på andra sätt, något som troligtvis bidrar till det lägre förtroendet.

Sammantaget visar resultaten på hur svårt det kan vara för polisen att bygga förtroende i områdena. Vissa boende ser bristande effektivitet som ett utslag av slapphänthet och önskar hårdare tag mot kriminella. Repressivt arbete riskerar å andra sidan att spilla över på laglydiga boende, särskilt yngre män, vilket skadar deras förtroende för polisen. Polisen har således en svår uppgift att vara effektiv, utan att skada förtroendet hos oskyldiga som upplever att de kontrolleras på felaktiga grunder. Dessutom finns

en uppenbar risk att boende tolkar både ineffektivitet och andra problem som ett kvitto på att deras områden är bortglömda eller satta på undantag.

Viljan finns, men rädsla hindrar samarbete

Undersökningens resultat tyder på att många boende egentligen är motiverade att samarbeta med polisen, men hindras av rädsla för kriminella i områdena. De flesta tror, enligt resultaten av trappuppgångsstudien, att de skulle ringa polisen om de bevittnade ett personrån eller själva utsattes för misshandel. En betydligt mindre andel uppger att de skulle vittna om det inte var de själva som hade utsatts. Fler kvinnor anger att de skulle ringa polisen i dessa hypotetiska situationer, medan fler män uppger att de skulle ställa upp som vittnen. Att ha förtroende för polis och domstolar ökar generellt sannolikheten att boende kan tänka sig att vittna.

I intervjuer och enkätsvar framgår det tydligt att de boendes rädsla för repressalier är den främsta orsaken till varför de drar sig för att samarbeta med rättsväsendet. Boende beskriver att de är mest ovilliga att samarbeta om de bevittnat ett brott som de misstänker har koppling till de kriminella grupperingarna i området. De som uppfattar att skjutningar är ett problem i bostadsområdet tycks vara mindre benägna att vittna. Många uttrycker också oro över att anhöriga ska utsättas. Det finns en utbredd uppfattning att rättsväsendet inte kan skydda vittnen och många önskar att de skulle kunna vittna anonymt. Till detta kommer att det särskilt bland yngre personer tycks finnas oskrivna regler om att man inte ska samarbeta med rättsväsendet.

Kriminella tydligaste exemplet på parallella samhällsstrukturer

Parallella samhällsstrukturer är per definition svåra att belysa. Polisen använder begreppet för att lyfta fram och beskriva en disparat uppsättning problem. I rapporten försöker vi ytterligare belysa och på olika sätt nyansera dessa. Gemensamt för många av de fenomen som fångas upp av termen är att de på något vis är kopplade till grupper som bygger på en kollektiv logik, där gruppens bästa, som det tolkas av tongivande aktörer, väger tyngre än individens rättigheter. Till detta kommer grupper av boende som i mer allmän mening kan uppfattas leva parallellt genom att de står utanför många samhällsfunktioner och sällan interagerar med människor utanför den egna gruppen eller området. De står utanför i bemärkelsen att de bor i andra hand eller på madrasser, har inte kvalificerat sig för socialförsäkrings-

systemen, står utanför den reguljära arbetsmarknaden eller saknar kreditvärdighet. Att många människor står utanför viktiga samhällsfunktioner och att vissa använder alternativa system försvårar rättsväsendets arbete på ett mer diffust eller indirekt sätt.

En stor del av de problem som diskuteras i termer av parallella strukturer är i själva verket kopplade till kriminella grupper. Nära 70 procent av de boende uppger i trappuppgångsstudien att det finns kriminella personer eller grupperingar som har en inverkan på området i något avseende. Flest anger att de påverkar personer i området att inte vittna. Kriminella grupperingar sprider rädsla bland boende genom sitt skrämsekapital. Dessa grupperingar kan ses som parallella strukturer i den meningen att de i hög grad står utanför samhället och löser konflikter utan att involvera rättsväsendet. En del av våldsbrottsligheten i socialt utsatta områden handlar exempelvis om vedergällning.

Betydligt färre, 12 procent av de boende, uppger att grupper som baseras på t.ex. släktskap, gemensam etnicitet eller religion påverkar boende. Intervjuer fångar upp en del exempel på hur dessa grupper använder egna alternativa samhällsfunktioner. Det handlar om exempelvis alternativa sätt att lösa tvister, boende eller försäkringar. Viktigt att understryka är att mycket av detta inte är brottsligt och även kan fylla en viktig funktion för de inblandade i olika hänseenden. Det kan handla om kredit- eller sparsystem, eller att det finns rutiner för medling i tvister av olika slag. Alternativa system verkar snabbare och är mer lättillgängliga än de reguljära.

En risk med denna typ av alternativa lösningar som framkommer i materialet är dock att den svaga parten – ofta en kvinna eller ett barn – kan få sina mänskliga rättigheter åsidosatta, och då står utan möjlighet att överklaga. Det kan till exempel handla om att en kvinna skiljer sig juridiskt sett, men som ändå tvingas förbli gift enligt gruppens regler. Att alternativa system hanterar allvarligare brott framstår som ovanligt. Även om dessa alternativa lösningar kan orsaka lidande för individer eller mindre grupper, framstår de dock inte som den stora utmaningen för rättsväsendet. Över tid kan de dock troligen försvåra kontakt med det omgivande samhället. De största effekterna på rättsväsendets arbete tycks i stället främst handla om kriminella strukturer och om effekterna av utanförskap mer allmänt.

Brås bedömning

Brå bedömer att både det brottsbekämpande och brottsförbyggande arbetet behöver effektiviseras. De boende i socialt utsatta områden har samma rättigheter till en lugn och trygg boendemiljö som boende i andra områden. Lägre trygghet och

förtroende för rättsväsendet i områdena bedöms också i hög grad spegla problemen i områdena. Brå bedömer att rättsväsendet och andra aktörer behöver satsa på metodutveckling och bli bättre på att identifiera de mer dolda parallella samhällsstrukturerna. Våra resultat borde vara användbara som underlag i förbättringsarbete.

Socialt utsatta områden har under decennier varit föremål för diverse satsningar med olika inriktningar. Samtidigt kvarstår problemen. Sammantaget bedömer Brå att arbetet i socialt utsatta områden framöver i mycket högre grad måste präglas av utvecklingsarbete, samordning och långsiktighet. Vi ser i detta sammanhang ett behov av att inom polisen ha en helhetssyn kring arbetet i de 61 socialt utsatta områdena. Det är viktigt att satsa på och uppmuntra metodutveckling där erfarenheter av arbete mot specifika brottsproblem kan tillvaratas och överföras mellan olika områden. Det gäller särskilt utredningar om det grövsta våldet och arbetet mot andra brotts- och ordningsproblem med hög synlighet och påverkan på de boende i områdena.

Problem med nedskräpning, buskörning och bilbränder påverkar många boende men riskerar att falla mellan stolarna. Sådana problem ses ofta inte som tillräckligt allvarliga för polisen att lägga resurser på, men är samtidigt för utbredda för att t.ex. bostadsbolag och kommun ska mäka med. Brå bedömer att det genom att ta de boendes problem på allvar finns en möjlighet för polisen att förbättra förtroendet. Det centrala är inte nödvändigtvis lagföring, utan att få problemen att upphöra genom förebyggande åtgärder. En stor utmaning ligger i att motivera poliser till att arbeta med ordningsproblem, när de har svårt att lösa grövre brott.

I anslutning till detta kan vi också konstatera att mycket talar för att polisen får ta stort ansvar för problem som också berör andra aktörer, t.ex. kommun, skola och fastighetsägare. Brå bedömer att polisen och andra aktörer måste ta strategiska och gemensamma beslut, om vilka aktörer som tar ansvar för vad, i det gemensamma brottsförebyggande arbetet. Arbetet involverar ofta också civilsamhället. Rapporten illustrerar att kommuner och myndigheter ibland riskerar att indirekt stödja parallella samhällsstrukturer. För att undvika det behöver de ha god inblick i det lokala civilsamhället och dess aktörer. Denna rapport erbjuder en första explorativ överblick men ytterligare kunskap behövs.

Inledning

Brå fick i regleringsbrevet för 2016 uppdraget att undersöka trygghet, förtroende för och relation till rättsväsendet i socialt utsatta områden. Så här lyder uppdraget:

Mycket tyder på att personer i socialt utsatta områden överlag har lägre förtroende för rättsväsendet och andra myndigheter än befolkningen i övrigt. Myndigheter och andra aktörer har också lyft fram att personer i dessa områden i lägre utsträckning vänder sig till och samarbetar med olika samhällsaktörer. Det pekas i det sammanhanget även på tendenser till parallella samhällsstrukturer. Brå ska mot bakgrund av detta belysa kvinnors och mäns trygghet, förtroende för och relation till rättsväsendet i socialt utsatta områden. Brå ska även belysa om det förekommer parallella samhällsstrukturer i sådana områden. I uppdraget ingår att visa hur dessa strukturer i så fall ser ut och fungerar, samt hur de påverkar rättsväsendets möjligheter att beivra och förebygga brott.

Denna rapport utgör redovisningen av uppdraget.

Socialt utsatta områden

Benämningar som *socialt utsatta områden* och *särskilt utsatta områden* har blivit vanliga i den offentliga debatten under de senaste åren. Den exakta innebörden av termerna varierar beroende på i vilket sammanhang de används. Många gånger används de utan någon tydlig definition, men ofta avses områden som kännetecknas av omfattande problematik med etnisk och ekonomisk segregation, hög arbetslöshet, låg utbildningsnivå, otrygghet, kriminella nätverk och höga ohälsotal.

Polisen har pekat ut 61 socialt utsatta områden, varav 23 bedöms vara *särskilt utsatta områden* (NOA 2017). Utsatta områden beskrivs av polisen som

ett geografiskt avgränsat område som karaktäriseras av en låg socioekonomisk status, där kriminella har en inverkan på lokalsamhället (NOA 2017, s. 10).

Särskilt *utsatta områden* kännetecknas dessutom av

en social problematik och kriminell närvaro som lett till en utbredd obenägenhet att delta i rättsprocessen och svårigheter för polisen att fullgöra sitt uppdrag (NOA 2017, s. 10).

Vi har tolkat regeringsuppdraget som att det som efterfrågas är fördjupad kunskap kring situationen i just de områden där polisen upplever särskilda problem kopplat till otrygghet, lågt förtroende och parallella samhällsstrukturer. Rapporten utgår därför från polisens indelning av områden och inte från en definition av social utsatthet.²

Vi har både tagit fram ett övergripande material för samtliga 61 områden och ett mer djupgående material för några av de särskilt utsatta områdena. Detta beskrivs mer i detalj i Metod och material.

Vår undersökning syftar till att fördjupa kunskapen om socialt utsatta områden, inte att peka ut specifika områden. Med anledning av detta nämns inte de undersökta områdena med namn i rapporten.

Frågeställningar

Projektet strävar efter att besvara följande frågeställningar rörande socialt utsatta områden:

1. Hur ser kvinnors och mäns trygghet, förtroende för och relation till rättsväsendet ut?
2. Vilka faktorer påverkar trygghet och förtroende?
3. Vilka uttryck för parallella samhällsstrukturer kan identifieras?
4. Hur påverkas rättsväsendets möjligheter att utföra sitt uppdrag av graden av trygghet och förtroende samt förekomsten av parallella samhällsstrukturer?

Disposition

Efter det inledande kapitlet följer två bakgrundskapitel. Först redovisas de metoder och material som rapportens resultat bygger på. Därefter presenteras en sammanställning av uppgifter om socialt utsatta områden som är viktiga att ha med sig i den fort-

² Viktigt att notera är att Brå tidigare har använt ett annat sätt att identifiera socialt utsatta områden. Till följd av att det uttryckligen ingick i det uppdraget att analysera otrygghet och brottnivåer var det olämpligt att utgå från en definition av socialt utsatta områden som tog sikte på höga nivåer av dessa kriterier (Brå 2017:7). I syfte att hantera definitionsproblematiken användes i stället tre områdesbaserade indikatorer för att identifiera socialt utsatta områden. Dessa var inkomstnivå, uttag av försörjningsstöd och åldersstruktur.

satta läsningen. Sedan presenteras studiens resultat. Resultatdelen ger inledningsvis en generell bild av förtroendet för rättsväsendet, utsattheten för brott samt trygghet och otrygghet i socialt utsatta områden. Vi fördjupar oss därefter i fyra centrala teman: förtroende för rättsväsendet, benägenhet att samarbeta med rättsväsendet, trygghet och otrygghet samt avslutningsvis parallella samhällsstrukturer. Resultaten av de tematiska kapitlen sammanförs och diskuteras därefter i rapportens slutsatser.

Metod och material

Uppdraget är förenat med betydande metodologiska svårigheter. Bortfallsproblematik gör det svårt att ge en representativ bild av de boendes trygghet och förtroende. Svarsfrekvensen i frågeundersökningar är ofta särskilt låg i socialt utsatta områden, och man kan anta att de som har mindre förtroende för myndigheter också är mindre benägna att besvara frågor från en myndighet. Samtidigt är det utifrån uppdraget otillfredsställande att ge upp tanken på representativitet och helt förlita sig på intervjuer. Till detta kommer en rad begreppsliga svårigheter. Trygghet och förtroende är subjektiva tillstånd och därför svåra att kvantifiera. Det finns inte heller någon allmänt vedertagen definition av exempelvis ”parallella samhällsstrukturer”.

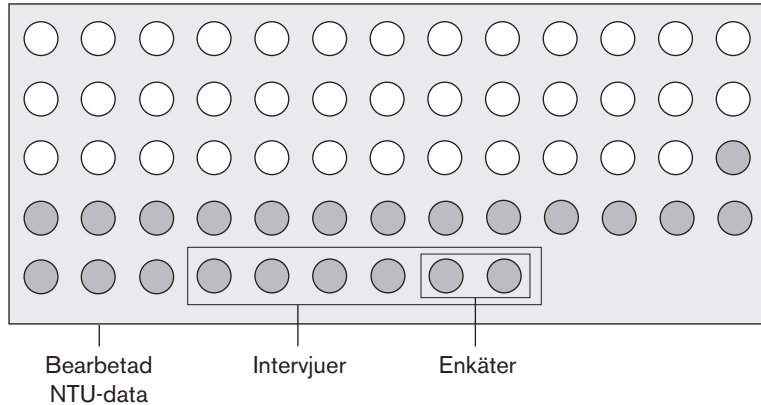
Vi har försökt hantera dessa svårigheter genom att generera flera olika typer av data och förhålla dem till varandra: en bearbetning av NTU³-data, en trappuppgångsundersökning samt intervjuer med boende och nyckelpersoner. Insamlingen av de olika materialen beskrivs mer i detalj nedan.

Områden och typer av material

Av praktiska skäl har det inte varit möjligt att inhämta dessa olika typer av material i en och samma uppsättning områden. Tanken har i stället varit att få en geografisk spridning, fånga upp flera olika områden och samtidigt få djup i materialet. Modell 1 sammanfattar vilka material som speglar vilka grupper av områden. NTU-data har bearbetats för polisens 61 *socialt utsatta områden*. Trappuppgångsundersökning och intervjuer har genomförts i två respektive sex av polisens 23 *särskilt utsatta områden*. Att vi fördjupar oss i *särskilt utsatta områden* beror på att det är just i dessa områden som polisen beskriver framväxten av parallella samhällsstrukturer.

³ NTU, Nationella trygghetsundersökningen, är en årligt återkommande frågeundersökning som genomförs med ett representativt urval av personer i åldern 16–79 år. Omkring 12 000 personer svarar varje år på undersökningen.

Modell 1. En skiss över vilka socialt utsatta områden våra olika material täcker. Särskilt utsatta områden är gråmarkerade.

Kvantitativa material

Två av materialen är av kvantitativ karaktär: resultaten av trappuppgångsundersökningen och specialbearbetade uppgifter från NTU åren 2006–2017. Nedan presenteras datakällorna.

Från tidigare studier finns indikationer på skillnader mellan boende i socialt utsatta områden och övriga urbana områden när det gäller trygghet, utsatthet för brott och förtroende för rättsväsendet. I uppdraget ligger att belysa bakgrunden till dessa skillnader. Detta förutsätter relevanta uppgifter om en lokal population stor nog att bryta ner efter exempelvis kön och ålder. NTU-data, som tas fram för att kunna följa nationella och regionala trender, räcker inte till för detta.

Trappuppgångsundersökningen

Det är mot bakgrund av detta som vi valt att konstruera en särskild enkätundersökning. Denna trappuppgångsundersökning innehåller vissa frågor från NTU, vilket gör att vi kan förhålla resultaten till resultat från bearbetningen av NTU-data (se avsnittet Relationen mellan de olika typerna av material). Den innehåller dessutom fler frågor om främst förtroende och frågor om problem i området. Målet har alltså varit att generera ett material som är tillräckligt stort för att brytas ner efter kön, ålder och andra variabler. Vi har därför valt att inte göra ett kontrollerat urval (något som dessutom hade varit svårt givet bostads-situationen i områdena), att hålla enkäten så kort och enkel vi kunnat samt att i möjligaste mån genomföra den i intervjuform.

Trappuppgångsundersökningen har varit mycket tidskrävande och vi har därför bara haft möjlighet att genomföra den i två *särskilt utsatta områden*. Även om det är rimligt att anta att

mycket av det som framkommer gäller även övriga socialt utsatta områden får man alltså vara försiktig med sådana slutsatser.

Under våren och sommaren 2017 genomförde vi trappuppgångsundersökningen i två särskilt utsatta områden. Fyra intervjuare per område besökte ett urval lägenheter och höll en strukturerad enkätintervju med de boende som var villiga att delta. Intervjuerna rekryterades särskilt till uppdraget av Brå. Rekryteringen skedde i huvudsak bland universitetsstudenter och vikt lades vid att få fram intervjuare som utöver svenska även hade andra språkkunskaper. Bland intervjuarna fanns personer som kunde kommunicera på engelska, arabiska, albanska, spanska, rumänska, ryska och urdu.

Enkäten innehöll främst frågor som handlar om trivsel, trygghet, förtroende för och relation till rättsväsendet. Enkäten fanns i sex olika språkversioner: svenska, engelska, arabiska, turkiska, somaliska och sorani. Det fanns två olika varianter av enkäten, dels den variant som användes när intervjuarna ställde frågor direkt till de boende (intervjuenkäten), dels en variant där de boende själva fyllde i enkäten (postenkäten). Den senare innehöll färre frågor och var i vissa avseenden något förenklad, och de olika språkversionerna utgick från denna variant.

Undersökningen pågick under 8 veckor och totalt knackade man dörr till 2 713 lägenheter. Dörrknackningarna skedde såväl dagtid som kvällstid utspritt över veckans alla dagar. Om någon kontakt inte kunde etableras efter minst tre försök lämnades en postenkät i lägenhetens brevlåda.

Intervjuarna förde besöksprotokoll där de bland annat angav om den som svarat var över eller under 30 år och man eller kvinna. De hade instruerats att försöka få en så jämn fördelning som möjligt av de svarande efter dessa parametrar.

Totalt besvarades enkäten av 1 176 personer vilket betyder att enkätsvar har erhållits från 43 procent av de lägenheter som besöktes. Två tredjedelar av enkäterna var intervjuenkäter och resterande var postenkäter, som hämtades upp av intervjuaren eller skickades in till Brå av den som fyllt i enkäten. I tabellerna redovisas antal svarande (n). När n är under 800 för kvinnor och män sammantaget signalerar det att frågan enbart fanns med i intervjuenkäten.

Bearbetning av NTU-data

Uppgifter från NTU har bearbetats för åren 2006–2017 främst för att på ett övergripande plan beskriva hur det ser ut med utsatthet för brott, otrygghet och förtroende för rättsväsendet i socialt utsatta områden jämfört med andra urbana områden.

Ett urbant område är ett område som ligger i en kommun som inhyser minst en tätort med mer än 10 000 invånare och med en högre andel invånare som bor i tätort än vad som gäller för riket som helhet.

Svaren från boende i socialt utsatta områden har sorterats ut med utgångspunkt i SAMS-områden.⁴ Utifrån polisens uppgifter om de 61 områden som de anser är utsatta har motsvarande SAMS-områden identifierats med hjälp av SCB:s SAMS-atlas.

De 61 socialt utsatta områdena bedömdes fångas in av 162 SAMS-områden. Det är i genomsnitt omkring 420 personer per år från dessa områden som besvarat frågorna i NTU. Eftersom antalet svarande per år är i minsta laget, särskilt mot bakgrund av att vi vill kunna belysa situationen uppdelat på kvinnor och män, slås svar från flera år ihop. I rapporten är det åren 2006–2011 samt åren 2012–2017 som har lagts samman. Den senare perioden används för att belysa nivåer och, i kombination med den tidigare perioden, för att belysa utveckling.

Bortfall

Frågeundersökningar av det slag vi använt i vår studie dras med en bortfallsproblematik. De mest marginaliserade grupperna i befolkningen som personer utan fast bostad, med omfattande kriminalitet eller som är missbrukare, är underrepresenterade. På grund av bortfallet finns det en risk att förtroendet för rättsväsendet i socialt utsatta områden överskattas. På samma sätt riskerar även utsatthet för brott att underskattas då särskilt brottsutsatta grupper är svåra att nå via frågeundersökningar.

För att resultaten ändå ska bli så representativa som möjligt för befolkningen i åldern 16–79 år används i analyserna av materialet från NTU ett viktning förfarande som tar hänsyn till att vissa grupper är över- respektive underrepresenterade i urvalet (se Brå 2017:3, s. 17–18). I analyserna av trappuppgångsstudien har ingen viktning av materialet skett. Den främsta anledningen är att vi har försökt fylla kvoter av svarande utifrån ålder och kön och därför inte strävat efter ett representativt material.

Statistiska analyser

I huvudsak är det två typer av statistiska analyser som görs i rapporten. Den ena är jämförelser mellan proportioner hos olika

⁴ SAMS står för Small Areas for Market Statistics, och är en indelning som bygger på kommunernas delområden i de större kommunerna och på valdistrikt i de mindre. Antalet SAMS-områden i Sverige är omkring 9 200. Se SCB:s SAMS-atlas: https://www.scb.se/sv_/Vara-tjanster/Regionala-statistikprodukter/Marknadsprofiler/Postnummer-och-SAMS-atlasen/

grupper eller vid olika tidpunkter, till exempel hur stor andel kvinnor respektive män som känner otrygghet. Någon regelrätt signifikansprövning görs inte i jämförelserna, utan vi försöker i stället diskutera om skillnader är stora eller små. Anledningen till detta är att vi utifrån den bortfallsproblematik som finns vill tona ner anspråken på att våra datamaterial är representativa för befolkningen totalt.

Den andra är en multivariat analys som kallas logistisk regressionsanalys. Huvudsyftet med denna analys är att väga oberoende variabelers påverkan på ett utfall i relation till varandra. Det kan exempelvis handla om i vilken utsträckning kön och förtroende för polisen i relation till varandra påverkar otrygghet. Regressionsanalysen används alltså för att identifiera variabler som har signifikant inverkan på ett visst utfall, samt att bedöma hur betydelsefulla de är i förhållande till varandra. I tabellerna som bygger på regressionsanalyser redovisas relativa risker som kan tolkas som sannolikheter. Om den inverkan som variabeln kön har på otrygghet t.ex. uttrycks som 0,73 betyder det att män är 0,73 gånger så otrygga som kvinnor är (män är mindre otrygga än kvinnor). I det exemplet är kvinnor referenskategori. I tabellerna redovisas kategorierna med referenskategori till vänster, exempelvis (kvinna/man).

Intervjuer

För att fördjupa bilden av områdena och hur olika problem påverkar boendes trygghet och förtroende för rättsväsendet, har vi genomfört sammanlagt 116 intervjuer. Med ett fåtal undantag faller intervjupersonerna under någon eller några av följande kategorier. Samtliga kategorier finns representerade i vart och ett av de sex områdena:

- Boende
- Poliser
- Kommun, som t.ex. socialtjänst eller trygghetssamordnare
- Skatteverket
- Bostadsbolag
- Medborgarkontor
- Skola
- Brottsofferstöd
- Ideella föreningar
- Lokala småföretagare

Tillkommer gör också ett mindre antal intervjuer med opinionsbildare, journalister och forskare. Sammantaget har vi bland annat intervjuat 43 boende, 29 föreningsrepresentanter,

17 poliser, 36 representanter för kommun och 9 representanter för annan myndighet. Notera att samma person kan ingå i flera kategorier. Mer informella samtal med företagare och boende, som också hänvisas till i rapporten, är inte inräknade i dessa siffror. Merparten av intervjuerna har genomförts på plats, i de sex områdena.

Rekryteringen av intervjupersoner har följt flera parallella spår. För det första har de intervjuare som genomförde trappuppgångsundersökningen också haft i uppdrag att värva boende som velat berätta mer. På detta sätt har sju intervjupersoner värvats. Vi har också kontaktat potentiella intervjupersoner utifrån en medveten ansats att täcka in viktiga perspektiv och funktioner. Kategorierna ovan har väglett oss i det arbetet. I många fall har intervjupersonerna i sin tur också förmedlat kontakt till ytterligare intervjupersoner – så kallat snöbollsurval. Ytterligare några intervjuer har genomförts mer spontant, i samband med att vi vistats i områdena.

Intervjuerna har varit semistrukturerade och vanligtvis varat mellan 45 och 90 minuter. Merparten av dem har genomförts avskilt och ansikte mot ansikte, den resterande delen (ca 20) över telefon. Några intervjuer genomfördes i mindre grupp. De har, med några få undantag, spelats in och transkriberats. Transkriberingarna har sedan kodats på ett sådant sätt att man har kunnat göra utdrag utifrån teman eller intervjupersonskategorier. De utdrag ur intervjuerna som redovisas i rapporten har anonymiserats och bearbetats till läsbart format.

Eftersom vårt kvantitativa material innehåller standardiserade frågor har tonvikten i intervjuerna legat på öppna frågeställningar och följdfrågor som möjliggör berättande. Intervjuerna har utgått från en uppsättning teman. En serie frågor har kunnat se ut ungefär så här: Känner du dig trygg i ditt område? Varför? Hur upplever du att andra känner sig? Och så vidare. Givet att studiens teman – trygghet, förtroende, parallella strukturer, könsskillnader – i hög grad är överlappande bedömdes detta vara det mest lovande angreppssättet.

En särskild utmaning i intervjuerna har varit att operationalisera begreppet ”parallella samhällsstrukturer”. Eftersom termen saknar tydlig definition, och inte heller kan sägas höra till vardagsspråket, är det svårt att ställa frågor med utgångspunkt i den. Detta har kunnat manifesteras sig på olika sätt. Vissa intervjupersoner har mer eller mindre spontant kommit in på sådant som åtminstone skulle kunna åsyftas med ”parallella samhällsstrukturer”. Detta bland annat i samband med att man talat om närliggande eller relaterade teman som segregation, mångkultur, kulturkrockar, nationell identitet eller lokalpatriotism. När så

inte varit fallet, har vi i typfallet introducerat termen relativt förutsättningslöst för att se vilka tankar eller associationer den väcker hos intervjupersonen. I många fall har personen svarat med att antingen producera exempel eller med att invända mot terminologin – värdefull data oavsett vilket. I andra fall har vi i stället fått precisera, och sedan frågat om igenkänning eller associationer (se vidare kapitlet Parallella samhällsstrukturer, avsnittet om modellen). Detta är kanske inte idealiskt, men svårigheten är inneboende i uppdraget.

Observationer i områdena

I samband med att intervjusvar återges refererar vi också på några ställen i rapporten till observationer gjorda i områdena. Detta syftar på saker som vi noterat i samband med intervjuer eller enkätinsamling. Till detta kommer medåkning med polis i två av områdena. Observationerna har dock inte genomförts på något systematiskt vis, och de används bara som ytterligare stöd för sådant som ändå framkommer genom enkäten eller intervjuer.

Relationen mellan de olika typerna av material

I stora drag ser vi på relationen mellan bearbetningen av NTU-data, trappuppgångsstudien och intervjuerna på följande sätt: Bearbetad NTU-data ger oss möjlighet att ge en generell bild av förtroende och trygghet i *socialt utsatta områden*, att jämföra med övriga urbana områden, och att säga något om utveckling över tid. Trappuppgångsstudien ger oss en djupare inblick i två *särskilt utsatta områden*. Vissa frågor i trappuppgångsstudien tangerar NTU-frågor, andra är tänkta att djupare belysa olika aspekter av trygghet och förtroende. Sammansättningen av enkätfrågor, tillsammans med storleken på den lokala populationen, gör det möjligt att undersöka faktorer som påverkar trygghet och förtroende på ett sätt som inte är möjligt med NTU-data. Intervjuerna ger bland annat stöd i tolkningen av de kvantitativa materialen.

På detta sätt försöker vi låta de olika materialen belysa varandra. Viktigt att komma ihåg är dock att de tre materialen har inhämtats på olika sätt, och är behäftade med olika metodologiska problem. Resultat av jämförelser mellan dem måste tolkas med försiktighet. Det finns bland annat betydande metodmässiga skillnader mellan NTU och trappuppgångsundersökningen när det gäller populationer, frågekonstruktion och viktningförfarande. Materialen är därför inte jämförbara med varandra i någon strikt mening. Vi menar trots det att det är värdefullt att relatera dem till varandra. Anta exempelvis att (1) bearbetad NTU-data visar högre otrygghet i *socialt utsatta områden* än i övriga urbana

områden, (2) trappupp gångsstudien visar ännu högre grad av otrygghet i våra två *särskilt utsatta områden* samt en korrelation med upplevelsen av vissa problem i det egna området och (3) ett flertal intervju personer berättar mer ingående om upplevd otrygghet kopplad till just dessa problem. En rimlig slutsats torde då vara att de identifierade problemen är en relevant faktor för att förklara högre otrygghet i socialt utsatta områden – trots att inget av materialen *på egen hand* kan sägas ha visat detta. Man bör dock inte dra slutsatsen att andelen otrygga i trappupp gångsstudien är direkt jämförbar med andelar i den bearbetade NTU-datan. På de ställen i rapporten där vi ändå gör liknande jämförelser handlar det i stället om att försöka ge läsaren en ofullständig referenspunkt.

Materialens begränsningar

De olika metodologiska problem som beskrivits ovan avgränsar vad vi har stöd att uttala oss om. Bortfallsproblematiken innebär att det kvantitativa materialet i första hand möjliggör grova jämförelser med övriga urbana områden eller över tid. Vi kan på goda grunder bedöma om våra områden avviker från övriga urbana områden; att kvantifiera skillnadernas storlek är betydligt svårare. Bortfallet gör också att vi har betydligt bättre stöd för att identifiera än att utesluta faktorer med betydelse för trygghet och förtroende. Intervjumaterialet är gediget, men speglar trots allt ett antal individers perspektiv. Man bör därför vara försiktig med att generalisera utifrån det, särskilt när det inte finns kvantitativa resultat som pekar i samma riktning. Vi försöker hantera denna svårighet genom att vara tydliga med vilken typ av intervju person som sagt vad, i möjligaste mån relatera utsagor till enkätresultat samt att löpande resonera kring representativitet och relaterade frågor.

Socialt utsatta områden i siffror

I detta kapitel beskrivs vissa uppgifter som är viktiga att ha med sig i den fortsatta läsningen. Redovisningen baseras på det som finns tillgängligt om de områden som polisen betecknar som socialt utsatta.

Socialt utsatta områden enligt polisen

I tre olika rapporter har polisen beskrivit problemen i socialt utsatta områden ur ett polisiärt perspektiv (NOA 2014, NOA 2015, NOA 2017). I den första rapporten beskrevs 55 geografiska områden. I den andra 53 områden, varav 15 framhölls vara särskilt utsatta. I den tredje beskrevs 61 områden varav 23 bedömdes vara särskilt utsatta och 6 bedömdes vara riskområden till att bli särskilt utsatta. Bedömningarna av områdena har i första hand baserats på skriftligt underrättelsematerial, vilket innebär att det knappast är möjligt att dra några slutsatser om antalet socialt utsatta områden ökar eller minskar. Det är inte heller möjligt att granska eller värdera de kriterier och underlag som ligger till grund för kategoriseringarna. Enligt Polismyndigheten (NOA 2017) är ett område utsatt om det

karaktäriseras av en låg socioekonomisk status där de kriminella har en inverkan på lokalsamhället. Inverkan är snarare knutet till den sociala kontexten i området än de kriminellas utstuderade vilja att ta makten och kontrollera lokalsamhället. Läget anses allvarligt.

Som exempel på kriminellas inverkan nämns offentliga våldshandlingar som riskerar att skada tredje part, narkotikahandel som bedrivs öppet och ett utåtagerande missnöje mot samhället. Ett särskilt utsatt område beskrivs av Polismyndigheten som att det

kännetecknas av en allmän obenägenhet att delta i rättsprocessen. Det kan även förekomma systematiska hot och

våldshandlingar mot vittnen, målsägare och anmälare i området. Situationen i området innebär att det är svårt eller nästintill omöjligt för polisen att fullfölja sitt uppdrag vilket kräver regelmässig anpassning av arbetssätt eller utrustning. Många gånger har det skett en normalisering vilket lett till att varken polisen eller de boende reflekterar över det avvikande läget i området.

Dessutom framhålls att ett särskilt utsatt område även i viss mån inbegriper parallella samhällsstrukturer, extremism som begränsar människors fri- och rättigheter, personer som reser iväg för att delta i strid i konfliktområden och en hög koncentration av kriminella.

Omkring 5–6 procent av landets befolkning bor i socialt utsatta områden

Brå har tagit del av vissa statistiska uppgifter som Polismyndigheten samlat in rörande de områden som identifierats som socialt utsatta. Eftersom områdena inte är tydligt avgränsade, antalet områden har varierat under åren och uppgifterna baseras på olika år bör nedanstående beskrivning betraktas som mycket grov. Vi gör dock bedömningen att det är relevant att redovisa några generella huvuddrag för de områden som identifierats som socialt utsatta.

Folkmängden i de 61 utsatta områden som polisen identifierade år 2017 uppgår till omkring 500 000–600 000 personer, vilket motsvarar 5–6 procent av landets befolkning. Det finns en stor variation i folkmängd mellan de olika områdena. I de minsta bor omkring 1 000 personer och i de största fler än 20 000 personer. Det typmässiga området har mellan 5 000 och 10 000 invånare. Områden som betecknas som särskilt utsatta har generell en större folkmängd än de områden som betecknas som utsatta eller riskområden. Ungefär 40 procent av personerna som bor i socialt utsatta områden bor i särskilt utsatta områden.

Folkmängden i de sex områden där vi har genomfört intervjuer uppgår till knappt 120 000 personer. Det är omkring 60 procent av de personer som är folkbokförda i särskilt utsatta områden. I de två områden där trappuppståndsstudien genomfördes är folkmängden mellan 10 000 och 20 000 personer per område.

Här bör dock noteras att mycket tyder på att befolkningsstatistiken för åtminstone vissa av dessa områden är osäker. Det finns bland annat tecken på fel i folkbokföringen. I de särskilt utsatta områdena har exempelvis upp till 3 procent av lägenheterna mellan 10 och 30 personer skrivna på sig (Polismyndigheten 2017). Samma rapport redovisar också tecken på fel i folkbokföringen.

Ytterligare befolkningsuppgifter

Många socialt utsatta områden skiljer sig väsentligt från övriga landet när det gäller bland annat åldersfördelning, andel invandrare,⁵ sysselsättningsgrad, arbetsinkomst, utbildningsnivå och skolresultat. Det finns ingen sammanställd statistik för socialt utsatta områden att tillgå, men den myndighetsgemensamma lägesbilden 2018–2019 innehåller vissa uppgifter för de särskilt utsatta områdena som kan vara värda att lyfta fram (Polismyndigheten 2017).

Ett utmärkande drag för de särskilt utsatta områdena är att åldersfördelningen skiljer sig åt jämfört med landet som helhet. Andelen personer i åldrarna 18–65 år är visserligen ungefär lika stor, omkring 60 procent, men andelen unga är större och andelen äldre är mindre i dessa områden. Andelen invandrare skiljer sig också påtagligt gentemot rikssiffrorna. Omkring 17 procent av Sveriges befolkning är invandrare jämfört med omkring 50–60 procent i de utsatta områdena. Som en följd av detta är också andelen inrikes födda personer med en eller två invandrade föräldrar större än i landet som helhet (Polismyndigheten 2017).

Sysselsättningsgraden i de särskilt utsatta områdena uppgick i februari 2017 till 47 procent, att jämföra med riksgenomsnittet 67 procent. Även när det gäller arbetsinkomst föreligger stora skillnader. Andelen personer mellan 18 och 65 år med en taxerad inkomst som understiger 100 000 kronor uppgår till mellan 40 och 67 procent i särskilt utsatta områden. Till detta kommer att andelen nolltaxerade är hög. Också skolresultaten är betydligt svagare i dessa områden. Omkring 40 procent av de unga i särskilt utsatta områden går ut grundskolan utan godkända betyg. För riket som helhet uppgår andelen till 13 procent (Polismyndigheten 2017).

Uppgifter om det dödliga våldet

Det har sedan en tid tillbaka konstaterats att det dödliga skjutvapenvåldet som är kopplat till kriminella konflikter ökat i omfattning, och att det i hög grad kan relateras till socialt utsatta områden (Brå 2015:24). I en sammanställning som polisen gjort över skjutningar år 2017 framkommer att det under året varit 306 skjutningar. I samband med dessa har 41 personer avlidit och 135 skadats i hela landet. Enligt polisen sker majoriteten av skjutningarna utomhus på allmänna platser i tätbebyggda områden. Andra vanliga scenarier är skjutningar mot fordon i rörelse eller mot bostäder och byggnader. Polisen bedömer att

⁵ Med invandrare avser Polismyndigheten samtliga personer som kommit till och blivit folkbokförda i Sverige. Uppgiften omfattar även en mindre andel svenska medborgare som återinvandrat.

en stor andel av skjutningarna 2017 var kopplade till konflikter mellan kriminella och att såväl brottsoffer som gärningspersoner oftast är unga män. Många av konflikterna bedöms ha sin grund i narkotikauppgörelser, rivalitet och hämndaktioner.⁶

⁶ <https://polisen.se/Aktuellt/Nyheter/Gemensam-2017/December1/Skjutningarna-fortsatt-manga/>

Resultat

Resultatdelen inleds med generella resultat, för att sedan fördjupas i olika teman. Inledningsvis beskriver vi utifrån bearbetad NTU-data trygghet, utsatthet för brott och förtroende för rättsväsendet i polisens 61 socialt utsatta områden. Resultaten jämförs med övriga urbana områden och över tid. Vi ger därefter en övergripande bild av två särskilt utsatta områden, baserad på resultaten av den trappuppgångsundersökning som vi genomfört. Särskild uppmärksamhet ägnas åt skillnader mellan kvinnors och mäns otrygghet och förtroende för rättsväsendet. Följande kapitel fördjupar sig i tur och ordning i fyra teman som är centrala för uppdraget: förtroende för rättsväsendet, benägenhet att samverka med rättsväsendet, trygghet och otrygghet samt avslutningsvis parallella samhällsstrukturer. Genom att belysa dessa teman utifrån både enkätresultat och intervjuer försöker vi fördjupa bilden och utröna vilka faktorer som kan förklara de generella resultaten.

I samtliga tabeller med resultat från trappuppgångsstudien där ålder redovisas görs det i grupperna yngre och äldre. Gruppen yngre utgörs av personer födda 1987–1999. Gruppen äldre utgörs av personer födda 1986 och tidigare.

Utvecklingen av utsatthet, otrygghet och förtroende

I detta avsnitt redovisas resultat från en bearbetning av NTU-data. I grova drag handlar det om hur utsatthet för brott, otrygghet och förtroende för rättsväsendet har utvecklats för de boende i socialt utsatta områden jämfört med övriga urbana områden (se Metod och material). Utgångspunkten är att jämföra situationen 2012–2017 med 2006–2011. Den grupp som nedan benämns som boende i socialt utsatta områden utgörs av personer som under angivna år har besvarat NTU och som bor i de 61 socialt utsatta områdena som identifierats av polisen.

Utsatthet för brott

Bearbetningen av NTU-data visar att utsattheten för brott är något högre bland boende i socialt utsatta områden än i övriga urbana områden åren 2012–2017. När det gäller våldsbrott, som består av misshandel, hot och personrån, uppger drygt 8 procent av de boende i socialt utsatta områden att de utsatts under det senaste året. Det är 1,1 procentenheter fler än i övriga urbana områden. Jämför man åren 2012–2017 med åren 2006–2011 tycks det ha skett en minskning när det gäller rapporterad utsatthet för våldsbrott i socialt utsatta områden. I övriga urbana områden är motsvarande siffror oförändrade.

Under åren 2012–2017 var det per år i genomsnitt 3 procent av de boende i socialt utsatta områden som uppgav att de utsatts för misshandel och drygt 5 procent för hot. Andelen som utsatts för personrån var lägre, i genomsnitt uppgav 1,5 procent av de boende i socialt utsatta områden att de utsatts för personrån per år.

Utsattheten för misshandel och personrån uppges vara högre av män än av kvinnor. Gällande utsatthet för hot tycks andelen utsatta vara mer jämnt fördelade mellan könen. Övergripande kan man konstatera att de skillnader och likheter som finns mellan könen för olika typer av våldsbrott är tämligen likartade när man jämför socialt utsatta områden med övriga urbana områden.

Även när det gäller egendomsbrott, som i NTU representeras av bostadsinbrott, bilstöld, stöld av eller ur fordon och cykelstöld, var den rapporterade utsattheten något högre i socialt utsatta områden än i övriga urbana områden åren 2012–2017. Totalt sett tycks utsattheten för egendomsbrott ha minskat i såväl socialt utsatta områden som övriga urbana områden. När det gäller egendomsbrott tycks dock minskningen i rapporterad utsatthet vara mindre i socialt utsatta områden än i övriga urbana områden.

Tabell 1. Utsatthet för våldsbrott och brott mot egendom i socialt utsatta områden och övriga urbana områden åren 2006–2011 och 2012–2017, uppdelat på kvinnor och män, samt förändring mellan de två tidsperioderna. Andel i procent och förändring uttryckt i procentenheter.

		2006–2011	2012–2017	Förändring
Våldsbrott				
Socialt utsatta områden	Kvinnor	8,6	7,8	-0,8
	Män	10,6	8,8	-1,8
	Totalt	9,6	8,3	-1,3
Övriga urbana områden	Kvinnor	6,6	6,7	0,1
	Män	8,1	7,7	-0,4
	Totalt	7,4	7,2	-0,2
Brott mot egendom				
Socialt utsatta områden	Kvinnor	13	14,1	1,1
	Män	16,6	14,4	-2,2
	Totalt	14,8	14,3	-0,5
Övriga urbana områden	Kvinnor	13,6	11,9	-1,7
	Män	14,7	12,9	-1,8
	Totalt	14,1	12,4	-1,7

Otrygghet och oro

En betydligt större andel boende i socialt utsatta områden upplever otrygghet vid utevistelse sent på kvällen i det egna bostadsområdet än boende i övriga urbana områden. I bägge typerna av områden gäller att betydligt fler kvinnor än män uppger att de är otrygga. Åren 2012–2017 var det nära 31 procentenheter fler bland kvinnorna än bland männen i socialt utsatta områden som uppgav att de kände sig otrygga. I övriga urbana områden var det 20 procentenheter fler bland kvinnorna som kände sig otrygga än bland männen. Jämför man åren 2012–2017 med åren 2006–2011 är den upplevda otryggheten i stort sett oförändrad i socialt utsatta områden. I övriga urbana områden har andelen som anger att de är otrygga minskat något. Bland männen i socialt utsatta områden har andelen otrygga ökat med 1,3 procentenheter. Det är också bland männen som den största skillnaden mellan områdena finns. Åren 2012–2017 var det

3,2 gånger så stor andel av männen i socialt utsatta områden som upplevde otrygghet jämfört med männen i övriga urbana områden. Under samma period var det 2 gånger så stor andel av kvinnorna i socialt utsatta områden som upplevde otrygghet jämfört med kvinnorna i övriga urbana områden. Den största minskningen i otrygghet mellan de två tidsperioderna återfinns bland kvinnorna i övriga urbana områden.

Tabell 2. Andelen otrygga i socialt utsatta områden och övriga urbana områden åren 2006–2011 och 2012–2017, uppdelat på kvinnor och män, samt förändring mellan de två tidsperioderna. Andel i procent och förändring uttryckt i procentenheter.

Andel otrygga		2006–2011	2012–2017	Förändring
Socialt utsatta områden	Kvinnor	55,5	55,3	-0,2
	Män	23,1	24,4	+1,3
	Totalt	38,5	38,7	+0,2
Övriga urbana områden	Kvinnor	29,3	27,2	-2,1
	Män	7,6	7,7	+0,1
	Totalt	18,3	17,2	-1,1

Trots att andelen otrygga tycks vara oförändrad bland de svarende i socialt utsatta områden, har andelen som anger oro över att själv utsättas för våldsbrott minskat. Minskningarna är något större i socialt utsatta områden än i övriga urbana områden, men i bägge fallen är det främst bland kvinnorna som minskningen har skett. Oron över att utsättas för våldsbrott tycks dock vara större i socialt utsatta områden och kvinnor uppger i större utsträckning oro än män. Skillnaden i andelen som uppger oro mellan socialt utsatta områden och övriga urbana områden är dock större bland män än bland kvinnor (1,8 gånger större bland männen och 1,3 gånger större bland kvinnorna).

Tabell 3. Andelen som ganska eller mycket ofta oroat sig över att utsättas för våldsbrott bland boende i socialt utsatta områden och övriga urbana områden åren 2006–2011 och 2012–2017, uppdelat på kvinnor och män, samt förändring mellan de två tidsperioderna. Andel i procent och förändring uttryckt i procentenheter.

Oro för våldsbrott		2006–2011	2012–2017	Förändring
Socialt utsatta områden	Kvinnor	28,3	25,3	-3,0
	Män	14,6	13,3	-1,3
	Totalt	21,3	18,9	-2,4
Övriga urbana områden	Kvinnor	22,0	20,1	-1,9
	Män	7,7	7,2	-0,5
	Totalt	14,9	13,6	-1,3

Även oron över brottsligheten i samhället är större bland de svavande i socialt utsatta områden än i övriga urbana områden. Mellan åren 2012–2017 och 2006–2011 har dock andelen som anger att de oroas minskat betydligt, både i socialt utsatta områden och i övriga urbana områden. Minskningarna tycks ha varit större bland kvinnorna än bland männen.

Tabell 4. Andelen som i stor utsträckning är oroliga över brottsligheten i samhället i socialt utsatta områden och övriga urbana områden åren 2006–2011 och 2012–2017, uppdelat på kvinnor och män, samt förändring mellan de två tidsperioderna. Andel i procent och förändring uttryckt i procentenheter.

Oro över brottsligheten		2006–2011	2012–2017	Förändring
Socialt utsatta områden	Kvinnor	37,4	33,5	-3,9
	Män	27,6	25,0	-2,6
	Totalt	32,4	29,0	-3,4
Övriga urbana områden	Kvinnor	28,7	23,7	-5,0
	Män	19,4	18,9	-0,5
	Totalt	24,1	21,3	-2,8

Förtroende för polisen

Skillnaderna mellan socialt utsatta områden och övriga urbana områden när det gäller förtroende för polisens sätt att bedriva sitt arbete är långt ifrån lika påfallande som skillnaderna när det gäller otrygghet. Förtroendet för polisen är omkring 6 procentenheter lägre i socialt utsatta områden än i övriga urbana områden åren 2012–2017. Skillnaden i förtroende för polisen mellan socialt utsatta områden och övriga urbana områden var något större åren 2006–2011. Denna förändring kommer sig av att förtroendet för polisen har ökat något i socialt utsatta områden, men är oförändrat i övriga urbana områden. Övergripande är det en något större andel av kvinnorna som uppger att de har förtroende för polisens sätt att bedriva sitt arbete. Skillnaderna mellan kvinnor och män är dock inte lika stora som gällande otrygghet. I de socialt utsatta områdena är det i stort sett lika stor andel av

Tabell 5. Andelen med förtroende för polisens sätt att arbeta, bland de boende i socialt utsatta områden och övriga urbana områden åren 2006–2011 och 2012–2017, uppdelat på kvinnor och män, samt förändring mellan de två tidsperioderna. Andel i procent och förändring uttryckt i procentenheter.

Andel förtroende för polis		2006–2011	2012–2017	Förändring
Socialt utsatta områden	Kvinnor	53,1	55,9	+2,8
	Män	52,8	54,1	+1,3
	Totalt	52,9	54,9	+2,0
Övriga urbana områden	Kvinnor	64,2	64,4	+0,2
	Män	57,1	57,0	-0,1
	Totalt	60,6	60,7	+0,1

kvinnorna, som av männen, som anger att de känner förtroende för polisen.

Förtroende för domstolar

Både i socialt utsatta områden och övriga urbana områden är det en lägre andel som uppger att de känner förtroende för domstolarnas sätt att arbeta än för polisens.⁷ Andelen som anger att de har förtroende för domstolarna är också något lägre i socialt utsatta områden än i övriga urbana områden, omkring 5–8 procentenheter lägre. I socialt utsatta områden tycks en något större andel av männen än av kvinnorna svara att de har förtroende för domstolarna. I övriga urbana områden syns inte någon sådan skillnad. Andelen som uppger att de har förtroende är i såväl socialt utsatta områden som övriga urbana områden större under åren 2012–2017 än under åren 2006–2011. Största ökningen av förtroende för domstolarna finns bland männen i socialt utsatta områden där drygt 5 procentenheter fler angav att de har förtroende för domstolarna åren 2012–2017 än åren 2006–2011.

Tabell 6. Andelen med förtroende för domstolarnas sätt att arbeta, bland de boende i socialt utsatta områden och övriga urbana områden åren 2006–2011 och 2012–2017, uppdelat på kvinnor och män, samt förändring mellan de två tidsperioderna. Andel i procent och förändring uttryckt i procentenheter.

Andel förtroende för domstolar		2006–2011	2012–2017	Förändring
Socialt utsatta områden	Kvinnor	37,7	40,5	+2,8
	Män	42,0	47,1	+5,1
	Totalt	39,9	44,0	+4,1
Övriga urbana områden	Kvinnor	50,7	51,9	+1,2
	Män	50,4	51,9	+1,5
	Totalt	50,5	51,9	+1,4

Summering

Utsattheten för brott, såsom den mäts av NTU, är något större i de socialt utsatta områden som polisen identifierat än i övriga urbana områden. Skillnaderna är dock inte särskilt stora. Totalt tycks utsattheten, både gällande våldsbrott och egendomsbrott, ha minskat i socialt utsatta områden mellan åren 2006–2011 och 2012–2017. En typ av brott som inte fångas upp av frågorna i NTU är skjutningar. Uppgifter som polisen har redovisat visar att denna typ av händelser ökat kraftigt i omfattning och att de i hög grad har koppling till socialt utsatta områden (se kapitlet Socialt utsatta områden i siffror).

⁷ Det är fler som svarar på frågan om förtroende för polisen än för domstolarna, bortfallet är med andra ord större vid frågan om domstolarna.

Skillnader när det gäller otrygghet är påtagligt större än skillnader i utsatthet för brott. Majoriteten av kvinnorna i socialt utsatta områden uppger att de känner otrygghet, vilket är nära dubbelt så många jämfört med kvinnor i övriga urbana områden. Mellan 2006–2011 och 2012–2017 tycks otryggheten ha ökat mest bland männen i socialt utsatta områden. Det är också bland männen som de största skillnaderna mellan socialt utsatta och övriga urbana områden finns.

Förtroendet för polisens och domstolarnas sätt att arbeta uppges vara något lägre i socialt utsatta områden än i övriga urbana områden. När det gäller förtroendet för polisen har det dock ökat bland de svarande i socialt utsatta områden mellan åren 2006–2011 och 2012–2017. I övriga urbana områden ligger förtroendet på samma nivå, vilket innebär att skillnaden mellan de svarande i socialt utsatta och övriga urbana områden har minskat. När det gäller förtroende för domstolarnas sätt att arbeta har det ökat i såväl socialt utsatta som övriga urbana områden. Ökningen är något större i de socialt utsatta områdena. Det är ungefär lika stora andelar bland kvinnorna som bland männen i socialt utsatta områden som anger att de har förtroende för polisen, däremot är det en större andel män som har förtroende för domstolarna.

Vi vill dock här påminna om att det är ett stort bortfall för de ovan studerade socialt utsatta områdena i NTU. Som tidigare nämnts är detta bortfall inte slumpmässigt och i praktiken innebär det att de som besvarar NTU är en grupp med mer ordnad situation än gruppen som inte svarar. Det är därför troligt att vi i ovanstående genomgång rörande otrygghet, brottsutsatthet och förtroende underskattar nivåer i socialt utsatta områden. Det samma gäller troligtvis även jämförelserna mellan socialt utsatta områden och övriga urbana områden där skillnaderna alltså underskattas.

Övergripande resultat från trappuppgångsstudien

I detta kapitel redovisas de mest centrala resultaten från trappuppgångsstudien. Det handlar i huvudsak om

- trivsel, trygghet och oro
- brott och ordningsproblem
- förtroende för rättsväsendet
- synen på polisens arbete.

Syftet med detta kapitel är dels att ge en snabb överblick, dels att redovisa likheter och skillnader mellan kvinnor och män. Resultaten redovisas därför både totalt och uppdelat på kön. I efterföljande kapitel analyseras sedan enkätresultaten ytterligare.

I vissa avseenden finns riksrepresentativa eller andra relevanta siffror att jämföra resultaten med. Det handlar då framför allt om uppgifter från bearbetningen av NTU-data som tidigare redovisats eller undersökningen NTU-lokal med särskilt fokus på lokalpolisområden som redovisades 2017.⁸

Sammanlagt har 1 176 personer besvarat vår enkät.⁹ Andelen kvinnor som besvarat enkäten är något större än andelen män, 54 respektive 45 procent. Medianåldern bland dem som svarat är omkring 40 år och nära 30 procent av de svarande är födda 1987 och senare.¹⁰ Andelen yngre som har besvarat enkäten är större bland kvinnorna än bland männen.

⁸ Det finns viktiga metodmässiga skillnader mellan undersökningarna, till exempel avseende populationer, frågekonstruktion och viktningsförfarande. Det medför att resultat av jämförelser bör tolkas med försiktighet.

⁹ För mer information om dem som besvarat enkäten, se bilaga 1.

¹⁰ Det ligger i linje med hur åldersfördelningen ser ut i de två områdena (Polismyndigheten 2017).

Nära en fjärdedel trivs dåligt i det egna bostadsområdet

I enkäten fanns flera frågor som berör hur de svarande upplever sitt bostadsområde. Frågorna rör trivsel, trygghet och ordningsproblem. Totalt anger 57 procent av de svarande att de trivs bra i sitt bostadsområde och 22 procent att de trivs dåligt. Det finns inga skillnader mellan män och kvinnor i detta avseende. I en tidigare undersökning från Statistiska centralbyrån (SCB 2009) är det omkring 3 procent av befolkningen i Sverige som trivs dåligt i sitt bostadsområde. Även med vissa reservationer kring hur jämförbara dessa uppgifter är med varandra, är det en mycket stor skillnad som tyder på att andelen som inte trivs i sitt bostadsområde är stor bland de svarande i trappuppgångsstudien.

Andelen av de svarande som uppger att de känner sig otrygga vid utevistelse i det egna bostadsområdet en sen kväll är omkring 36 procent. Det är en stor skillnad mellan kvinnor och män i detta avseende. Av kvinnorna som besvarat enkäten är det 42 procent som angett att de känner sig otrygga och av männen 29 procent.

Totalt sett ligger resultaten från trappuppgångsstudien i nivå med de tidigare redovisade uppgifterna från bearbetningen av NTU-data där det var omkring 37–39 procent av de boende i socialt utsatta områden som uppgav att de känner sig otrygga vid utevistelse kvällstid i det egna bostadsområdet (se tabell 7). En skillnad tycks dock vara att andelen kvinnor som är otrygga är

Tabell 7. Andelen av de svarande i trappuppgångsstudien som upplever olika grad av trivsel och trygghet, samt andelen som i olika avseenden upplever oro, uppdelat på kön. Andel i procent.

		Kvinnor (n=629)	Män (n=528)	Totalt (n=1157)
Trivsel	Trivs bra	57	56	57
	Trivs varken bra eller dåligt	21	22	21
	Trivs dåligt	22	23	22
Trygghet	Trygg	34	48	41
	Varken trygg eller otrygg	15	17	16
	Otrygg	42	29	36
	Går aldrig ut	9	6	7
		Kvinnor (n=429)	Män (n=343)	Totalt (n=772)
Oro	Oro över bostadsinbrott senaste året	53	41	48
	Oro över misshandel senaste året	33	25	30
	Oro över personrån senaste året	46	27	38
	Oro över att anhöriga ska utsättas för brott senaste året	58	47	53

mindre, och andelen män större, i trappuppgångsundersökningen än i bearbetningen av NTU-data.

Oro för anhörigas utsatthet vanligast

De svarande fick ta ställning till om de under det senaste året känt oro över att utsättas för inbrott, misshandel eller rån i det egna bostadsområdet. Därutöver ställdes även en mer allmän fråga kring om man känt oro över att någon närstående ska drabbas av brott. Av dessa alternativ uttryckte störst andel oro för att närstående ska drabbas av brott. Totalt var det 53 procent som under det senaste året känt sådan oro. Näst flest angav oro över att utsättas för inbrott (48 procent), därefter personrån (38 procent) och misshandel (30 procent). Det är genomgående en större andel av kvinnorna än av männen som uttrycker oro. Störst skillnad mellan kvinnor och män är det gällande oro över att utsättas för personrån.

Flest upplever buskörning, nedskräpning och bilbränder som problem

De svarande ombads även ange i vilken utsträckning de upplever brotts- och ordningsproblem i det egna bostadsområdet. Flest upplever att buskörning, nedskräpning och bilbränder är ett problem. Rörande dessa tre fenomen upplever en majoritet av de svarande att problemen är stora. Generellt är det en större andel av kvinnorna som upplever att olika typer av problem är stora. Skillnaderna är dock i stort sett obefintliga när det gäller gäng/ personer som bråkar och stör, öppen narkotikahandel, stenkastning och sexuella trakasserier. Störst skillnad mellan män och kvinnor är det gällande skottlossning/skjutningar där 10 procentenheter fler bland kvinnorna angett att det är ett stort problem.

I detta avseende finns uppgifter om hur nedskräpning, buskörning, skadegörelse, gäng eller personer som bråkar och stör samt öppen narkotikahandel upplevs av befolkningen generellt.¹¹ Även om en del reservationer måste göras kring jämförbarheten mellan uppgifterna indikerar de att andelen personer som upplever problem av de slag som efterfrågats är mycket hög i trappuppgångsstudien. När det gäller de problem som det finns uppgifter om, är det mellan 4 och 8 gånger större andel personer som upplever problem i trappuppgångsstudien än i studien som

¹¹ Uppgifter från NTU-lokal 2017 om andelen av befolkningen som rapporterar att det i det egna bostadsområdet i stor utsträckning är problem med nedskräpning (10 procent), skadegörelse (8 procent), buskörning (13 procent), personer eller gäng som bråkar och stör (7 procent) och narkotikahandel (5 procent). (<https://polisen.se/Aktuellt/Rapporter-och-publikationer/Ovriga-rapporter/Publicerat-ovriga-rapporter/Medborgarundersokning---NTU-Lokal-2017/>).

berör befolkningen generellt. Störst skillnad är det rörande öppen narkotikahandel.

Tabell 8. Andelen av de svarande i trappuppgångsstudien som upplever att angivna fenomen i stor utsträckning är ett problem i det egna bostadsområdet, uppdelat på kön. Andel i procent.

		Kvinnor (n=598-624)	Män (n=492-524)	Totalt (n=1090-1146)
Problem	Nedskräpning	58	52	55
	Buskörning	59	51	55
	Skadegörelse	41	35	38
	Gäng eller personer som bråkar och stör	28	26	27
	Öppen narkotikahandel	38	37	38
	Stenkastning mot polis/brandkår/ambulans	16	13	14
	Skottlossning/skjutningar	36	26	32
	Bilbränder	55	48	52
	Sexuella trakasserier	6	4	5

Utöver särskilda brotts- och ordningsproblem ställdes även frågor kring huruvida man anser att det finns kriminella grupper eller individer med särskild inverkan på hur man beter sig i området. Frågorna rör om kriminella i allmänhet påverkar personer att inte anmäla brott till polisen, ställa upp som vittnen, röra sig fritt i området eller säga ifrån mot någon som exempelvis vandaliserar egendom. Värt att understryka i detta sammanhang är att frågorna tar sikte på hur de svarande generellt upplever situationen i området, inte endast i vilken mån de själva känner sig påverkade. Att döma av svaren finns det en stark påverkan från kriminella personer eller grupper. Den dimension som tycks vara starkast är att de svarande uppfattar att kriminella påverkar personer i områdena att inte ställa upp som vittnen i domstol. Det är totalt 53 procent av de svarande som upplever att situationen är sådan. Därefter är det 45 procent som anger att kriminella påverkar att man inte anmäler brott, 41 procent att man inte säger ifrån mot någon som vandaliserar och 31 procent att man inte kan röra sig fritt i områdena. Sammantaget är det 68 procent av de svarande som anger att kriminella har en påverkan i någon av de nämnda dimensionerna.

Det är genomgående en högre andel av kvinnorna än av männen som anger att kriminella påverkar olika dimensioner. Störst skillnad är det gällande att inte vittna, där 11 procenten heter fler bland kvinnorna svarar att kriminella påverkar.

Tabell 9. Andelen av de svarande i trappuppgångsstudien som upplever att kriminella personer eller grupper i allmänhet påverkar boende i området att inte göra olika saker i ganska eller mycket stor utsträckning, uppdelat på kön. Andel i procent.

		Kvinnor (n=600–604)	Män (n=504–511)	Totalt (n=1104–1115)
Kriminella påverkar	Att inte anmäla brott	48	42	45
	Att inte vittna	59	48	54
	Att inte röra sig fritt i området	33	27	30
	Att inte säga ifrån mot någon som exempelvis vandaliserar egendom	45	36	41
	Kriminella påverkar i något av ovanstående avseenden	74	61	68

Förtroendet är högre för polisen än för domstolarna

Totalt sett har de svarande ett högre förtroende för polisen än för domstolarna. Det är en bild som överensstämmer med de tidigare redovisade uppgifterna från bearbetningen av NTU-data. I jämförelse med den är dock andelen som anger att de har förtroende något mindre i trappuppgångsundersökningen och andelen som saknar förtroende är större. En knapp majoritet av de svarande uppger dock att de har förtroende för polisen och nära 40 procent att de har förtroende för domstolarna.

Det är en större andel av kvinnorna än av männen som anger att de har förtroende för polisen, och en lägre andel som saknar förtroende. När det gäller förtroende för domstolarna är skillnaderna mellan kvinnor och män mindre.

Tabell 10. Andelen av de svarande i trappuppgångsstudien som i olika grad har förtroende för polisen och domstolarna, uppdelat på kön. Andel i procent.

		Kvinnor (n=617–620)	Män (n=502–516)	Totalt (n=1119–1136)
Polisen	Har förtroende	55	48	52
	Varken har eller saknar förtroende	21	21	21
	Saknar förtroende	21	29	24
	Vet ej	4	3	3
Domstolarna	Har förtroende	37	40	38
	Varken har eller saknar förtroende	19	16	18
	Saknar förtroende	26	29	27
	Vet ej	19	16	17

De flesta upplever att polisen behandlar människor med respekt

I enkäten fanns även mer konkreta frågor om polisen och polisens arbete. Frågorna rörde dels om man anser att polisen kan hantera olika brottsproblem, dels om man anser att polisen uppträder på ett bra sätt. Det är en tydlig majoritet av de svarande som anser att polisen behandlar människor med respekt, vilket totalt fler än 70 procent uppger. Andelen som upplever att polisen gör ett bra arbete när det gäller att fånga inbrottstjuvar eller ingripa mot buskörning och narkotikahandel är betydligt lägre, omkring 25 procent. Andelen som anser att polisen är snabb på att rycka ut vid ett våldsbrott är högre – drygt 40 procent anser att polisen har en snabb responstid. Skillnaderna mellan hur kvinnorna och männen har svarat är generellt ganska små.

Tabell 11. Andelen av de svarande i trappuppgångsstudien som anger att polisen arbetar bra med olika arbetsuppgifter, är snabbt på plats om det sker ett våldsbrott samt uppträder väl och tar rättvisa beslut, uppdelat på kön. Andel i procent.

	Kvinnor (n=617–631)	Män (n=516–528)	Totalt (n=1134–1159)
Ta fast inbrottstjuvar	28	25	27
Ingripa mot buskörning	26	24	25
Ingripa mot narkotikahandel	22	20	21
Är snabbt på plats vid våldsbrott	45	40	43
	Kvinnor (n=430–432)	Män (n=343)	Totalt (n=773–775)
Behandlar människor med respekt	76	70	73
Fattar rättvisa beslut	44	48	46
Har samma uppfattning om rätt och fel som jag har	48	51	49

Summering

Resultaten från undersökningen visar på allvarliga problem i de två områden som undersökts. Många av dem som svarat uppger att de trivs dåligt i det egna bostadsområdet och att de känner sig otrygga. De upplever i stor utsträckning att det finns kriminella personer som påverkar det egna området och de boende negativt. De boende rapporterar om stora brotts- och ordningsproblem och förtroendet för såväl polis som domstolar är relativt lågt.

Resultatredovisningen visar att det finns såväl skillnader som likheter mellan hur kvinnor och män har besvarat frågorna. Svarmönstren är överlag lika varandra och de skillnader som finns mellan kvinnor och män är snarare nivåskillnader. Överlag tycks fler av de svarande kvinnorna uppleva ordningsproblem, oroa sig över brottslighet och känna sig otrygga. En större andel av kvin-

norna än av männen upplever också att kriminella personer eller grupperingar har olika former av påverkan på människor i det egna bostadsområdet.

Majoriteten av de svarande uppger att de känner förtroende för polisen. Det är en större andel av kvinnorna än av männen som känner förtroende i detta avseende. Dock tycks det totalt sett inte finnas några större skillnader mellan kvinnor och män gällande i vilken mån man anser att polisen är effektiv. De allra flesta anger att polisen uppträder på ett respektfullt sätt, medan en mindre andel av de svarande anger att polisen är effektiv i olika avseenden.

Förtroende för rättsväsendet

I det här kapitlet fördjupar vi beskrivningarna av mäns och kvinnors förtroende för rättsväsendet och undersöker vad som påverkar förtroendet. Det underliggande antagandet är att förtroende är viktigt för ett välfungerande rättsväsende och att förtroende är avgörande för hållbara och effektiva brottsbekämpande strategier (Hough och Sato 2011). För att medborgarna ska kunna ha förtroende för rättsväsendet krävs att vissa behov är tillfredsställda. Det kan handla om att de har ett skydd mot brottslighet eller att rättsväsendet behandlar alla medborgare rättvist och likvärdigt. Vi tittar därför närmare på om boende uppfattar rättsväsendet som effektivt, rättvist och om det verkar för deras intressen.

Erfarenheter av rättsväsendet påverkar förtroendet

Förtroende kan inte förutsättas som en given utgångspunkt; det förutsätter någon form av kunskap, erfarenhet eller förståelse som ger skäl att anta att en aktör är att lita på. Tidigare forskning lyfter bland annat fram möten med representanter för stat och rättsväsendet som avgörande för förtroende (Jackson m.fl. 2011, Bradford och Jackson 2017). Polisen är i stor utsträckning den yrkesgrupp inom rättsväsendet som medborgarna kommer i kontakt med. I det här kapitlet utgår vi därför oftast från polisen när vi undersöker de boendes förtroende för rättsväsendet. Samtidigt finns ett samspel mellan synen på myndigheter och andra offentliga institutioner och synen på rättsväsendet. Därför tar vi även upp vissa berättelser om andra aktörer.

Det kan vara bra att ha med sig i den fortsatta läsningen att det i de undersökta områdena finns en koncentration av boende som har invandrat till Sverige. Det innebär en relativt stor grupp människor som är nya i ett land där invånarna har ett anmärkningsvärt högt förtroende för offentliga institutioner i ett internationellt perspektiv (Statskontoret 2017). Detta bör ses som en bakgrundsfaktor när vi diskuterar förtroende för rättsväsendet

och andra myndigheter. Här är det en socialsekreterare som berättar:

Det är inte bara det att man kommer från ett land där man inte hade förtroende för myndigheterna. Det har ju också att göra med att man är begränsad när man kommer till ett nytt land, det tar tid att lära sig språket och förstå hur svenska samhället är uppbyggt. Det kan jag säga, jag som kommer utifrån. Det är fortfarande svårt för mig efter 20 år. Så det är inte lätt för en som är begränsad på grund av språket och kunskapsmässigt. Du vet alla de här sakerna, det tar tid. Och vi är inte bra på att hjälpa till, för att underlätta för de här människorna. De förväntas kunna läsa. Vi skickar brev till nyanlända där det står på svenska. Så man stannar i sin bubbla.

Som citatet beskriver så tycks allmän kunskap om samhällsfunktioner och institutioner påverka medborgarnas förtroende. Det bekräftas även av andra intervjuer, framför allt med socialtjänst och andra kommunala funktioner. Vet man inte hur systemen fungerar är det svårt att ha förtroende för dem.

Rykten och fördomar kan skada förtroendet

Myndighetspersoner berättar att de ofta möter motstånd från boende på grund av, vad de uppfattar som, fördomar och rykten om vad exempelvis polisen och socialtjänsten gör. Det kan handla om rykten om vad deras uppdrag består i eller anekdoter om specifika händelser som får stor spridning. Ett återkommande tema i materialet handlar om att socialtjänsten lättvindigt omhändertar barn. En anställd inom socialtjänsten berättar:

Det florerar en massa rykten och det kommer från någon, som hörde från någon, som hörde från någon. Jag tänker att det kan vara så att de har haft kontakt med socialtjänsten, men när det har gått från mun till mun så har det blivit något helt annat, till slut. Sen är det faktiskt så att vi går in och tar barn ibland, men som medborgare tänker jag att man inte har förståelse för varför en myndighet lägger sig i vad man får och vad man inte får göra med sina barn.

En boende ger en liknande bild:

Men, typ, alltså det första jag fick lära mig om socialtjänsten är att de tar barn från folks föräldrar. Det är liksom den bilden alla har, typ passar du inte dig eller säger du någonting, då hamnar du hos några andra och du kommer inte få vara kvar här.

Berättelser eller rykten om att myndigheter diskriminerar eller agerar felaktigt gentemot boende omnämns ofta i våra inter-

vjuer som skäl till att människor saknar förtroende för offentliga institutioner. Det förefaller även som att negativa erfarenheter och rykten får starkare fäste än positiva, vilket också noterats i tidigare forskning (Bradford och Jackson 2017).

Även om negativa erfarenheter och rykten tycks få större genomslag än positiva, har vi flertalet berättelser från tjänstemän som visar hur människor ändrat uppfattning när de kommit i kontakt med, eller fått information om myndigheter. Det finns även exempel på detta i tidigare forskning (Marttila 2017). Rykten och fördomars negativa påverkan på förtroende tycks således kunna mildras genom att sprida kunskap och skapa relationer med de boende.

Yngre män uppger sig ha särskilt lågt förtroende för polisen

Som tidigare redovisats är andelen som uppger att de har förtroende för polis och domstolar omkring 5–8 procentenheter lägre i socialt utsatta områden än i övriga urbana områden (se kapitlet Utvecklingen av utsatthet, otrygghet och förtroende).

I tabell 12 redovisas resultat från trappuppgångsundersökningen rörande förtroende för polis och domstolar utifrån ålder och kön. En större andel av kvinnorna än av männen uppger att de har förtroende för polisen. Det är också en större andel av de äldre än av de yngre som anger att de har förtroende för polisen. Detta tycks gälla hos såväl kvinnor som män. Yngre män är den grupp som särskilt utmärker sig genom att en lägre andel uppger att de har förtroende och en högre andel saknar förtroende. Skillnaden i förtroende mellan yngre män och äldre kvinnor är påtaglig. Värt att notera i detta sammanhang är att sambandet är det omvända

Tabell 12. Andelen av de svarande i trappuppgångsstudien som uppger att de har respektive saknar förtroende för polisens och domstolarnas sätt att utföra sitt arbete, uppdelat på kön och ålder. Andel i procent.

	Kvinnor			Män		
	Yngre (n=196 -197)	Äldre (n=407 -410)	Totalt (n=603 -607)	Yngre (n=128 -129)	Äldre (n=357 -368)	Totalt (n=485 -497)
Polisen						
Har förtroende	49	57	55	43	51	48
Saknar förtroende	22	20	21	33	26	29
Tar ej ställning	29	23	24	24	23	23
Domstolarna						
Har förtroende	38	37	37	37	40	40
Saknar förtroende	28	25	26	31	28	29
Tar ej ställning	34	38	37	32	32	31

i befolkningen i stort, där yngre i större utsträckning än äldre uppger att de har förtroende för polisen (Brå 2018:1). Kvinnor anger dock att de har högre förtroende för polisen än män, både i våra två områden och i befolkningen i stort. När det gäller förtroende för domstolarna är skillnaderna mycket mindre mellan grupperna utifrån ålder och kön.

Polisens effektivitet viktigast för förtroende

I enkäten fick de svarande ange hur de uppfattar polisen rörande fem olika dimensioner: effektivitet, rättvisa, snabbhet, normativ samstämmighet¹² och respektfullhet. I tabell 13 redovisas resultatet från en logistisk regressionsanalys med de fem ovan nämnda dimensionerna som oberoende variabler och förtroende för polisen som beroende variabel. Även ålder och kön har ingått som oberoende variabler. Syftet är att väga dessa faktorer mot varandra och belysa vilka som har starkast påverkan på förtroendefrågan. Resultaten visar att de fem dimensionerna har större betydelse än kön och ålder för att förklara förtroendet för polisen.

Starkast inverkan har frågan som rör effektivitet. Nära 40 procent av de svarande angav att de uppfattade polisen som effektiv i någon mån. Konstanthållet för övriga faktorer är det omkring 1,8 gånger så vanligt att de som uppfattar polisen som effektiv också känner förtroende för polisen. Näst starkast inverkan har dimensionen att polisen uppfattas som rättvis, därefter att polisen uppfattas som snabb och att det finns en normativ samstämmighet. Att polisen uppfattas som respektfull har minst inverkan av de fem uppräknade dimensionerna. En förklaring är att närmare 75 procent av de svarande angav att de uppfattar att polisen uppträder respektfullt. Det innebär att många av dem som saknar förtroende för polisen ändå uppger att polisen uppträder respektfullt.

Tabell 13. Olika variabelers inverkan på förtroende för polisen. Påverkan uttryckt som relativ risk. (n=733).

Variabler	Relativ risk	Signifikans
Kön (kvinna/man)	0,93	
Ålder (yngre/äldre)	1,16	
Effektiv polis (nej/ja)	1,81	***
Rättvis polis (nej/ja)	1,63	***
Snabb responstid (nej/ja)	1,36	***
Normativ samstämmighet (nej/ja)	1,35	**
Respektfull polis (nej/ja)	1,33	*

Signifikans (sig.): ***=p<0,001, **=p<0,01, *=p<0,05

¹² Normativ samstämmighet mäts i vår enkät genom en fråga där de boende får gradera i hur stor utsträckning polisen har samma uppfattning om rätt och fel som de har.

Uppfattas rättsväsendet som effektivt i de boendes ögon?

I intervjuer och enkätsvar framgår att många inte upplever att rättsväsendet är effektivt. I det här avsnittet redogör vi för de vanligaste uppfattningarna om rättsväsendets förmåga att förhindra och utreda brott. Intervjuerna visar på flera svårigheter som uppstår när polisen ska arbeta relationsskapande och närma sig de boende utan att för den sakens skull tappa i auktoritet.

Missnöje med polisens förmåga att förhindra brott

En aspekt som påverkar förtroende är de boendes uppfattning om rättsväsendets förmåga att skydda den som anmäler brott eller ställer upp som vittne. I förlängningen påverkar det rättsväsendets möjligheter att få tips från allmänheten, ta emot anmälningar och lagföra kriminella. Vi resonerar mer kring detta i nästa kapitel Benägenheten att anmäla och vittna.

Förtroendet påverkas även av polisens förmåga att förhindra brottslighet. Många boende och företagare upplever att myndigheterna dragit sig undan och att kriminella tagit kontrollen över deras lokalsamhälle. Även myndighetspersoner tar upp detta. En tjänsteman från Skatteverket berättar:

Jag påstår att kriminaliteten söker sig till området därför att kriminella vet att här sker ingen kontroll, här finns ingen myndighetsrepresentation. De enda som står på barrikaderna i dag är kanske socialarbetare, poliser och andra, som fältassistenter. Och dem får man hantera när det behövs. Medan resterande myndigheter, de håller sig borta.

Även tidigare forskning tar upp att känslan av att samhällsinstitutioner drar sig undan är utbredd i socialt utsatta områden (Sarnecki 2016). Flera tjänstemän tar upp att de får signaler om att det förekommer olika typer av brott eller fusk i områdena men att detta inte alltid kontrolleras. Materialet talar också för att känslan av att myndigheter är frånvarande förstärks av att de boende upplever att vissa typer av brott sker öppet. Den synliga brottsligheten kan upplevas som att rättsväsendet förlorat kontrollen. Om människor uppfattar att polisen inte har förutsättningar att förhindra brott kan det till och med framstå som rationellt att samarbeta med lagöverträdarna i stället (Sarnecki 2016). En boende resonerar kring vad som händer när polisen inte löser skjutningar:

Dels [ger det en signal] till de kriminella att "Ni behöver inte vara rädda, ni kommer att klara er", dels ger det en signal till dig och mig, att "Var försiktiga, polisen klarar inte att garantera min säkerhet och trygghet". Och det är farligt, farligt på

alla sätt. Farligt för mig att jag inte känner mig trygg, farligt för att jag inte litar längre på polisen och farligt för att det uppmanar de kriminella att fortsätta, på ett indirekt sätt.

Bilden av polisen som slapphänt

Vissa boende och företagare upplever att straffen inte är tillräckligt hårda för att avskräcka kriminella från att begå brott och att när polisen griper någon så kommer den ut alldeles för snabbt. Det påverkar förtroendet för rättsväsendet. En företagare berättar:

Jag kom till Sverige [årtal], min familj följde efter [årtal]. Sverige har tagit hand om oss, gjort allt för oss och vi måste ge tillbaka. De som bor kvar i våra hemländer, ingen har det liv vi har här. Det är beklagligt att vissa människor förstör, även för oss. Vi som har bott här länge drabbas. Ibland känner jag att jag vill kasta in handduken och lämna, vi orkar inte längre. Myndigheterna måste se över lagarna, det är inte 50-talet längre. Polisen och tjänstemän inom myndigheter – lagstiftaren måste ge dem alla verktyg som behövs. Det är viktigt att jag som medborgare har respekt för polis, brandkår, sjukvård, ambulans. Tyvärr är respekten förlorad för de kan inte göra något, de är maktlösa. Vi har en av världens bästa poliser, jag har respekt för dem. Men de kan inte bygga relationer med brottslingar, de måste visa att en polis är en polis. De måste ha tydliga gränser, det leder till respekt. Det kan inte vara som nu, att det kastas sten på dem. Till och med domstolen säger att polisen får skylla sig själv som jobbar i ett område som detta. Det är helt fel signal att ge till dagens ungdomar. Det är 14, 12 till och med 9-åringar som kastar sten och är konfrontativa. De blir yngre och yngre.

Ett relaterat tema är att boende upplever att polisen är för undfallande och vissa provoceras när polisen interagerar med kända kriminella i området. Med en boendes ord: ”De småpratar med de kriminella, sitter och dricker kaffe”. Att polisen interagerar med kända kriminella kan ha många orsaker. Samtidigt kan det öka känslan av att polisen inte gör tillräckligt för att förhindra kriminella från att begå brott.

Vikten av en närvarande polis

Flera boende och tjänstemän upplever att den polisiära närvaron minskat under de senaste åren. Poliser betonar vikten av att vara närvarande i området och bygga upp vardagliga kontakter. En tidigare rapport lyfter fram dialogen mellan polis och boende och polisens tillitsskapande relationsbyggande som centrala faktorer för att skapa förtroende (Politiet 2016). Här beskriver en polis hur närvaro påverkar deras förmåga att utföra sitt uppdrag:

Men jag tror att vi också måste fundera på hur vi jobbar, hur vi behandlar människor, hur vi samtalar med människor, hur vi bygger förtroende. Det beror ju på vem du frågar, vilken polis du frågar och jag tror ju, ska vi överbygga de här problemen där folk inte anmäler eller vittnar då måste vi vara lite mjukare mot de människorna. Då pratar jag inte mot kriminella utan mot dem som bor här, vi måste bygga upp en relation, en kontakt, ett förtroende och ska jag slå ett slag för min grupp, områdespoliser som har jobbat i cirka ett år. Under den korta tiden vi har jobbat där har vi haft fokus på att prata med näringsidkare och andra. Vi har på väldigt kort tid genererat en del underrättelser, en del polisanmälningar vad gäller utpressning och så där. Vi hade aldrig fått den informationen, vi hade aldrig fått den anmälningen om inte vi lagt den här tiden att komma regelbundet, prata, snacka lite skit, presentera oss, ja men det här är jag, vi är här för att hjälpa er. Till slut får man någonting tillbaka. Det här tar väldigt mycket tid och kräver uthållighet, och Polismyndigheten har inte uthållighet, det är så mycket akut och vi är väldigt få.

Även många boende efterfrågar en mer närvarande polis. Det kan bland annat handla om att komma till skolan och skapa relationer till barn i tidig ålder och sprida kunskap om vad polisen är för något i lokalsamhället. Detta efterfrågas särskilt eftersom många boende i dessa områden har utländsk bakgrund och kanske inte har haft kontakter med polisen tidigare. En person som arbetar med unga resonerar på följande sätt:

Jag minns fortfarande några poliser som verkligen gjort intryck. De gick runt och det blev bättre i området. Vi saknar dem. Vi har ringt flera gånger och bjudit in polisen, men de har inte tid. Även eldsjälar som en del av oss kan bli skadade av detta. Och föräldrarna orkar inte göra allt, de behöver stöd av polisen. Vi har de tuffaste unga i hela stadsdelen, kanske är det ett skäl till att polisen inte åker hit.

Poliser med lokal förankring och högt förtroende

Även om många upplever att polisen inte är tillräckligt närvarande är det viktigt att påpeka att det också finns berättelser från boende och tjänstemän som beskriver att polisen gör ett mycket bra jobb. En poliskategori som sticker ut bland dessa berättelser är områdespoliser, d.v.s. poliser som jobbar specifikt mot ett avgränsat geografiskt område. Det verkar vara så att områdespoliser har ett högre förtroende hos de boende än de poliser som saknar lokal förankring. Våra intervjuer tyder också på att områdespoliser har lättare att verka i områdena, får ett bättre bemötande och tycks ha lättare att få tips från allmänhe-

ten. Tidigare forskning pekar även på att lokalkännedom kan vara avgörande för att polisens åtgärder inte ska bli kontraproduktiva (Sarnecki 2016).

Flera poliser och andra tjänstemän beskriver situationer där områdespoliser kan ha jobbat i flera år med att skapa förtroende, som sedan raseras till följd av enstaka ingripanden från poliser utifrån. Det kan handla om att de behandlas annorlunda av de boende eller att de är nervösa inför uppgiften eftersom de inte vet hur området fungerar. En intervjuperson beskriver en sådan händelse:

Det finns en jättestor frustration inom polisen som har sökt sig hit [till området] för att göra skillnad men deras chefer säger "Nej, för att jag har fått från uppifrån att vi ska vakta [statsbesök] i stället". Det blev ett sådant läge där våra närpoliser är [på kommendering] och då är det någon annan polis som heter utryckningsenheten som är här och snurrar, de känner inte till någonting. Och vad händer? De stoppar en bil, de skjuter i luften, de sprutar tårgas och det hamnar på Youtube.

Det är även många som uttrycker att det känns bättre att ringa till en polis som man känner och litar på om man behöver hjälp eller ska anmäla brott. En kommunanställd menar att det kan ha särskild betydelse vid vissa brott, som t.ex. relationsvåld. Personen har erfarenheter av att misshandlade kvinnor först vänder sig till sin områdespolis, som slussar dem vidare till socialtjänsten.

Intressant i sammanhanget är att det verkar finnas en skillnad mellan förtroende för polisen i allmänhet och förtroende för den enskilde polismannen. Boende och tjänstemän berättar att människor i områdena kan ha förtroende för den enskilda polisen men sakna ett allmänt förtroende för andra poliser, eller polisen som myndighet. En anställd inom kommunen förklarar:

När [vissa boende] sitter där och verkligen är jättekritiska till hur polisen beter sig, så är det ändå såhär "Ja, fast X är schysst" och "Y är bra". Då pratar de om områdespoliser och de kan ändå namnge fem som de tycker är bra, och det är relationsskapande.

Olika syn på polisens responstid

En annan aspekt av effektiviteten är polisens responstid. I trappupp gångsundersökningen tillfrågas de boende dels om de tror att polisen är på plats snabbt eller långsamt när ett våldsbrott anmäls, dels hur lång tid de tror att det skulle ta. Över 40 procent svarar att de tror att polisen skulle vara snabbt på plats, vilket framgår av tabell 14. Både de som tror att polisen kommer

snabbt och de som tror att polisen varken kommer snabbt eller långsamt uppskattar att det tar omkring 10 minuter. Medianen för den uppskattade tiden bland dem som tror att polisen är långsam är mer än dubbelt så hög som hos dessa grupper. Det är med andra ord en markant skillnad i uppskattad tid jämfört med dem som tror att polisen är långsam. Några har svarat att de tror att polisen inte kommer alls.

Tabell 14. Andelen av de svarande i trappuppgångsstudien som uppfattar att polisen kommer snabbt eller långsamt vid våldsbrott, samt deras uppskattning i minuter (median) av hur lång tid det skulle ta. (n=586).

	Andel i procent	Uppskattad responstid i minuter (median)
Snabbt	43	10
Varken snabbt eller långsamt	22	12
Långsamt	26	25
Vet ej	9	-

Vad som är snabbt och vad som är långsamt är förstås relativt, men tabellen ger en fingervisning om hur de boende uppskattar polisens snabbhet. Intervjuer och fritextsvar i enkäten kretsar dock kring att man får vänta länge på polisen och hur detta minskar förtroendet. De flesta sådana exempel rör dock inte som tabellen ett våldsbrott, utan annan brottslighet. En boende berättar följande i vår enkät:

Jag har själv sett när de håller på med narkotika och då har jag beskrivit för polisen. Så sa de att de ska skicka en patrull och så har jag väntat här i en timme och det har inte kommit någon patrull. Just i det här området tror jag folk har lägre förtroende. Man ser ju att det händer grejer och folk ringer polisen och de kommer inte i tid. Det är det som är problemet tycker jag.

Det är inte bara boende som uttrycker detta utan även företagare och andra som arbetar i områdena. En anställd inom kommunen uttrycker sin frustration över ett återkommande ordningsproblem när han ringer polisen och säger: "Nu har ni chansen att komma hit och ta dem, nu är det ett gyllene tillfälle". Det tar dock cirka 30 minuter innan polisen kommer, intervjupersonen fortsätter:

Det är för lång tid. Medborgarna förlorar ju ... tappar förtroendet för polisen. Nu var det jag som ringde, men säg att det var en medborgare som ringde. Om han inte ser en effekt kommer han inte ringa igen. Och så säger polisen: "Ja, men medborgarna ringer inte och de säger inte till". Nej, men det är inte så jävula konstigt för att de gör det en gång, två gånger,

tre gånger om de är envisa, sedan gör de inte det. När de inte ser effekt.

Frustration över att utredningar tar tid och läggs ned

Många boende uppfattar att rättsväsendet inte gör tillräckligt för att utreda brott och att det tar för lång tid. De exempel som framkommer i intervjuer och fritextsvar baseras ofta på egna erfarenheter av poliskontakter. En boende som ringt polisen efter att ha iakttagit hur en man blev misshandlad beskriver hur hennes förtroende skadats efter att utredningen inte ledde någonvart:

Jag hade en kamp med mitt eget samvete, ska jag stanna [på brottsplatsen]? Ska jag säga vad jag har sett eller ska jag bara gå härifrån? Men jag stod kvar och när polisen väl kom frågade de oss frågor, vi var ju många vittnen och vi visste exakt vilka killar det var, vi kunde säga till dem ”Ja, men om ni visar oss så vet vi vilka de är”. Vi hade namn på en av dem, men det hände inget. Jag tror det lades ner. Fast det var en riktig misshandel, alltså han började blöda, de hade sparkat på hans huvud och allting. Mitt förtroende är inte så jättehögt för att anmäla och se till att saker ska kollas upp, efter den händelsen. För jag kände verkligen att yes, nu kommer det hända någonting.

Hon utvecklar ytterligare:

Det är jobbigt psykiskt också att behöva anmäla och behöva gå dit och berätta sin historia, och när man väl gör det, läggs det ner. Det tar på en. Då tänker man, men skit samma, det är ingen idé för mig att anmäla eller gå dit och utsätta mig själv för det igen.

Uppfattas rättsväsendet som rättvist i de boendes ögon?

I intervjuer och enkätsvar framgår att vissa upplever att rättsväsendet inte är rättvist. I det här avsnittet redogör vi för de vanligaste uppfattningarna om rättsväsendets opartiskhet och rättssäkerhet. Det underliggande antagandet är att det måste finnas en lagstiftning och ett system som innebär att den enskilde medborgaren har ett skydd mot godtyckliga ingrepp från samhället och andra individer, för att kunna ha förtroende för rättsväsendet. Det innebär bland annat att man inte åtalas eller döms utan tydligt stöd i lag eller tillräcklig bevisning, och att alla medborgare oavsett samhällsställning eller ursprung bedöms på ett likartat sätt (Norèn Bretzer 2017).

Uppfattas polisen som rättvis?

Om polisen uppfattas som rättvis har som tidigare redovisats näst störst inverkan (efter effektivitet) på förtroende av de fem dimensioner vi använder. På frågan i vår trappuppgångsundersökning om man "tror/tycker att polisen i mitt område tar rättvisa beslut i situationer som uppstår" svarar cirka 45 procent att det stämmer bra. En liknande fråga återfinns i *European Social Survey* (ESS) från år 2010,¹³ som undersöker frågan i riket i stort, men där får man i stället ange hur ofta man tror att polisen tar rättvisa beslut. På frågan svarar cirka 80 procent att de tror att det antingen sker ofta eller mycket ofta. Man ska vara försiktig med att jämföra dessa resultat då bland annat frågeställningen är annorlunda, men det ger ändå en fingervisning om att fler upplever att polisen är rättvis i riket i stort än i våra två områden.

I övrigt är skillnaderna små i vår trappuppgångsstudie uppdelat på kön och ålder inom kategorin som anger att det stämmer bra att polisen fattar rättvisa beslut. Yngre män sticker dock ut vad gäller andelen som svarar att det stämmer dåligt.

De boende anser i hög grad att polisen är respektfull

På frågan om man tror/tycker att polisen i mitt område behandlar människor med respekt svarar 78 procent av kvinnorna som är 30 år eller äldre, respektive 73 procent av kvinnorna under 30 år och 74 procent av männen som är 30 år eller äldre att de instämmer helt. För män under 30 år är samma siffra 58 procent, vilket innebär att yngre män i betydligt lägre grad upplever att de behandlas med respekt av polisen än övriga.

En liknande fråga återfinns även här i ESS från 2010, men där får man i stället ange hur ofta man tror att polisen behandlar människor med respekt. På frågan svarar cirka 85 procent att man tror att det antingen sker ofta eller mycket ofta. Till skillnad från trappuppgångsstudien skiljer sig inte yngre män från övriga grupper i lika stor utsträckning i ESS-enkäten. Man ska även här vara försiktig med att jämföra, men resultaten tyder på att yngre män som ingår i vår enkät upplever att polisen i högre grad än i riket i stort inte har ett respektfullt bemötande.

Berättelser om diskriminering

Som tidigare redogjorts för uppger yngre män att de har ett särskilt lågt förtroende för polisen. Yngre män anger i trappuppgångsstudien, i större utsträckning än övriga grupper, att de

¹³ De uppgifter som använts från ESS kommer från de svenska resultaten i undersökningen "ESS Round 5" som finns tillgängligt på: <http://www.europeansocial-survey.org/data/country.html?c=sweden>

upplever att polisen inte fattar rättvisa beslut i situationer som uppstår. En möjlig förklaring kan vara att fler yngre män upplever att de diskrimineras av polisen.

Det är framför allt boende som uppger att män, ungdomar och personer med utländsk bakgrund diskrimineras av rättsväsendet på olika sätt. Här svarar boende på frågan om varför de tror att förtroendet för polisen/rättsväsendet är lägre i sitt eget område än i landet i stort:

Killar blir behandlade dåligt och blir misstänkliggjorda vilket skapar misstroende, själv är jag inte lika utsatt.

Vi är invandrare, de är mer stränga mot oss och behandlar oss annorlunda än de behandlar svenskar.

Samtidigt finns boende som resonerar annorlunda:

Folk pratar, de säger att de ofta blir illa behandlade av polisen. Men gör man något brott kan man inte förvänta sig att bli behandlad med respekt. [Det är] stor skillnad på poliser i olika länder. Poliser i Sverige är väldigt snälla, men ändå klagar folk.

Tidigare forskning om diskriminering i rättsväsendet har belyst diskriminerande praktiker (Brå 2008:4, Schclarek Mulinari 2017, SOU 2006:30, FRA 2010). De lyfter fram kommunikationsproblem, tveksamma trovärdighetsbedömningar, ett respektlöst eller kränkande bemötande samt stereotypa föreställningar utifrån etnisk bakgrund som centrala faktorer. Andra studier lyfter särskilt fram att ungdomar i socialt utsatta områden diskrimineras av polisen, inte minst om de tillhör etniska minoriteter (Pettersson och Pettersson 2012, de los Reyes m.fl. 2014). Mycket talar för att vissa erfarenheter som beskrivs i vårt material kan förstås utifrån de ovan nämnda diskriminerande praktikerna. Det utgör ett komplext problem som gör mötet med rättsväsendet kvalitativt annorlunda för framför allt yngre män och personer med utländsk bakgrund. En man berättar om sina upplevelser:

Rättssystemet fungerar inte för alla, och hanteringen borde därför inte vara lika för alla. Eftersom det inte fungerar! Det diskriminerar. Rättsväsendet rekryterar inte från området, vilket gör att de som jobbar där inte känner till området och hur det är där. Myter frodas. Imagen av en – jag vet inte vad man säger på svenska, men en "thug" ser ut på ett visst sätt. En polis som ser mig med huvtröja och mjukisbyxor tycker att jag ser ut som en "thug".

Intervjupersonen upplever att polisens okunskap om området leder till misstänkliggörande av vissa personer från området. Han säger sig aldrig ha begått brott men har ändå blivit stop-

pad många gånger av polisen, utan att få en förklaring till varför. Även tjejer kan bli stoppade av polisen, men inte lika ofta som killar. Tjejer får också ett bättre bemötande av polisen, menar han. På grund av att han själv upplevt dåligt bemötande från poliser tycker han illa om dem.

Polisens situation är komplex

Det är i sammanhanget viktigt att påpeka att situationen är komplex för polisen. Att stoppas av polisen kan delvis vara en effekt av att polisen försöker ingripa mot ordningsstörningar och brott i området. Om polisen ser personer som tidigare misstänkts för brott ökar sannolikheten att de blir kontrollerade. En konsekvens kan bli att personer som ingår i samma sällskap också stoppas, vilket varit fallet för den nyss citerade intervjupersonen.

Som vi varit inne på tidigare finns det personer som upplever att polisen är för undfallande mot kriminella och som efterfrågar ett mer repressivt rättsväsende. Samtidigt finns det särskilt inom gruppen unga män de som anser att polisen diskriminerar dem och stoppar dem utan anledning. Det som av den ena gruppen uppfattas som en aktivitet som ska störa de lokala gängen och förmedla budskapet att polisen har kontroll över situationen och är beredda att ingripa resolut om brott begås, kan uppfattas som provocerande eller diskriminerande av den andra gruppen (Sarnecki 2016).

En annan aspekt av polisens komplexa situation är att även polisen kan känna sig utsatt i dessa områden. Det kan handla om att det samlas folk runt polisen när de gör ett ingripande i området eller att de attackerar verbalt eller fysiskt. Enstaka intervju-personer berättar att kriminella mer målmedvetet spår på känslan av att polisen behandlar boende orättvist och sprider rykten för att underminera polisen och rättsväsendet. Ett mer allvarligt exempel i materialet är en polis som berättar att hon flera gånger trakasserats till följd av sitt uppdrag i området. Dessa trakasserier har även inträffat på fritiden:

Kanske mycket för att jag var svensk tjej och ganska liten. Men i mångas ögon var jag smutsig eftersom jag var kvinna till att börja med. Så jag fick ofta brottas vid ingripanden bara för att jag tog i någon. Och om jag tilltalar någon så svarar de hela tiden min manliga kollega. Och så blir det mer hot. Det var inte de här vanliga hoten i affekt, för att dem kan man ändå ta, utan de kanske berättar för någon annan kollega i ett annat förhör hur de skulle döda mig och sådana saker. Och då kanske det känns lite mer obehagligt än i exempelvis de fall de skriker sådant när man griper dem. Sedan spottade de mot mig vid några tillfällen när jag var ute och

gick med min familj i staden och på hemmaplan stötte jag på några som jag hade träffat i tjänsten som spottade mot mig och min familj, och skrek ”Jävla rasist och jävla svenne” och sådana grejer. Och där någonstans tror jag att jag slutade typ gå och handla för att jag fick sådan hjärtklappning när jag såg folk i luva.

Citatet illustrerar de psykologiska och fysiska reaktioner som hot kan väcka hos den utsatta (Larsson och Lindgren 2012). Om den drabbade inte får hjälp att bearbeta sina upplevelser kan känslan dröja sig kvar under lång tid och påverka arbetsförmågan (Larsson och Lindgren 2012, Brå 2016:13, Brå 2017). Tidigare forskning antyder att det är särskilt obehagligt och tärande att bli kallad rasist, eftersom det utmanar självbilden av att vara opartisk tjänsteman (se vidare Brå 2016:13).

Situationen belyser hur relationen mellan polisen och allmänheten kan påverkas av att personer som känner sig dåligt behandlade av polisen svarar med samma mynt. Paradoxalt nog kan det delvis vara samma grupp som beskriver att de trakasseras av poliser som i dessa fall söker upp dem. Detta kan leda till en destruktiv växelverkan som kan skapa misstro hos båda parter, som förstärks vid nya möten. Risken är att poliser i pressade situationer bygger upp stereotypa föreställningar som kan påverka beteendet (jfr Larsson och Lindgren 2012). I förlängningen kan det försvåra polisens uppdrag och skada allmänhetens förtroende. Citatet belyser också att polisen i det här fallet genom hotfulla möten kommit att förknippa huvtröjor med hotfulla kriminella.

Några poliser och andra tjänstemän betonar att oerfarna och unga tjänstemän kan ha det tufft i områdena. Det är därför viktigt att ha arbetslag med både nya och erfarna tjänstemän, gärna med lokal förankring i områdena. Liknande resonemang finns i tidigare studier (Brå 2016:13, Brå 2017).

Uppfattar de boende att rättsväsendet verkar för deras intressen?

Enligt tidigare forskning påverkas förtroendet för rättsväsendet av hur medborgarna uppfattar samhället i stort (SOM-rapport 2008:25). Förtroende påverkas exempelvis av förmögenhets- och inkomstskillnader bland befolkningen eller att samhällets normer inte tycks inkludera specifika grupper eller individer. Det påverkas också av huruvida medborgarna känner sig bortglömda eller uppfattar att staten finns till för dem på samma sätt som för övriga medborgare (Jackson m.fl. 2011).

De boende har i tidigare avsnitt fått reflektera över bristande effektivitet eller orättvist bemötande. I detta avsnitt presenteras ytterligare aspekter som kommer fram i vårt material i samband med dessa beskrivningar. Det berör hur de boende uppfattar den sociala kontext som de befinner sig i och hur de utifrån den tolkar rättsväsendet. Det handlar om att många boende tolkar bristande effektivitet och andra problem som en följd av områdets generella utanförskap.

Här berättar flera boende upplevelser av polisen och rättsväsendet:

- ” Folk har tappat förtroendet för polisen eftersom polisen inte bryr sig. Vi är bortglömda. Vi är inte en del av [stad] eller Sverige. Det är okej om invandrare dödar invandrare. Hade det hänt med någon politikers barn att han/hon blivit skjuten så skulle de omedelbart ändra lagen.
- ” Polisen ser man aldrig, de gör inte sitt jobb eller tar för lång tid på sig så situationer hinner lugna ner sig. Känns som polisen har gett upp om [område]. Ofta brist på bevis och fall läggs ned.
- ” På grund av att jag ser hur polisen och rättsväsendet försummar mitt område och andra områden. Jag har tidigare erfarenheter av detta på grund av att jag ett flertal gånger talat med polisen om flera händelser och jag har inte sett varken polisen eller rättsväsendet genomföra några seriösa åtgärder.
- ” Det händer ingenting när man ringer polisen. Polisen behandlar folk här sämre än på andra ställen, t.ex. om man kör en fin bil blir man stoppad. Polisen är misstänksamma och otrevliga.

Tidigare forskning konstaterar att anställda inom rättsväsendet ofta ses som representanter för majoritetssamhället och dominerande sociala kategorier och identiteter som baseras på klass och etnicitet (Bradford och Jackson 2017). I mötet med rättsväsendet skapar medborgarna sig en uppfattning om huruvida de inkluderas i dessa sociala kategorier eller inte. Människor tenderar att vara särskilt känsliga för polisens beteende och reagera negativt mot upplevda orättvisor, delvis eftersom polisens beteende är relevant för deras identitetsskapande. Det kan försvaga, skada eller förneka deras uppfattning om sig själva och deras uppfattning om var i samhället de passar in. Om samhället upplevs som segregerat och ojämnt kan en känsla skapas av att det finns en konflikt mellan samhällets värderingar och värderingarna hos dem som upplever sig stå utanför de dominerande sociala kategorierna. Upplevelsen av social exklusion och känslan av att man på olika

sätt är i konflikt med majoritetssamhället är dessutom stark hos dem som drabbas av brottslighet i socialt utsatta områden, enligt tidigare forskning (Sarnecki 2016). Intressant i sammanhanget är att det främst är yngre män som i trappuppgångsstudien anger att de inte tror att polisen i deras område i allmänhet har samma uppfattning om rätt och fel som de själva har.

Myndighetskontakter och samhällsservice

En aspekt som omnämns i vårt material som påverkar förtroende är kontakter med det offentliga i form av myndigheter eller annan samhällsservice. En boende som också är aktiv inom en förening resonerar kring mötet med myndigheter:

Det är segregationen som gör att man känner sig långt ifrån myndigheter. Myndighetsutövningen ses som en maktfaktor eftersom resten av svenska samhället saknas. Vår enda interaktion med svenska folket i majoritetssamhället blir när de är i uniform eller när de har en bandspelare med sig eller ska sända någonting som har hänt live. [...] Det är den ena sidan av interaktionen. Den andra interaktionen som vi har med myndigheter är ju när vi är i behov, och det kan ju handla om bidrag [...] Så det är alltid i en relation som inte är jämställd.

Myndighetskontakter är per definition ojämställda, eftersom individen har mindre makt än myndigheten. I socialt utsatta områden tycks segregationen dock göra relationen mer problematisk. Materialet antyder att den som inte känner sig som en del av samhället, eller upplever stora problem med segregation, kan se ett sådant ojämställt möte som en bekräftelse på sitt utanförskap.

Om de boende upplever att tillgången till samhällsservice är låg, kan det också påverka förtroendet genom att de boende upplever att myndigheterna inte verkar för deras intressen. En boende som är aktiv i en förening ger sin bild:

Det är ingenting som fungerar ska jag tala om för dig. Och så länge ingenting fungerar ... fast ibland tänker jag, jag betalar samma skatt, men varför ger inte myndigheterna mig samma service? Sjukvården är inte så bra, lärarna är inte så bra, gatorna är inte fina.

Många boende och företagare uttrycker att myndigheternas närvaro ses som ett kvitto på huruvida samhället bryr sig om området eller inte. När statliga funktioner eller andra typer av samhällsservice flyttar från området upplevs det som att samhället abdikerar. Det blir särskilt påtagligt eftersom det enligt boende och tjänstemän inte är ovanligt att boende sällan rör sig utanför det egna bostadsområdet. Tidigare forskning visar också

att särskilt barn och unga sällan lämnar det egna bostadsområdet (Aretun 2009). Om man sällan rör sig utanför det egna bostadsområdet medför det att man inte kan ta del av myndigheternas service på andra platser i samhället.

De flesta boende upplever att de är skyldiga att göra vad polisen säger

Som tabell 15 visar anser de boende i trappuppgångsstudien i allmänhet att de är skyldiga att göra vad polisen säger åt dem, även i situationer där de inte förstår eller gillar hur polisen behandlar dem. Det tyder på att de boende har förtroende för polisen som institution utifrån ett normativt perspektiv. Det är dock en mindre andel yngre män som anger ”stämmer bra” än andelen äldre män gällande bägge frågorna. Överlag är andelen äldre som anger ”stämmer bra” större för båda frågorna. Inom samma åldersgrupper finns det inga betydande skillnader mellan män och kvinnor.

En majoritet anger att de är skyldiga att göra vad polisen säger åt dem även om de inte förstår eller håller med polisen. Även en majoritet av de unga männen, som är den grupp som uppger att de har lägst förtroende för polisen, anger att det är deras skyldighet att göra vad polisen säger åt dem i dessa fall. Det tyder på att medborgarna över lag accepterar rättsväsendet på ett principiellt plan, även om de inte nödvändigtvis har förtroende för det.

Som tabellen visar är det färre som anger att det är deras skyldighet att göra vad polisen säger åt dem om de inte gillar hur polisen behandlar dem, än om de inte förstår eller håller med polisen.

Tabell 15. Andelen av de svarande i trappuppgångsstudien som anger att det är deras skyldighet att göra vad polisen säger åt dem även om de inte förstår, håller med eller gillar hur polisen behandlar dem. Uppdelat på kön och ålder. Andel i procent.

Det är min skyldighet att göra vad polisen säger åt mig att göra ...	Kvinnor			Män			Totalt		
	Yngre (n=129)	Äldre (n=197)	Totalt (n=326)	Yngre (n=84)	Äldre (n=171)	Totalt (n=255)	Yngre (n=213)	Äldre (n=368)	Totalt (n=581)
... även om jag inte förstår eller håller med.									
Stämmer bra	76	78	78	68	83	79	73	80	78
Stämmer dåligt	10	6	8	14	8	10	11	7	9
Varken eller/vet ej	14	16	14	18	9	11	16	13	13
... även om jag inte gillar hur polisen behandlar mig.									
Stämmer bra	59	59	59	52	64	61	56	62	60
Stämmer dåligt	20	17	18	22	16	18	21	16	18
Varken eller/vet ej	21	24	23	26	20	21	23	22	22

Det visar att det är viktigt för de boendes samarbetsvilja att de upplever att polisen behandlar dem väl. Det är således positivt att de boende, som vi tidigare redovisat, i hög grad upplever att polisen behandlar människor med respekt. Yngre män anger i något större utsträckning att de inte är skyldiga att göra vad polisen säger åt dem om de upplever att polisen behandlar dem dåligt. Yngre män uppger även i mindre utsträckning än övriga att de behandlas med respekt av polisen, vilket kan vara problematiskt för rättsväsendet.

Avslutande reflektioner

Enligt trappuppståndsundersökningen och intervjuerna är effektivitet den aspekt som har starkast påverkan på förtroendet för rättsväsendet. Vad som skapar förtroende och hur det skapas hos medborgarna är komplext. Det tycks dock oftast handla om att vissa behov behöver vara tillfredsställda, i någon mån, för att skapa förtroende. Det kan handla om att man upplever att man har skydd när man behöver det, eller att rättsväsendet behandlar en rättvist och likvärdigt andra medborgare. Förmågan att förhindra brott och skydda vittnen är central för de boende i detta sammanhang. Dessa behov är inte specifika för de områden vi undersökt utan gäller även i samhället i stort. I områden präglade av segregation där många upplever utanförskap, illustrerar våra intervju- och enkätsvar dock att det blir mer påtagligt när dessa behov inte är tillräckligt tillgodosedda. I de områden vi undersökt finns det en geografisk koncentration av problem vilket försvårar rättsväsendets uppdrag. Att åtgärda segregation och utanförskap ligger i hög grad utanför rättsväsendets uppdrag, samtidigt som det tycks vara en del av förklaringen till det lägre förtroendet i dessa områden.

I relation till detta är det många boende som uppger att de tror att samhället hade gjort mer åt problemen i området om de uppstått i vad några boende uttrycker som ”ett helsvenskt område”. Att det bor många människor med en annan etnisk och socioekonomisk bakgrund än i övriga urbana områden, gör att dessa faktorer tolkas som förklaring till varför de inte får samma skydd och service. Några menar även att om det varit ”helsvenskt” så hade det inte varit lika stort negativt fokus på området. Det finns alltså både en uppfattning om att områdena smutskastats och att det inte görs tillräckligt för att komma till rätta med problemen.

På samma sätt finns det både en uppfattning om att polisen diskriminerar vissa grupper i områdena och att polisen inte ingriper tillräckligt mot kriminella. Ett tuffare rättsväsende efterfrågas framför allt av äldre, som ser hårdare tag som ett tecken på effek-

tivitet. Samtidigt kan tuffare tag skada förtroendet hos grupper som upplever att polisen ofta stoppar dem på felaktiga grunder.

Polisen uppfattas generellt sett ha ett respektfullt bemötande, men unga män utgör i någon mån ett undantag. Unga män är också den grupp som i störst utsträckning saknar förtroende för polisen och upplever att den inte fattar rättvisa beslut. Samtidigt är unga män den mest brottsaktiva gruppen i samhället. Unga män är också den grupp där lägst andel uppger att det är deras skyldighet att göra vad polisen säger åt dem även om de inte förstår, håller med eller gillar hur polisen behandlar dem. Inom denna grupp finns ett tydligare missnöje med polisen och de tycks också stoppas oftare än övriga grupper. Det är således en svår balansgång för polisen att å ena sidan jobba brottsförebyggande och förhindra brott och å andra sidan inte stoppa människor på felaktiga grunder.

Benägenheten att anmäla och vittna

I detta kapitel belyser vi hur svarande i trappuppgångsstudien ställer sig till att samarbeta med rättsväsendet. Det görs först utifrån hur de svarande ser på att kontakta polisen vid brott, hjälpa polisen att ta fast gärningspersoner och ställa upp som vittnen i domstol. Detta analyseras utifrån aspekter såsom förtroende för rättsväsendet, upplevelser om polisens effektivitet och upplevelser av grupperingar som påverkar kontakten med rättsväsendet. Därefter ger vi en beskrivning av olika teman som intervjupersoner tar upp när det gäller att samarbeta med rättsväsendet.

I vilken mån personer väljer att kontakta polisen om de blir utsatta för eller bevittnar ett brott beror på en mängd olika faktorer. Detsamma gäller i vilken mån man väljer att samarbeta med polisen eller ställa upp som vittne i domstol. Viktiga sådana faktorer som uppmärksammats i tidigare forskning är exempelvis om man upplever att man har något att vinna eller förlora på kontakten med rättsväsendet, hur man betraktar brottsligheten, hur man själv och ens omgivning ser på rättsväsendet och om det finns alternativa sätt att hantera brottsligheten (Goudriaan 2006). Man kan grovt dela in dessa faktorer i två huvudtyper. I den första ligger tonvikten på individnivå. Här står individens egna ställningstaganden i fokus. Den andra typen betonar social kontext. Individens agerande ses här i högre grad som format av omgivningen, exempelvis av lokalsamhällets syn på rättsväsendet.

Det finns givetvis också en interaktion mellan de ovan uppräknade faktorerna, och samtliga kan förfinas genom ytterligare kategoriseringar. Utöver faktorer som primärt har med den rapporterande parten att göra kan även faktorer hos den mottagande parten påverka viljan att anmäla brott. Det handlar då om sådant som vilka olika typer av anmälningssätt som finns till hands och när, hur lång tid utredningen tar och hur polisen uppträder mot brottsoffer (Tolsma m.fl. 2012).

Samarbete med rättsväsendet – två fiktiva exempel

De som svarade i trappuppgångsstudien fick ta ställning till hur de skulle agera i förhållande till rättsväsendet i två fiktiva exempel, ett där man bevittnar ett personrån och ett där man själv blir utsatt för misshandel. Den viktiga skillnaden mellan dessa två exempel är att man i det senare är direkt inblandad och i det förra endast indirekt inblandad och kan undvika att bli mer indragen. De svarande fick ta ställning till om de skulle ringa polisen, hjälpa polisen genom att peka ut en gärningsperson och ställa upp som vittne i domstol.

Liknande frågor som de i exemplet som rör personrån ställdes i ESS år 2010.¹⁴ I figur 1 jämförs resultaten från trappuppgångsstudien med resultaten från den svenska delen av ESS-undersökningen. Den första gruppen av staplar i diagrammet representerar svaren från trappuppgångsstudien rörande personrånsexemplet, den andra gruppen exemplet med misshandel och den tredje gruppen svaren från ESS.

De allra flesta anger att de ringer polisen

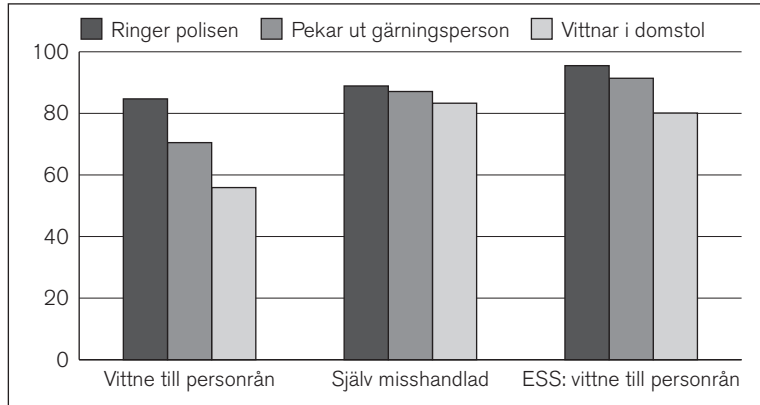
Det finns likheter och skillnader mellan fördelningarna av svar i båda studierna, och för bägge exemplen i vår studie. Den främsta likheten är att det i alla tre exempel är störst andel som anger att man skulle ringa polisen och att denna andel avtar till alternativet peka ut gärningspersonen och sedan ytterligare till att vittna i domstol. Den största skillnaden rör nivåer, och där står exemplet med personrån ut något. I viss grad när det gäller att ringa polis, men särskilt när det gäller att peka ut en gärningsperson och att vittna. Det är bland de svarande i våra två områden hela 24 procentenheter färre som anger att de skulle ställa upp som vittnen i domstol än i den likvärdiga frågan i ESS. I vår enkät är det 28 procentenheter fler som skulle vittna i exemplet där man själv drabbats av misshandel än i exemplet där man bevittnat ett personrån. Observera att det i personrånsexemplet ändå är 85 procent av de svarande som anger att de skulle ringa polisen och 56 procent som skulle ställa upp som vittnen. Det är således en klar majoritet som tänker sig ställa upp för rättsväsendet.

Att de svarande i vår undersökning har gett liknande svar på frågan som rör misshandel som de svarande i ESS, antyder att det inte främst är rättsprocessen som sådan som avskräcker boende från att samarbeta med rättsväsendet. Genom att titta närmare på svaren från personrånsexemplet och intervjuerna kommer vi

¹⁴ Metoderna för datainsamling skiljer sig åt mellan de olika studierna. Viss försiktighet bör iaktas när man drar slutsatser då metod för datainsamling kan ha en inverkan på resultaten.

nedan att analysera varför vissa boende inte vill lämna uppgifter till polis och vittna.

Figur 1. Andelarna som ringer polisen, är villiga att peka ut en gärningsperson för polisen och är villiga att vittna i domstol av de svarande i trappuppgångsstudien och i ESS (Sverigedelen). I trappuppgångsstudien gäller exemplen att man bevittnat ett personrån och att man själv blivit misshandlad. För ESS gäller endast att man bevittnat ett personrån. Andel i procent.

I stort sett samtliga som anger att de inte skulle ringa polisen är också ovilliga att peka ut en gärningsperson eller ställa upp som vittnen. Det omvända gäller för dem som anger att de skulle vittna – de både ringer polisen och är villiga att peka ut en gärningsperson. Detta gäller för såväl de två exemplen i vår undersökning som i exemplet i ESS.

Fler kvinnor kan tänka sig att ringa polisen, men färre att vittna

Eftersom exemplet med personrån uppvisar mindre andelar som kan tänka sig samarbeta med rättsväsendet, belyser vi detta ytterligare. Först genom att ta en närmare titt på hur svaren ser ut utifrån ålder och kön, sedan utifrån ytterligare relevanta variabler.

En första iakttagelse är att en större andel kvinnor än män anger att de skulle ringa polisen, medan en större andel män anger att de skulle peka ut en gärningsperson och vittna. Skillnaderna mellan hur yngre och äldre kvinnor svarar är små för alla tre frågorna. Gällande männen svarar lika stora andelar av de yngre som av de äldre att de skulle ringa polisen. Däremot är det större andelar av den äldre gruppen som skulle peka ut gärningspersoner och vittna. Övergripande kan man säga att äldre män är den grupp som skiljer ut sig mot övriga genom att i större utsträckning ange att de skulle samarbeta med rättsväsendet.

Tabell 16. Andelarna av de svarande i trappuppgångsstudien, som i ett fiktivt exempel där de bevittnat ett personrån, uppger att de ringer polisen, är villiga att peka ut en gärningsperson för polisen och är villiga att vittna i domstol, uppdelat på kön och ålder. Andel i procent.

	Kvinnor			Män		
	Yngre (n=198)	Äldre (n=418)	Totalt (n=616)	Yngre (n=130)	Äldre (n=379)	Totalt (n=509)
Ringer polis	90	86	88	82	83	83
Pekar ut gärningsperson	67	67	67	66	75	73
Vittnar	51	52	52	51	63	60

I tabell 17 redovisas resultaten av två logistiska regressionsanalyser. Den första tar sikte på att undersöka i vilken grad en uppsättning oberoende variabler påverkar sannolikheten att personer anger att de skulle ringa polisen om de blev vittne till ett personrån i närområdet, och den andra att de skulle ställa upp som vittne vid en eventuell rättegång. De oberoende variablerna är i bägge fallen kön, ålder, förtroende för polis respektive domstol, om man upplever att kriminella grupperingar påverkar kontakten med rättsväsendet och om man upplever att skjutningar är ett problem i det egna bostadsområdet.

När det gäller att ringa polisen påverkas sannolikheten signifikant endast av förtroendet för polisen. Denna inverkan är dock tämligen blygsam då det endast är 1,13 gånger så sannolikt att personer som har förtroende ringer polisen jämfört med dem som inte har det. Med andra ord anger en stor andel av dem som saknar förtroende för polisen ändå att de skulle ringa polis om de bevittnade ett personrån. När det gäller sannolikheten att ställa upp som vittne är det fler variabler som har en signifikant påverkan. Här påverkar kön signifikant på det sätt att sannolikheten är större att en man uppger att han skulle ställa upp som vittne. Förtroende för polisen och i ännu högre grad domstolarna har också en påverkan. Upplevelsen att kriminella personer eller grupperingar påverkar bostadsområdet har en negativ inverkan på boendes vilja att vittna. Det är också mindre sannolikt att man vittnar om man uppfattar skjutningar som ett problem i det egna bostadsområdet.

Tabell 17. Olika variabelers inverkan på sannolikheten att ringa polis och ställa upp som vittne i domstol om man ser ett personrån som drabbar någon annan. Påverkan uttryckt som relativ risk.

Variabler	Ringa polis (n=842)		Vittna (n=842)	
	Relativ risk	Sig.	Relativ risk	Sig.
Kön (kvinna/man)	0,96		1,18	*
Ålder (yngre/äldre)	0,99		1,10	
Otrygghet (nej/ja)	1,00		0,94	
Förtroende för polis (nej/ja)	1,13	**	1,24	**
Förtroende för domstol (nej/ja)	1,07		1,27	**
Kriminella påverkar ¹⁵ (nej/ja)	1,00		0,87	*
Problem med skjutningar (nej/ja)	1,04		0,83	**

Signifikans (sig.): ***=p<0,001, **=p<0,01, *=p<0,05

Vad mer påverkar valet att inte samarbeta med rättsväsendet?

Utifrån ovanstående genomgång får vi en viss insikt om vilka faktorer som kan inverka på viljan att samarbeta med rättsväsendet. Men det är värt att understryka att påverkan från enskilda faktorer är relativt blygsam och alltså inte räcker för att förklara personers vilja att samarbeta.

I föregående kapitel diskuterar vi faktorer som ligger bakom förtroende, som nyss visats ha betydelse för viljan att vittna. För att förstå betydelsen av att kriminella påverkar ett bostadsområde och förekomsten av skjutningar behöver vi inledningsvis beskriva det som kallas skrämselfkapital. För att fördjupa kunskapen ytterligare ska vi sedan gå igenom resonemang kring varför man inte vill samarbeta med rättsväsendet från intervjuer och enkätens fritextsvar.

Kriminellas skrämselfkapital

Skrämselfkapital handlar framför allt om uppfattningen om personens kapacitet till våld (se exempelvis Brå 2016:12, Brå 2012:12, Brå 2008:8, Brå 2009:7). Det kan baseras på myter, tidigare våldshändelser som skjutningar och andra brott. Även att personerna är tillräckligt många för att ständigt synas i området och har förmåga att komma undan med sin brottslighet spelar in. Individerna har ett eget skrämselfkapital, men genom att ingå i en grupp får individerna tillsammans ett kollektivt skrämselfkapital.

¹⁵ Variabeln "kriminella påverkar" inkluderar dem som svarat ja på någon av frågorna kring kriminellas påverkan (se tabell 9).

Gruppen kan också ha ett skrämsekapital som är kopplat till gruppens rykte, snarare än de enskilda individer som ingår. Kriminella kan låna av detta skrämsekapital för att ladda sitt egna individuella kapital. Även ett område kan ha ett skrämsekapital. Några intervjupersoner, särskilt boende, irriteras av att deras område beskrivs som farligare än det är i verkligheten. Den synliga kriminalitetens skrämsekapital spiller så att säga över på området.

I materialet finns ett par exempel där personer tar hjälp av släktnamn som i sig är laddade med skrämsekapital. De behöver inte ens hota, alla vet vilka de är. Andra gruppmedlemmars tidigare våldsanvändning, narkotikahandel och tid i fängelse ger status och laddar skrämsekapitalet.

Bilden av att man kan råka illa ut om man samarbetar med rättsväsendet är väletablerad

Jag tror att en stor, en övervägande del är nog att man är rädd för repressalier från lokala kriminella.

Citatet ovan kommer från en polis som resonerar kring varför många av de boende i området inte samarbetar med rättsväsendet. Resonemang av den typen är det allra mest förekommande bland yrkesverksamma i områdena. Även i intervjuerna med boende är rädsla för skrämsekapitalet hos lokala kriminella personer och konstellationer centrala orsaker. Bilden av att man kan råka illa ut om man ställer upp och vittnar är väletablerad.

Av enkätrespondenterna som i personrånsexemplet har motiverat varför de inte ställer upp som vittnen anger en klar majoritet rädsla för personer med skrämsekapital som anledning. Sådana resonemang finns också i intervjuerna med såväl boende som representanter för myndigheter och andra aktörer, i samtliga sex områden. Den rädsla som de boende uttrycker handlar dels om en oro över att de själva ska bli utsatta för olika typer av repressalier, dels en oro över att anhöriga, främst barn, ska utsättas. En boende säger:

Nej, gå och vittna kan jag inte göra, för du vet, de bor ju här och jag ser att polisen inte kan skydda mig ... Nej, men alltså om inte jag [drabbas], så kanske barnen. Så man vågar inte riktigt.

Vad man är rädd att utsättas för varierar från trakasserier till mycket grovt våld. När de intervjuade resonerar kring vad de oroar sig för, lyfter de ofta fram exempel på något som hänt i det egna området när en person har vittnat eller samarbetat med polisen. Det handlar om lägenheter som har blivit beskjutna, bilar som vandaliserats, grov misshandel eller till och med dödligt

våld. Det är utifrån intervjuerna omöjligt att bilda sig en uppfattning om hur vanliga dessa typer av händelser är, men tydligt är att berättelserna om dem får ett stort genomslag. Man kan också konstatera att samma historier återkommer hos flera intervjupersoner. Det handlar då om mycket spektakulära händelser. Vissa av dessa har skett något år tillbaka i tiden. Sådana händelser tycks alltså kunna ha en väldigt stor och över tid ihållande inverkan på de boendes vilja att samarbeta med polis och rättsväsende. En boende konstaterar:

Många blir skjutna i detta område. Om man vittnar blir man mål för de kriminella. Vill inte skada ens egna familj.

Ett annat resultat från trappuppgångsstudien som tyder på att det grova våldet har en genomslagskraft på viljan att ställa upp för rättsväsendet rör förekomsten av skjutningar. Undersökningen genomfördes i två områden där det ena under det senaste året haft ett betydligt större antal skjutningar och dessutom fler med dödlig utgång.¹⁶ Denna skillnad illustreras tydligt i hur stor andel av de boende som angivit att de uppfattar skottlossning som ett problem. I området med fler skjutningar är det 75 procent av de boende som angivit att skottlossning är ett problem i viss eller stor utsträckning. Motsvarande siffra i det andra området är 28 procent.

Det finns inga skillnader mellan områdena när det gäller hur stor andel som skulle ringa polisen om man blev vittne till ett personrån eller själv blev utsatt för misshandel. I bägge områdena är det 80 procent av de svarande som anger att de skulle vittna om de själva blev utsatta för misshandel. Däremot är det endast 43 procent av de boende i området med fler skjutningar som skulle vittna om de bevittnade ett personrån, jämfört med 64 procent i området med färre skjutningar. Detta tyder på att det inte är en allmänt negativ inställning till rättsväsendet, utan snarare en rädsla för hotet om våld, som gör att man är obenägen att vittna när man inte redan är direkt inblandad.

Rättsväsendet anses inte kunna skydda vittnen

Ytterligare ett återkommande tema, som även diskuterats i kapitlet om förtroende, är att rättsväsendet på olika sätt saknar förmåga att ta hand om och ”lösa” situationer. Det finns ett flertal varianter på detta tema. De allra flesta berör att rättsväsendet i allmänhet och polisen i synnerhet saknar förmåga att skydda vittnen och att risken som den enskilde får ta för att vittna därmed är för stor. Många uttrycker här också ett missnöje

¹⁶ Uppgifterna om skjutningar kommer från polisens loggar om bekräftade skjutningar. I området med fler bekräftade skjutningar var antalet omkring 4 gånger fler än i det andra området.

kring att straffpåföljderna för brott inte är tillräckligt stränga och att alltför stor hänsyn i rättsprocesser tas till de tilltalade, och för lite till vittnen och brottsoffer. En boende uttrycker det väldigt kärnfullt i ett enkätsvar:

De får inget straff och jag får problem. Ej lönsamt att vittna och riskera ens egen säkerhet och de individer runt omkring en.

En annan aspekt som en del uppfattar som ett problem är att rättsväsendet inte ingriper mot unga kriminella personer med tillräcklig kraft. Detta trots att många av dem som står för den synliga kriminaliteten i området är minderåriga. Man uppfattar att det inte finns några konsekvenser för unga personer som begår brott. En boende berättar:

Vi önskar att de minderåriga som tillhör kriminella kretsar eller umgås med kriminella individer blir dömda på samma sätt som en myndig person.

De boendes resonemang kring ungdomar handlar i detta avseende dels om att bristen på konsekvenser leder till att de unga fortsätter med sin brottslighet, dels om att respekten för rättsväsendet urholkas. En boende sammanfattar så här:

Domstolarna och lagen är mycket svaga. Ungdomarna i detta område är inte rädda för polisen.

Många önskar att man skulle kunna vittna anonymt

Väldigt många av de boende som vi intervjuat lyfter frågor som rör transparens i rättsprocessen och då särskilt kravet att vittnens identitet ska redovisas vid en rättegång (RB 36):

En grej med svenska rättsväsendet är väldigt negativt. Alltså om du vittnar till exempel, då är det ditt namn som kommer öppet i domstolar och till de här grabbarna. Vad händer sen? Då säger de till dig: "Jag vet var du bor". Vad händer sen? Vad händer liksom då?

Avsaknaden av möjligheter att lämna vittnesmål anonymt framhålls av många som ett skäl till varför man inte kan tänka sig att vittna. En boende sammanfattar:

Bra att vittna, men farligt för den som vittnar. Skulle [vittna] om det varit anonymt.

Värt att understryka här är att de som resonerar kring anonyma vittnesmål ger uttryck för en vilja att samarbeta med rättsväsendet.

Andra aktörer kan lösa problemen

En annan variant som relaterar till rättsväsendets effektivitet är att det kan finnas andra alternativ som kan hantera brott och problem som är tänkta att hanteras av rättsväsendet. Majoriteten av exemplen refererar till inflytelserika personer som kan agera problemlösare. Det kan röra sig om personer som kan påverka kriminella grupperingar eller om ledare för religiösa eller etniska föreningar. En kommunanställd som arbetar nära boende förklarar:

Om du har en verksamhet och det kommer någon idiot och vill ha pengar av dig helt utan anledning. Vill utpressa dig. Om du då vet eller tror dig veta att går du till polisen kan det ta jättelång tid och så kanske det inte ens händer någonting. Den investeringen med tid och energi – eller så går du till den här andra snubben som löser det här åt dig på 3 minuter med ett telefonsamtal? Och du vet garanterat att det här kommer att fungera. Eller med 99 procent sannolikhet kommer det fungera. Vem går du till?

I intervjuer framkommer ett annat skäl till att söka sig till en alternativ konfliktlösare, nämligen rädsla för att det kan få oönskade konsekvenser att vända sig till rättsväsendet. Ett exempel i materialet rör en kvinna som blivit slagen av sin man och i stället för att vända sig till polisen kontaktar en ledare för en etnisk förening för att lösa situationen och få upprättelse. Enligt berättelsen ville kvinnan inte vända sig till polisen på grund av rädsla över att mannen skulle hamna i fängelse, vilket kvinnan uppfattade som negativt för den egna familjen, delvis på grund av ekonomiska aspekter. Samtidigt ville hon att mannens handlande skulle få konsekvenser, något hon alltså uppfattade att ledaren för den etniska föreningen kunde åstadkomma.

Att straffrättsliga påföljder kan uppfattas som mindre viktiga än själva markeringen mot gärningspersonen i ärenden som rör relationsvåld har tidigare uppmärksammats (Brå 2008:25). Andelen kvinnor som anmäler relationsvåld av dem som utsatts är väldigt låg totalt sett i befolkningen (Brå 2014:8). Därför är det osäkert om aktörer som ledaren i exemplet ovan tar ärenden som egentligen skulle ha hamnat på polisens bord, eller om dessa aktörer når personer som drabbats av våld som ändå inte skulle ha polis-anmält. (För ytterligare diskussioner av alternativ rättsskipning, se kapitlet Parallella samhällsstrukturer).

Golare har inga polare

Rädslan för repressalier, rädslan för den här ”inte tjallakulturen”. Det är någonstans lite så att man, när man växer upp här ska hata polisen för att det är lite coolt. Lite samma

är det att man inte ska tjalla, det lär man sig ganska tidigt att inte prata med polisen.

Polis

Ett annat tema som framkommer i intervjuer och enkäter är att det finns sociala normer om att man inte ska ha kontakt med polisen i allmänhet och att man i synnerhet inte ska lämna information om personer eller händelser. De som tar upp den här typen av oskrivna regler tycks främst vara yngre personer som är födda i områdena, eller åtminstone har en fast förankring där. I enkäten är det endast en mindre andel av de svarande som motiverar varför man inte vill vittna med något som kan betecknas som områdeskultur. Men eftersom unga är underrepresenterade i trappuppgångsundersökningen har den troligtvis inte fångat upp detta särskilt väl. Däremot kommer temat kring områdeskultur upp i många intervjuer. En ung kvinna förklarar:

Man är ju uppvuxen här och man har blivit upplärd här ute bland sina kompisar att man ska bara inte prata. Du ska inte lägga dig i om du inte har nånting med saken att göra, eller så ska du bara inte prata med polisen, punkt slut. Och det är som jag sa, det är oskrivna lagar.

Dessa oskrivna regler tycks vara särskilt viktiga vid händelser där man själv inte direkt är inblandad. Intervjupersonerna nämner ofta saker som att "alla känner alla" och att "många är uppvuxna här". Att vittna mot personer från området beskrivs som respektlöst, och att bryta mot sådana regler upplevs som ett brott mot lojaliteten och kan innebära att man tappar i anseende. Det kan också medföra att man blir utsatt för olika typer av trakasserier. Här berättar en boende:

Om jag till exempel skulle peka ut någon, skulle jag inte känna mig trygg här. Då blir man kallad golare och illa behandlad.

En tidigare studie som är baserad på intervjuer med ungdomar pekar på två omständigheter under vilka det uppfattas som okej att bryta mot regler om att inte samarbeta med rättsväsendet (Whitman och Davis 2007). Den ena är om situationen i tillräcklig grad motiverar det, till exempel om någon är i livsfara. En boende resonerar kring en sådan situation:

Om du ska rädda någon i nöd. Då är det en helt annan sak. Men att berätta om du ser nånting, vi säger en skjutning eller vi ser nån misshandel ... Man kan ringa ambulans om nån är riktigt skadad från misshandel. Men du skulle aldrig kunna prata med polis om vem som har gjort det.

Den andra omständigheten är om brottsligheten riktar sig mot en själv eller ens familj. Denna variant är en tänkbar delförklaring till skillnaderna i andelen personer som kan tänka sig att vittna om man bevittnat brott respektive själv utsatts, se figur 1. En företagare berättar:

Om man själv är drabbad, då vittnar man. Även grannen vill man hjälpa, vi delar samma tak. Men annars lägger man sig inte i.

Att ställa upp för rättsväsendet är för krävande

En annan aspekt som tas upp är att själva kontakten med rättsväsendet är så pass krävande att det kan avskräcka från att samarbeta. Resonemangen rörande detta tema handlar om att det upplevs som en stor uppoffring att göra sig tillgänglig för rättsväsendet under förhör och en eventuell rättegång. En boende sammanfattar i ett fritextsvar i enkäten:

För lång process med förhör och samtal. Måste hellre tjäna pengar till familjen.

I en del sammanhang vägs även aspekten att det kan vara krävande att ställa upp för rättsväsendet mot tankar om att rättsväsendet inte lyckas utreda och lagföra. Det ses då snarare som meningslöst att ställa upp för rättsväsendet, vilket beskrivs av en kommunanställd som möter unga boende:

Just den här avsaknaden av att vilja polisanmäla, den är ju väldigt stor. Men det handlar nog inte så mycket om att man är rädd för att polisanmäla utan kanske mer att man ser ingen mening med det. Du får gå in och vittna och göra det ena med det andra och sedan läggs det ner. Det är ju lite sådant också, tror jag.

Tidigare negativa erfarenheter

Ett fåtal av de boende har själva berättat om tidigare negativa erfarenheter av att ställa upp som vittnen. Inget av dessa exempel handlar dock om grövre våld, utan snarare något som uppfattats som trakasserier eller subtila hot. Detta kan resultera i obehagskänslor som påverkar hur man ställer sig till att samarbeta med rättsväsendet igen. En boende berättar:

Jag har vittnat tidigare. När jag gick in i domstolen, var alla ungdomar och grannar där och sa: "Hej granne, ska du vittna mot oss?" Det var bra att jag inte hade sett någonting, för det var mörkt och då kunde jag inte säga något särskilt. Men det var jättekonstigt att stå där när alla kollar.

Andra skäl är ovanliga

Andra typer av skäl till att inte samarbeta med rättsväsendet, som framkommer i andra studier, är inte lika framträdande i vårt material (se exempelvis Brå 2013:11, Brå 2008:8). Bara ett fåtal personer tar exempelvis upp språkbrister som ett skäl till varför de inte vill samarbeta med rättsväsendet. Bortsett från detta är det i stort sett ingen som tar upp att man till exempel känner osäkerhet kring hur rättsprocessen går till eller är orolig över hur man kommer att bemötas. En tänkbar anledning är att rädslan för repressalier är så dominant att andra möjliga skäl överskuggas.

Avslutande reflektioner

Sammantaget är det väldigt tydligt att rädsla för olika former av repressalier är den allra mest framträdande orsaken till varför man inte vill samarbeta med rättsväsendet. Många uttrycker också att rättsväsendet inte kan skydda målsägare och vittnen, men även detta skäl har sin grund i rädslan för repressalier, då det är det som rättsväsendet inte kan ge skydd från. Vid sidan av rädsla lyfter vissa boende också att det bland unga finns en områdeskultur som bygger på oskrivna regler om att man inte pratar med polisen. Det finns också de som känner oro kring att peka ut personer som man är uppväxt med eller bor nära.

Trygghet och otrygghet

I det här kapitlet tittar vi närmare på faktorer som påverkar otrygghet och oro för brott i områdena. Som redan har framkommit bekräftar vårt material i stora drag att boendes trygghet är lägre i socialt utsatta områden än i övriga urbana områden. Att tryggheten är ojämnt fördelad i samhället, och att den typiskt sett är lägre i områden med hög arbetslöshet, låg genomsnittlig inkomst och hög andel boende med utländsk bakgrund finns också väl belagt i tidigare forskning (Brå 2008:16, Ivert, Levander och Mellgren 2015).

Det är en mångfacetterad bild av trygghet och otrygghet som framträder ur materialet. Relativt många svarande säger att de inte trivs i sitt område, att brottslighet är ett problem där och att det finns kriminella grupperingar eller individer som påverkar bland annat människors användning av rättsväsendet och rörelsefrihet. Intervjuer och fritextsvar innehåller exempel på otrygghetsproblem som måste ses som exceptionella i relation till samhället i stort. Det kan handla om sådant som att garage eller utomhuspassager används som skjutbanor, att det finns gator där bilar inte kan komma fram under vissa tider eftersom narkotikaförsäljare blockerar dem och är hotfulla mot förbipasserande, eller att källarlokalerna och tvättstugor mer eller mindre har tagits över av kriminella grupperingar. Många intervjupersoner säger sig trots allt vara relativt trygga. De menar att de själva inte berörs nämnvärt av exempelvis kriminalitet eller stök i området.

I trappuppgångsstudien ställdes frågor som särskilt berör otrygghet och oro för att utsättas för brott. De boende har fått uppge om de känner sig otrygga vid utevistelse i det egna bostadsområdet en sen kväll. Omkring 36 procent i båda områdena uppger att de gör det. Andelen svarande som å andra sidan uppger att de känner sig trygga är omkring 40 procent (se vidare kapitlet Övergripande resultat från trappuppgångsstudien). De svarande fick också ta ställning till om de under det senaste året känt oro över att utsättas för inbrott, misshandel eller rån i det egna bostadsområdet. Totalt 53 procent svarade att de under det senaste året

känt oro över att någon närstående ska drabbas av brott, 48 procent att de oroat sig för att utsättas för inbrott, 40 procent för personrån och 33 procent för misshandel.

Som redan konstaterats är utsattheten för brott också högre – någonstans mellan 1,2 och 1,5 gånger högre för de vanligaste brottstyperna – i socialt utsatta områden. Detta kan till viss del tänkas förklara den högre otryggheten. Tidigare forskning visar dock att det generella sambandet mellan utsatthet och rädsla för brott på sin höjd är svagt (Heber 2007, Farrall m.fl. 2009).

Vilka faktorer påverkar trygghet och oro för brott?

Genom att dela upp frågan om upplevelse av trygghet vid utevistelse kvällstid på kön och ålder får vi en första bild av vilka grupper av boende som är mer och mindre trygga: kvinnor och äldre är betydligt otryggare än män och yngre. Störst skillnad är det mellan yngre män och äldre kvinnor (se tabell 18).

Tabell 18. Andelen av de svarande i trappuppgångsstudien som anger olika grader av trygghet vid utevistelse kvällstid, uppdelat på kön och ålder. Andel i procent.

	Kvinnor			Män			Totalt		
	Yngre (n= 198)	Äldre (n= 417)	Totalt (n= 615)	Yngre (n= 130)	Äldre (n= 378)	Totalt (n= 508)	Yngre (n= 328)	Äldre (n= 795)	Totalt (n= 1123)
Trygga	37	33	34	62	44	48	47	38	41
Otrygga	38	44	42	19	33	30	30	39	36
Varken trygga eller otrygga	18	13	15	19	16	16	18	15	16
Går inte ut, ej på grund av otrygghet	7	10	9	0	7	6	5	8	8

Värt att notera är att skillnaderna mellan män och kvinnor är ännu större i bearbetad NTU-data för polisens 61 socialt utsatta områden (se kapitel Utvecklingen av utsatthet, otrygghet och förtroende).

Att kön och ålder är viktiga faktorer för trygghet och oro bekräftas av att de fortfarande har en statistisk signifikans, även när vi tillför andra variabler och förhåller deras påverkan till varandras. Tabell 18 visar vilka frågor i enkäten som har signifikant påverkan på frågorna om otrygghet och oro för brott riktade mot egen person respektive mot anhöriga. Oro för att utsättas för rån och misshandel har för enkelhetens skull slagits samman som oro för brott mot person.

Tabell 19. Olika faktorerers inverkan på frågor om otrygghet vid utevistelse under kvällstid, oro för personbrott (sammanslagning av rån och misshandel), oro för inbrott, samt oro för att anhöriga ska utsättas för brott. Påverkan uttryckt som relativ risk.

	Otrygghet (n=1039)		Oro brott mot person (n=719)		Oro inbrott (n=720)		Oro anhöriga (n=720)	
		Sig.		Sig.		Sig.		Sig.
Variabler i modellen								
Kön (kvinna/man)	0,73	***	0,68	***	0,82	*	0,89	
Ålder (yngre/äldre)	1,37	**	1,12		1,16		0,95	
Antal problem (färre/fler)	1,69	***	1,80	***	1,66	***	1,98	***
Kriminella påverkar (nej/ja)	1,65	***	1,63	***	1,21		1,37	**
Förtroende polis (nej/ja)	0,91		0,92		0,95		0,93	

Signifikans (sig.): ***= $p < 0,001$, **= $p < 0,01$, *= $p < 0,05$

Fyra faktorer faller ut som särskilt viktiga för någon av frågorna om otrygghet vid utevistelse kvällstid: (1) kön, (2) ålder, (3) hur många brotts- och trygghetsproblem man upplever i sitt område och (4) upplevelsen av att det finns kriminella grupperingar eller individer med påverkan på lokalsamhället. Notera att förtroende för polisen inte har en signifikant påverkan på vare sig otrygghet eller oro att utsättas för brott.

Mönstret stämmer även relativt väl på frågorna om oro för brott. Inga signifikanta variabler tillkommer, men ålderns betydelse för oro för brott är mindre. Kön har också mindre påverkan på oro för anhöriga. Upplevelsen av att kriminella påverkar lokalsamhället har mindre påverkan på oro för bostadsinbrott. Sammantaget kan man dock säga att dessa fyra faktorer tycks vara särskilt viktiga för otrygghet och oro för brott i de undersökta områdena. Det är också så att det i hög grad är samma boende som är otrygga som också oroar sig för brott riktade mot egendom, mot egen person och mot anhöriga. Frågorna tycks därmed rätt så väl fånga upp en allmän känsla av otrygghet. Nedan följer en fördjupande analys av de fyra faktorerna.

Kön och ålder

Att kvinnor och äldre i högre grad än män och yngre säger sig vara otrygga är inte oväntat; det överensstämmer i stort med tidigare forskning, både i Sverige och internationellt (se exempelvis Brå 2018:1, Heber 2007). Den relativa fördelningen mellan otrygga män och kvinnor, äldre och yngre speglar också mönster som gäller för riket i stort och över tid. Det betyder alltså att

ingen av dessa variabler i sig kan förklara den högre genomsnittliga otryggheten i de undersökta områdena.

Det innebär också att det är troligt att etablerade förklaringsmodeller för kvinnors och äldres högre otrygghet har bäring även på socialt utsatta områden. Tidigare forskning identifierar ett antal faktorer som bidrar till kvinnors högre otrygghet (Heber 2007).¹⁷ En viktig faktor är att kvinnor, i mycket större utsträckning än män, utsätts och oroar sig för sexualbrott. Eftersom denna typ av brott orsakar stort lidande blir effekten på generell trygghet också betydande. Andra möjliga förklaringar till kvinnors högre otrygghet som lyfts fram i litteraturen är att socialiseringen av kvinnor i högre grad än socialiseringen av män tenderar att betona försiktighet, samt att feminitet förknippas med fysisk sårbarhet. Effekten av högre ålder på otrygghet har delvis förklarats utifrån liknande resonemang kring sårbarhet. Ytterligare faktorer kan vara att högre ålder innebär högre ackumulerad utsatthet för brott, och att äldres sociala isolering kan göra att deras bild av olika samhällsproblem i högre grad formas av medias rapportering.

Kvinnor i det offentliga rummet

Vissa aspekter av kön och ålder tillkommer eller tar en delvis särpräglad form i våra sex områden. Något som framträder ur både observationer och intervjuer med boende och verksamma i samtliga områden är kvinnors frånvaro i det offentliga rummet. Vissa tider på dygnet rör sig mycket få flickor eller kvinnor på exempelvis centrala torg och i centrumbyggnader. En rektor för en skola i ett av områdena beskriver situationen så här:

Min upplevelse är ju att någon gång vid 19.30 så dör egentligen hela området. Det kan du testa någon gång om ni är ute sent. Och det är framför allt nästan bara killar som är ute efter den tiden.

En boende i ett annat område berättar:

Många är ju arbetslösa, det kommer vi inte ifrån. Men det man kan se är ju också att pappans resonemang i [området] är att killarna de klarar sig alltid – vilket de absolut inte gör. Då skulle det inte se ut som det gör. Flickorna håller de benhårt i, de får inte göra någonting, de ska helst vara inne. Det är bra att man är rädd om flickorna, men man ska vara lika rädd om pojkarna, för det är pojkarna som går och strular här ute.

Exakt vad kvinnors relativa frånvaro betyder och hur den påverkar kvinnors otrygghet är svårt att fastställa. Ett par kvinnor som bor i våra områden har tryckt på att de inte ser några problem

¹⁷ Detta stycke bygger på Anita Heber 2007, framför allt s. 58–92.

med att det ser ut på detta sätt. En intervjuperson förklarar att hon föredrar att vara hemma, en annan att det finns en kulturell aspekt av detta som utomstående tenderar att missförstå. Men om ”socialiserad försiktighet” och relativ isolering till hemmet är otrygghetsdrivande är det hur som helst rimligt att anta att mäns dominans i det offentliga rummet kan påverka kvinnors trygghet negativt. Några intervjupersoner är också inne på att det finns en koppling mellan den mansdominerade offentliga miljön och kvinnors otrygghet. En boende säger så här:

Det finns kvinnor som när de väl går in i centrum ser de att det är fullt med män. Alla sittplatser kan till och med vara upptagna eller så är det kanske två stycken som inte är upptagna. Och då så klart, det är en annan otrygghet. När kvinnor känner att det är män som har tagit över centrum.

Det finns också exempel på att oviljan att gå ut inte bara bottenar i avsaknad av andra kvinnor i det offentliga rummet, utan i negativa erfarenheter av ett offentligt rum dominerat av män. En person som arbetar på ett bostadsbolag återberättar en situation som en boende beskrivit för honom:

Ett exempel, det var en vanlig vardag där en flicka till en pappa sa: ”Pappa kan du följa med mig, jag ska ner till Konsum och köpa mjölk?” Klockan var bara ett på dagen, hon kände olust att gå ut, för hon visste att hon brukar bli trakasserad och utsatt för nedlåtande sexistiska kommentarer av killar som fanns på gatan. Det var en stump på 200 meter hon skulle gå för att komma till Konsum. Kvinnor, pensionärer framför allt, de håller sig inne medvetet. Det har de sagt till mig, kvinnor, äldre pensionärer som har bott här i 40 år som aldrig varit med om maken. Sista tio åren har det hänt jättemycket grejer när det gäller otryggheten. Man känner sig inte trygg i området, man ser sällan poliser. Det har jag fått höra av äldre pensionärer. Sen har jag träffat män som inte märker någonting, de tycker allting är tipp topp. Jag tror det är kvinnor som drar sig för att gå ut för dem som hänger när mörkret faller på, det är oftast män, yngre män.

Kriminella grupperingar och andra upplevda problem

Utöver kön och ålder är det främst upplevelsen av olika problem i området som har signifikant påverkan på otrygghet och oro för brott. De som svarat att de upplever att det i området finns kriminella individer eller grupperingar som har påverkan på lokalsamhället är klart otryggare och oroar sig i högre grad för brott mot den egna personen eller mot anhöriga. Otryggare är även de

som angett flera svarsalternativ i den flervalfråga om problem som ställts i enkäten – ju fler problem, desto starkare korrelation till både otrygghet och oro för brott.

Tabell 20. Hur upplevelser av olika problem inverkar på frågan om otrygghet vid utevistelse under kvällstid. Påverkan uttryckt som relativ risk. (n=1033).

Problem	Relativ risk	Signifikans
Nedskräpning (nej/ja)	0,97	
Buskörning (nej/ja)	1,31	*
Skadegörelse (nej/ja)	1,13	
Gång som bråkar och stör (nej/ja)	1,52	***
Öppen narkotikaförsäljning (nej/ja)	1,26	*
Stenkastning (nej/ja)	1,02	
Skjutningar (nej/ja)	1,14	
Bilbränder (nej/ja)	1,21	
Sexuella trakasserier (nej/ja)	1,01	

Signifikans (sig.): ***= $p < 0,001$, **= $p < 0,01$, *= $p < 0,05$

Störst individuell påverkan på otryggheten har svarsalternativen ”gång som bråkar och stör”, ”buskörning” och ”öppen narkotikaförsäljning”, se tabell 20. Att det är just dessa problem som sticker ut speglar troligen delvis otrygghetsfrågans utformning: om man vistas i området på kvällen är det sannolikt just dessa problem man stöter på. Samtidigt visar intervjuer med boende dels att problemen associeras med varandra, dels att de också kan beröra andra typer av situationer. Värt att poängtera är att skjutningar har en signifikant påverkan på otryggheten i det område som haft många skjutningar, men det faller inte ut som signifikant när områdena slås ihop.

Även när det gäller upplevelsen av problem är kön en relevant faktor. Kvinnor anger oftare än män att problem föreligger. Detta gäller samtliga problemområden förutom narkotikahandel, bilbränder och sexuella trakasserier, där kvinnor och män i huvudsak anger samma nivåer. Kvinnorna anger även i viss utsträckning att fler problem föreligger i kombination. I genomsnitt anger kvinnorna 5,2 problem och männen 4,6.

Öppen narkotikahandel

Det som flest intervjupersoner tar upp i anslutning till kriminell påverkan på området är den öppna narkotikahandeln. Många ser den i vardagen, och vissa berättar bland annat om oro för att bli vittne till något man inte borde se. Detta återkommer i alla de sex undersökta områdena. Så här sammanfattar en polis situationen i sitt område:

De står ju ganska öppet på många ställen här och dealar. Oftast är ganska många aggressiva, hotfulla mot boende. De skapar en osäkerhet här. I vissa områden är det tyvärr inte allt för sällan till och med folk som står och övningsskjuter, man står och övningsskjuter i vissa garage, vissa källare och sådant här. Det är aldrig någon som bryr sig om det heller. Men det får vi oftast veta av fastighetsägarna dagen efter.

Våld i kriminella miljöer

Intervjuer och fritexter innehåller också berättelser om hur våldet i de kriminella miljöerna påverkar lokalsamhället. Det krävs inte många enskilda händelser för att våldet ska få en konkret närvaro för många människor. Så här berättar en fritidsgårdsledare:

Vi har haft flera skjutningar här, och alla unga känner åtminstone någon som känner någon som blivit skjutet. Det är inte längre bort än så.

Några intervjupersoner har själva blivit vittnen till mord på öppen gata. En äldre man berättar exempelvis om hur han bevittnat ett mord och en svår misshandel i områdets centrum, något som chockat honom svårt och väckt traumatiska minnen från kriget i hans tidigare hemland. Intervjuerna innehåller också exempel på dödligt våld i miljöer där barn befinner sig. En ungdomsledare berättar om hur han och barnen befunnit sig i närheten av en skjutning:

Det var en helt vanlig dag. Vi kom ner hit som vanligt. Som i dag hade vi börjat samla in materialet och bära upp det. Så fort vi kommer upp hör vi flera smällar. Först reagerade vi inte, vi förstod inte vad det var för smällar. Men sedan hörde vi skrik. Och då sprang vi ner. Det var många vuxna och ungdomar som sprang från platsen. Vi såg en kille ligga på marken. Först då förstår man vad det är som hänt. [...] Den första reaktionen var att få barnen härifrån. Det var vettsskrämda barn kvar här nere. Det var mycket chock, mycket tårar. Vi tog in barnen och inväntade polisen. Det jag inte förstår är varför? Varför väljer de en plats där det finns barn? Jag förstår det inte. De hade kunnat sköta det lite snyggare, det är ju mellan dem.

Ett återkommande tema i intervjuer med både boende och poliser handlar om lägre trösklar för att ta till grovt våld i de kriminella miljöerna, om att fler beväpnar sig och bär skyddsvästar och om att folk blir mördade för småsaker. Poliser som arbetar i ett av de områden som drabbats hårdast tycker sig exempelvis se att skjutvapenvåldet blivit mer oförutsägbart. När någon blev skjutet för tio år sedan var det nästan alltid begripligt ur ett maktperspektiv

– offren hade inflytande eller resurser som andra fruktade eller eftertraktade. I dag kan nästan vem som helst i den kriminella miljön – eller ibland till och med någon utanför den – drabbas. En mindre, personlig konflikt kan räcka som motiv.

Problem associerade med ungdomsgäng

De problem som intervjupersoner associerar med ”ungdomsgäng” framstår i intervjuerna som mer vaga, men betydligt mer utbredda. De kör moped med fara för boendes liv och hälsa, hindrar folk från att komma fram och betar sig ibland hotfullt. Intervjuerna visar samtidigt hur svårt det kan vara att skilja på ”kriminella grupperingar” och ”gäng som bråkar och stör”. Boendes problembeskrivningar handlar ofta helt enkelt om unga män som uppehåller sig utomhus i området. Vilka av dem som säljer narkotika, som kan bli hotfulla mot förbipasserande eller som kör moped vårdslöst genom området är inte alltid lätt att veta. Flera intervjupersoner talar om hur ungdomarna som hänger ute om kvällarna riskerar att rekryteras av äldre kriminella individer, och det är ett faktum att moped ofta används av gängen i områdena, bland annat vid skjutningar. Kriminell påverkan, bråkiga gäng, narkotika och mopedkörning kan alltså framstå som aspekter av samma problemkomplex – oavsett hur väl detta stämmer med verkligheten.

Berättelser i materialet berör främst obehaget av att passera gängen, särskilt på kvällen. En handfull intervjupersoner berättar att de blivit knuffade, hindrade att komma fram eller fått glåpord kastade efter sig, men för de flesta förblir det ett vagt obehag. En boende berättar:

Boende: Alltså klockan ett, vid tunnelbanan. Står det 20 ungdomar där framme är det inte kul att gå in och ut i tunnelbanan på kvällen när man har varit ute. Som kille och särskilt som tjej. [...] Men är man på de här platserna på kvällen syns de tydligt i och med att inga andra personer är på plats. Även om det kan vara bara ungdomar som vill hänga utanför tunnelbanan och snacka. Men de betar sig ju inte på ett sätt som, nu ska vi ju ha ett samtal och snacka, utan de står ju där och sparkar på saker och röker mitt i tunnelbanestationen. Då är det hotfullt absolut.

Intervjuare: Har du råkat illa ut någon gång eller?

Boende: Nej. Det är det subtila man upplever, det är ju det som är rädslan liksom och den rädslan sprider sig nu. Om vi känner så som bor där, tänk dig hur andra ska känna som inte bor där.

En intervjuperson boende i ett av områdena berättar om konkreta situationer av hot och skadegörelse kring gatstuppar där unga män samlas och hindrar framkomligheten för biltrafiken:

Det påverkar ganska mycket. För det första tycker jag att det är för jävligt att de håller på. Det är ett väldigt, väldigt stort störande moment att de håller på här. Det är svårt att förklara, men de står där [vid en viss gatstup] med sina bilar. Undrar var de fått pengarna till dem ifrån. De står där, så folk kommer inte fram med sina bilar för de flyttar inte sig. Och är det någon som opponerar sig går hela gänget på och börjar slå med handflatan på taket på bilen. Det har jag sett hundratals gånger. Den som kommer körande är livrädd ju. Så många vågar inte köra in helt enkelt, när de ser att de är där. Då ställer de bilarna ute på trottoaren eller på gatan i stället. Det är väldigt, det är ett dagligen störande moment. Vi hade en incident här, det var väl tre veckor innan han blev skjuten, det var några unga killar som kom i bil här. Vet inte vad de hade gjort, men de drog ut dem ur bilen och slog dem med ett basebollträ, sen sprutade de ner hela bilen med färg. Alltså de är för jävliga, folk tror inte när man berättar.

Företagares utsatthet

Både kriminella grupperingar och ungdomsgäng kan också påverka butiksägare och andra företagare. Företagare klagar bland annat på att stökiga folksamlingar stör deras handel, och på att ungdomar snattar och stör kunder inne i butiker. Intervju personer från flera områden nämner beskyddarverksamhet och utpressning riktad mot butiker och restauranger, men få tycks ha verklig inblick i detta. En intervju person berättar om hur störningar och stölder också kan skapa behov av beskydd. Han beskriver situationer där butiker går dåligt på grund av killar som stör kunder, stjälar och ställer till med bråk i anslutning till butiken. Polisen klarar inte att garantera förutsättningarna för att driva verksamheten, så släktingar som investerat i den tröttnar och ordnar med informella väktare. Han fortsätter:

Till sist orkar man inte. I [två andra städer] har man gått så långt att man måste betala. Om du inte betalar, har de gått in i systemet. Det är en farlig väg. Därför att vi måste, om folk inte tror på systemet, på rättegång eller rättssystemet, då kommer andra vägen. Då kommer den här konflikten mellan olika grupperingar. Inte bara på gangsternivå, även vanliga människor säger jag måste försvara mig. Jag säger: ”Okej, vad ska [du göra]?” ”Jag måste ha vapen.” Och då köper han kanske vapen. För att försvara sin ... Han är inte brottslig, han är vanlig medborgare, men han beväpnar sig.

Trasiga fönster och brott

Det finns också skäl att titta närmare på svarsalternativ i frågan om problem som å ena sidan har mindre påverkan på otrygghetsfrågan, men som å andra sidan upplevs av en större andel av de svarande. Det som flest boende identifierar som problem är nedskräpning (78 procent), buskörning (77 procent), bilbränder (77 procent) och skadegörelse (59 procent). Fritextsvar, intervjuer och observationer ger inblick i vad för typ av nedskräpning och skadegörelse det handlar om: bland annat skräpiga och nedkissade hissar, klotter, folk som dumpar sopor i området, källarutrymmen som tagits över av missbrukare, sönderslagna bilar och sönderslagna rutor i trapphus.

Även om dessa problem inte har någon signifikant påverkan på otrygghet när man konstanthåller för andra problem är de inte oviktiga. Eftersom upplevelsen av flera problem är signifikant korrelerad med otrygghet, och eftersom nedskräpning, buskörning, bilbränder och skadegörelse upplevs av flest svarande, är det rimligt att säga att de åtminstone har en indirekt påverkan på otrygghet. Detta stämmer också väl med tidigare forskning som visat att ordningsstörningar kan ha större effekt på otrygghet och oro än mer allvarlig brottslighet (Hale 1996, Lewis och Maxfield 1984).

Det finns därmed skäl att mer allmänt reflektera över oordningens relation till problem kopplade till brottslighet, förtroende och trygghet. Kriminologin och kriminalpolitiken har länge debatterat vilken betydelse nedskräpning, skadegörelse och mindre ordningsproblem har för grövre kriminalitet och otrygghet. Den så kallade ”broken windows”-teorin (Wilson och Kelling 1982, Kelling och Coles 1996) gör exempelvis gällande att oordning i den fysiska miljön – trasiga fönster, nedskräpning, småbrott och andra ordningsproblem – attraherar eller till och med orsakar tyngre brottslighet genom sitt signalvärde. Potentiella gärningspersoner ser trasiga fönster och nedskräpning som tecken på att människor inte bryr sig om området och att riskerna förknippade med brott därför är låga.

En av ”broken windows”-teorins många kritiker är Robert Sampson (2012). Hans diskussion är särskilt intressant i relation till vårt material, eftersom den vidhåller oordningens betydelse. Oordning, menar även Sampson, är en viktig faktor för att förstå processer som reproducerar problemtyngda områden över tid. Problemet med ”broken windows”-teorin är inte att den lyfter fram visuell oordning, utan snarare hur den förstår de verksamma mekanismerna. Sampsons förståelse av oordningens betydelse skiljer sig på åtminstone två viktiga punkter. För det första trycker Sampson på att oordning är en kollektivt formad

upplevelse snarare än ett objektiva faktum. En överfull soptunna upplevs olika i ett område med gott och sämre rykte. Ett områdes rykte kan i sin tur påverkas av sådant som klass och etnisk sammansättning.

För det andra utvecklar Sampson en mer sofistikerad modell för den typ av kausalitet som är involverad. Det centrala, menar Sampson, är inte att oordning attraherar potentiella brottslingar utan att kollektivt upplevd oordning bidrar till att koncentrera sociala problem till vissa områden. Investerare, butiksägare eller boende som har möjlighet att välja var de ska bo eller verka, tenderar att välja områden som uppfattas som ordnade. Utsatta områdets kollektiva förmåga utarmas därför kontinuerligt genom att både ekonomiskt och socialt kapital flyttar ut ur området. Tanken att oordning föder brottslighet är i själva verket en sorts självuppfyllande profetia – den utgör en viktig del i en process där riskfaktorer för brottslighet kontinuerligt återskapas.

De ordnings- och brottsproblem som många boende rapporterar om i enkäten bör med andra ord inte avfärdas som oviktiga. De kanske inte genererar brott och otrygghet i sig, eller på ett direkt sätt, men över tid kan de bidra till sociala processer som utarmar områden, och därigenom producerar både brottslighet och otrygghet. Ivert, Levander och Mellgren (2015) drar liknande slutsatser i en studie som jämför trygghetsutvecklingen i olika bostadsområden i Malmö. Mellan åren 1998 och 2012 tycks den generella tryggheten i staden ha ökat; samtidigt är nivåerna stabila eller till och med sjunkande i flera av de områden som upplevdes som otryggare 1998. Upplevda ordningsproblem i områdena lyfts fram som en viktig bakomliggande orsak. Polariseringen av trygghetsnivåer över tid tyder enligt författarna på att en ökad bostadssegregation ”gynnat områdesprocesser som lett till ökad trygghet i vissa områden. Detta har skett på bekostnad av andra områden eftersom motsvarande processer inte aktiverats i områden med höga nivåer av otrygghet både 1998 och 2012” (s. 226).

Trångboddhet och otrygg bostadssituation

Varför spenderar många ungdomar kvällarna utomhus? Många intervjupersoner lyfter fram bristande föräldraansvar, något som vi återkommer till senare i rapporten. En annan faktor som kommer upp i många intervjuer är trångboddheten i området. Till orsakerna hör bland annat de boendes relativt svaga ekonomi, bostadsbeståndens karaktär och det faktum att många upplåter rum till exempelvis släktingar eller landsmän som saknar boende. Här närmar vi oss former av mer generell otrygghet som har mindre med brott eller rättsväsendet att göra, men som ändå är

värda att lyfta fram. Många tycks bo under mycket osäkra villkor. Det kan handla om olovlig andrahandsuthyrning till ockerpriser, eller att man är inhyst hos avlägsen släkt. Det finns också fall av organiserad madrassuthyrning i åtminstone några av de studerade områdena. En fastighetsförvaltare i ett av områdena resonerar så här om ett slående fall av trångboddhet som han stött på:

Precis när jag började här hade jag ju en familj, de hade ett problem med lägenheten och jag kom dit. [Mannen i familjen] var helt förstörd; de bor i en, en och en halva, jag tror de var 6 eller 7 personer där. Med nyfödda barn och alltihopa och så tyckte han det var dålig inomhusmiljö. Och det är ju inte så konstigt att det är det, när man bor så många i lägenheten. Man tänker herregud vilket jävla liv, tänk att bo där inne. Det var inte så konstigt att vissa av de här barnen växer upp och att de är ute på gatorna i stället. Man har inte plats hemma, man orkar inte vara hemma utan det är nog bättre att gå ut. Då är det klart, då är det lätt för kriminella nätverk att plocka upp dem. Kom med så får du 200 spänn om du står vakt här en stund eller gör det och det. Det är nog ganska lätt för de där killarna att hamna fel.

Den osäkra bostadssituationen kan också bidra till allmän otrygghet för boende som inte själva är direkt berörda. En ung kvinna berättar exempelvis om ständigt utbytta namn på dörrar i hennes trappuppgång och ständigt nya ansikten. ”Jag vet inte ens vilka mina grannar är”, konstaterar hon.

En relevant fråga är i vilken mån trångboddheten bidrar till den ojämna könsfördelningen i det offentliga rummet, som diskuterades tidigare i kapitlet. En hypotes kan vara att trångboddhet intensifierar genusroller och förstärker skillnader i socialisering av flickor och pojkar. Lite hårdtaget kan man tänka sig att pojkar ligger närmare till hands att bli de som hänger ute om trängsel hemma skapar konflikter.

Det är i sammanhanget värt att notera att tidigare forskning har identifierat en korrelation mellan uppväxt i trångboddhet och senare brottslighet (Farrington och Loeber 1999, Pardini, Waller och Hawes 2015). Ett rimligt antagande är att mer tid spenderad i utemiljöer kan vara en delförklaring. Det gäller inte minst i socialt utsatta områden, som ofta är byggda på ett sådant sätt att barns, ungas och vuxnas användning av utemiljöer i hög grad separeras (Aretun 2009). Unga som spenderar mycket tid utomhus i sådana områden har särskilt goda möjligheter att undslippa social kontroll utövad av vuxna.

Otrygga platser och tider

En sak som blir tydlig i citaten ovan är att problemen som boende upplever kopplat till kriminella grupperingar eller ungdomsgång som stör, ofta är starkt associerade med vissa platser och tider på dygnet. Detta stämmer väl med tidigare forskning (se exempelvis Gerell 2013). Bilden bekräftades också bland annat när vi genomförde trappuppgångsundersökningen. Många som svarade på enkäten hade svårt att relatera frågorna om otrygghet och problem till ”området” som det definieras av exempelvis polisen. De kunde i stället svara att den gård där de bor är trygg, men att en annan plats ett stenkast bort inte är det. De som känner sig otrygga nämner ofta centrum, torg framför tunnelbanan eller andra naturliga samlingsplatser som särskilt utsatta. I åtminstone ett område nämner intervjupersoner en viss gatstump, som bebos av ett flertal individer i en familj med många kriminellt aktiva.

Hot spots och överflyttning – ett exempel

Vilka platser som är särskilt utsatta kan variera över tid. Ett tema i intervjuerna handlar om hur problem flyttar sig genom områdena i takt med att kommun och polis sätter in motåtgärder. I ett av områdena berättar ett par boende, en områdesutvecklare, en polis och en föreståndare för en ideell förening hur oroligheter kring en idrottsanläggning flyttat till andra närliggande platser. Deras berättelser handlar om hur platserna drar till sig ungdomar och påverkas av dem. Vi kommer nu att beskriva detta fall närmare.

En intervjuperson menar att problemen delvis flyttade till idrottsanläggningen från en tidigare ”hot spot”, som i sin tur uppstod i och med att man byggde bänkar under tak i anslutning till ett medborgarkontor. Sedan ett antal år tillbaka fungerar en öppen plats med bänkar utanför området idrottsanläggning som samlingsplats för ungdomarna. Flera intervjupersoner berättar om oroligheter, narkotikaförsäljning och trakasserier på platsen.

Där hade man gäng utanför som satt och betedde sig och skapade någon form av kultur där samhället inte var välkommet in närmare [anläggningen]. Utan det blev ett antal händelser som skapade ja, våldsamt upplopp.

Kommunen och polisen bestämde sig för att något måste göras åt situationen kring idrottsanläggningen. Man satte upp kameror och modifierade miljön genom att bland annat ta bort bänkar i anslutning till hallen. Problemen flyttade då delvis till ett närliggande centrum, med snatteri och rån som följd, och sedan, när man ingriper även där, till ytterligare en plats i närheten.

Exemplet speglar i stora stycken berättelser från andra områden, och är särskilt intressant eftersom det också visar på konsekvenserna för de berörda platserna. Idrottsanläggningen, menar en intervjuperson, har på grund av problemen fått en dålig klang, så att vissa lag inte vill träna där längre. Ett skäl är att ”flickor har fått, som det står i tidningen, löpa gatlopp när de ska in och klä om.” En kvinna som bor i området berättar om torget som ungdomarna flyttade till sedan idrottsanläggningen blivit utrustad med kameror och bänkarna tagits bort:

Igår när jag skulle gå förbi, klockan var nästan halv sex och det var massa ungdomar som stod och blockerade vägen. Skulle man passera från [butik A] till [B], så känner man sig livrädd. De vill inte släppa mig och jag har med mig två barn. Och barnen känner sig också [rädda].

En butik som ligger i anslutning till en plats som kommit att bli ett nytt tillhåll i och med att man tog tag i problemen i centrum påverkas också. Följande beskrivning, som kommer från en intervjuad polis, är värd att citeras i sin helhet, eftersom den också anknyter till teman som tas upp på andra håll i rapporten:

[Ägaren] försöker sälja det nu. Han vill inte vara där. Det är ett stort problem när företag och affärer vill flytta ut från vårt område. Och han är muslim, han tillhör den här gruppen, inte tillhör gruppen, men den här gruppen människor då. Men de respekterar inte honom över huvud taget. Jag hade ett möte med honom för ett par veckor sen, för han är hyfsat ny i området och han sa: ”När jag tog över här var jag väldigt taggad och jag tänkte det här kommer bli hur bra som helst. Jag behöver inte ha övervakningskameror eller något i området för jag kan hantera de här som kommer in.” Och sen efter 2–3 veckor var det klart att han ska ha övervakningskamera. De som hänger utanför går och snattar, han bryr sig inte om att ringa till polisen. Och det är ett väldigt dåligt tecken också, för att han sa: ”Ingenting kommer att hända.” Men han är polisvänlig, han vill få hjälp av oss. Vi hade en stor händelse i området för fyra veckor sen, vi var ute och pratade med honom och vi sa att vi kommer ha en polispatrull här och han var jätteglad för detta. Så han vill ha hjälp av samhället, framför allt polisen. Han tycker polisen är för soft, som många från andra länder tycker. Han tycker vi skulle vara lite mer hårdhänta mot ungdomarna.

Trygghet som ojämnt fördelad resurs

Ytterligare ett sätt att belysa otrygghetens mekanismer är att titta närmare på boende som resonerar kring varför de känner sig trygga. Om man betraktar trygghet som en sorts resurs, kan man

fråga sig vad som formar olika individers eller gruppers tillgång till den. Det är trots allt många intervjuade boende som beskriver sig som relativt trygga. Som redan framgått är dessa boende företrädesvis män och yngre personer. Även de som berättar om otrygghet tenderar att nyansera sin berättelse: det är inte så illa som media eller samhället i stort vill göra gällande.

”Alla känner alla”

Som nämnts i tidigare kapitel berör många intervjupersoner områdets sammanhållning – att man trivs för att man ”känner alla”. Detta tycks ha stor relevans när det gäller trygghet (jfr Dahlstedt 2017, Egnell och Ivert 2016). Flera yngre boende pekar särskilt på betydelsen av att de växt upp tillsammans med killarna som hänger i området sent på kvällen:

- ” Men, först av allt, man känner de flesta som bor här, även om det inte är på någon personlig nivå. Men man har ju koll på vilka ungefär alla är i gården eller i områdena i närheten.
- ” Sambörigheten är ju mycket mer, annorlunda än vad jag märkt på vissa ställen. Alltså de flesta känner ju varandra och därför är risken också mindre att man råkar illa ut. För att man har ju växt upp med många här i området så jag tror att det är sambörigheten som gör att man inte känner sig så hotad. Ja, det är en annorlunda sambörighet än vad man kanske kan se inne i stan. Det är ett mångkulturellt område och de flesta har gått i samma skolor, samma klass och sådant där. Så det blir ju en annan sorts band kan man säga.
- ” Jag har ju bott här till och från sedan jag var 3 år gammal och nu är jag 28. Så jag har aldrig känt mig osäker, alltså det händer ju saker här lite till och från, men jag kan tänka mig att någon utanför kanske skulle känna sig mindre trygg. Men jag som har bott här och kan området vet att, nej, jag känner att risken är ganska liten att någonting skulle hända mig.

Liknande beskrivningar framkommer också i intervjuer med äldre personer som arbetar med ungdomar, eller som har andra konkreta kopplingar till dem – exempelvis genom nationalitet eller språktillhörighet:

Det finns ju en gänggrupp som växer och växer i [området] som håller sig till centrum, mer eller mindre. De är tonåringar i stora grupper, de är i alla möjliga åldrar. Man kan uppleva det som otryggt. Men för min del kan jag bara säga till, ey flytta, gå och ställ er där så att ni inte blockerar vägen. Alltså

det är om man kanske känner någon i den gruppen. [...] De flesta är somalier så det kanske är det som underlättar för mig, eller arabisktalande. Man kan prata med dem på deras språk, eller man råkar känna någon i den stora gruppen.

Vissa intervjupersoner kommer mer konkret in på hur bekantskap skapar trygghet. En aspekt kan vara att man vet vilka killarna som hänger i området ”egentligen” är och att man därför i någon mån förstår deras motiv och gränser:

För de här killarna som vi pratar om som skjuter och håller på och misshandlar, de är världens goaste killar egentligen. Så trevliga, jättesnälla. Skulle man få behöva hjälp så får man hjälp med allt möjligt. Det är nånting mellan dem, för man går ju inte och skjuter varandra bara så där. Det handlar ju om allt, det är om affärer, det handlar alltid om att nån har gjort nånting fel eller lurat någon, det är lite så det funkar. Det är lite deras rättegång om man säger så.

Strategier för att undvika problem

Bekantskap med området och vad som händer där kan bidra till att man vet hur man ska bete sig för att inte utsättas. Vissa intervjupersoner närmar sig sådant som tidigare forskning beskrivit i termer av ”undvikandestrategier” (Egnell och Ivert 2016) – vardagliga beteenden som människor själva inte nödvändigtvis tänker på i termer av otrygghet eller rädsla. Det kan handla om att veta vem man ska undvika eller hur man ska föra sig i potentiellt hotfulla situationer:

De gillar ju inte när man tittar på dem, tittar du så känns det ibland som att de bara väntar på att hitta en orsak till att börja bråka. Då är det bara att ignorera och gå förbi och inte titta. Det fungerar bäst.

En ung man, som säger sig vara en av dem som ofta ”hänger ute” i centrum på kvällarna, knyter också riskhantering till mer allmänna reflektioner kring riskperception och samhällets syn på området. Han har inledningsvis berättat att anledningen till att han och hans kompisar stannar ute sent är att det inte finns några alternativ. Fritidsgården har stängt och hemma hos kompisar uppstår ofta ”kulturkrockar” med föräldragenerationen när kompisarna exempelvis diskuterar samhällsfrågor och föräldrarna inte håller med:

Man känner igen personer. Deras normer, tugget. Om en har bråkat med en annan så håller man sig undan. Det är inte så att de är impulsiva, utan allt har en historia, som följs. Man vet vem man ska undvika. Många känner igen varandra, man hälsar på varandra. Man vet vem man ska hålla sig undan.

Det finns en förväntan från samhället på att det ska finnas fel i detta område, kriminalitet och sådana grejer, men det är inte sant. Eller – det finns ju, men det är inte så illa som man tror. Allt man ser tolkar man som fel, fast det inte är det.

Här kan man också dra sig till minnes diskussionen ovan om hur utomstående kan uppleva en ansamling unga män med oklara ärenden som potentiellt hotfull. Vad dessa företrädesvis yngre intervjupersoner ger uttryck för är alltså det motsatta. Det finns specifika personer och situationer man ska akta sig för. Det finns konkreta saker man kan göra för att hantera risker. Delvis handlar detta kanske om en känsla av kontroll – tidigare forskning identifierar upplevd kontrollförlust som en viktig aspekt av otrygghet och rädsla för brott (Heber 2007, Jackson 2015). Men den reella risken kan förstås också påverkas; den som inte vet vem man ska undvika att titta på löper kanske högre risk att råka illa ut.

När man inte ”känner alla”

För att återknyta till enkätresultaten och det som sagts ovan verkar det rimligt att anta att äldre och kvinnor är mer avskärmade från killarna som hänger ute, och att de därmed kan tänkas ha sämre tillgång till erfarenheter som genererar trygghet. En intervju med en kvinna är särskilt intressant i sammanhanget. Detta eftersom den beskriver övergången från att växa upp och ”känna alla” i området till att bli vuxen, att arbeta i en annan del av staden och att därmed delvis tappa kontakten med områdets sociala värld:

Nu känner man sig inte riktigt trygg faktiskt. Förr vågade man vara ute sent och nu är det inte lika uppenbart om man säger så. [...] Jag tror att när man gick här i skolan [...] så var man ju mer, för folk kände ju igen en. Nu är det väl så att det har nog gått så pass lång tid att alla har flyttat. De som är lite äldre har för det mesta flyttat ut, nya har kommit in från andra områden. Och då har man plötsligt märkt att man har blivit kallad saker när man går förbi, att det har blivit visslingar och så där. Att gruppen kommer nära och man känner att nej, de där vet jag inte vem de är. Att de har slagit en, puttat när man går förbi, så det är inte riktigt samma känsla.

Genom att kvinnans mamma också bor i området ger intervjun även inblick i en tillvaro som i än mindre utsträckning medför någon konkret bekantskap med killarna som hänger nere på gården:

Min mamma hon går ner, hon tar hissen ner i garaget och så går hon ut. Det kan gå år innan hon faktiskt ser gården, det är

när bilen är sönder som hon behöver gå genom gården. Hon vet inte vad som pågår här. Det läser hon om i tidningarna.

Det är värt att notera att mamman, enligt intervjupersonen, vet vad som pågår i området främst genom media, något som tidigare forskning lyft fram som otrygghetsskapande (se ovan).

Sammanfattningsvis kan man konstatera att en stor del av de potentiellt otrygghetsdrivande problem som boende upplever tycks vara associerade med kriminella gäng eller grupper av unga killar och män – gränsen mellan dem är ofta oklar för vanliga boende – som uppehåller sig kvällstid ute i områdena. De som är tryggast tycks i allmänhet vara de som genom sina sociala nätverk, vardagsrutiner eller vanor är bekanta med killarna som hänger utomhus kvällstid. De vet hur man för sig bland dem och vilka situationer och personer man bör undvika.

Försiktighetsåtgärder och ändrade beteenden

Ovan diskuterades hur personer som uppger att de är *trygga* beskriver att de navigerar i områdena. Att *otrygga* boende vidtar försiktighetsåtgärder torde vara vanligare. Vårt att notera är att tidigare forskning visat att relationen mellan otrygghet och försiktighet är komplex. Försiktighetsåtgärder kan förvisso minska risken för brott, men riskerar samtidigt att späda på rädsla och otrygghet (Egnell och Ivert 2016, Hale 1996).

Vi har inget mått på i vilken mån otrygga boende, som en konsekvens av sin otrygghet, vidtar försiktighetsåtgärder eller förändrar beteenden mer generellt. Tre enkätfrågor berör dock saken indirekt. De som på otrygghetsfrågan svarat att de inte går ut i området kvällstid har fått specificera om det beror på otrygghet eller inte. Av det totala antalet svarande anger 9 procent att de inte går ut på grund av otrygghet. Vi har redan bekantat oss med exempel ur intervjuerna. Frågorna om grupperingar eller individer med påverkan på lokalsamhället innehåller också svarsalternativ som är relevanta i sammanhanget. De svarande har kunnat ange att de upplever att människor i området påverkas att inte röra sig fritt, eller att de påverkas att inte säga ifrån om någon exempelvis vandaliserar egendom. Av dem som svarat har 47 procent använt något av dessa alternativ. Kvinnor och äldre är återigen mer benägna att identifiera dessa saker som problem.

Flera intervjupersoner berättar om saker de undviker eller drar sig för att göra på grund av otrygghet eller oro för brott. En ung man berättar att han aldrig använder huvudentrén till sitt bostadshus, eftersom narkotikaförsäljare uppehåller sig utanför. En som svarat på enkäten menar att ”man vågar inte ens säga till en 9-årig längre” och att man inte ska lägga sig i saker om

man har egna barn på grund av rädsla för att de ska drabbas. Rädslan för att säga till eller ”lägga sig i” kommer fram i många intervjuer. En boende som arbetar inom hemtjänsten förklarar att man inte ska interagera med ungdomsgången, att man bör sköta sitt och, om något händer, låta det vara. Det har hänt att personen kommit ut från ett hembesök och sett någon promenera iväg med hans cykel. I det läget, menar intervjupersonen, är det bara att låta det vara – det är inte värt att starta något över en cykel.

En boende, som är politiskt aktiv, resonerar kring rädslan för att säga till och menar sig se ett skifte sedan han växte upp i området. Då fanns en starkare social kontroll, menar han:

Gjorde vi någonting fel ute så var det alltid någon mammas kompis som golade på oss. Jag kommer ihåg när jag började röka cigaretter så promenerade jag [utanför området] och rökte där i stället för att någon från området skulle se mig. Och allt det berodde på att samhället, föräldraskapet var starkare, samarbetet var starkare. I dag är det inte så.

Intervjupersonen återberättar en diskussion han haft med en äldre man om problemen med marijuanaökning i offentliga miljöer:

Då säger jag till honom: ”Vet du vad? Varför gör ni inte någonting åt saken? Ni gnäller på mig som [politiskt aktiv] men du går ifrån den här cafeterian, du går in till moskén, du går förbi dem. Du ser, du känner han, han och han, varför går du inte till dem?” Och då sa han till mig: ”Vet du vad? Jag är rädd för mitt liv. Hur ska jag veta att han inte har vapen?” Men nu har det blivit en normal grej. Det behöver inte vara en utomstående organisation som hotar [i området], det är bara barndomsvänner som inte kommer överens och använder vapen mot varandra.

Långt troligare än att man råkar ut för våld är förstås att man drabbas på mer subtila sätt. En handfull intervjupersoner berättar bland annat att de själva eller folk i deras närhet råkat ut för skadegörelse och subtila hot efter att de sagt till någon i området. Så här berättar rektorn för en skola i ett av områdena om en kvinna som råkat illa ut sedan hon haft invändningar mot några skolungdomars beteende:

Vi har en [kvinna] som bor [i närheten] som har blivit väldigt utsatt av ett antal elever och instängd i trappuppgången och spottad på. Allt möjligt sådant för att hon har reagerat på hur vissa betar sig. Och det behöver inte vara särskilt grovt våld eller så. Vilket gör att polisiärt blir det kanske ett ofredande eller något sådant. Men för den som blir utsatt för det här var

och varannan dag, blir det ju jättejobbigt. Det förstör hela deras livssituation.

Att flytta från otrygghet

I fritexter och intervjuer återfinns också exempel på människor som, på grund av otrygghet och oro för brott, överväger eller genomför större ingrepp i sina liv. Det kan handla om att flytta från området, gatan eller gården, eller om att avveckla eller sälja en verksamhet i området. Exempel på det senare har tagits upp ovan. Så här berättar en ung man om sitt beslut att flytta från sitt område:

Jag har levt här i 5–6 år, allt var bra, jag jobbade, allt fungerade som det ska, men ibland kommer det lite gangsters utifrån området och det blir kaos här. [...] Ja, och det blev mord framför mina ögon, så jag tänkte, tänk den dagen mitt barn är ute och leker och någon blir skjuten framför [mitt barn]? Det är inte bra, för [barnets] skull. Så jag sa till min fru, vi ska köpa en lägenhet nu, så vi köpte en lägenhet i [annat område].

En intervjuperson från störningsjouren i ett av områdena berättar om situationer där boende hellre flyttar än anmäler störningar, eftersom de är rädda för sina grannar:

Jag tror också att man inte klagat i vissa områden, för vissa klagat man inte på. Det är min känsla, man ringer inte och klagat på vissa släkter, vissa personer. Folk har också mycket fantasier om sina grannar, rätt eller fel, men ringer man och klagat säger man du får absolut inte säga, för han är med i ett mc-gäng, man är livrädd. Det ska mycket till innan vi ens får det där anonyma samtalet om det. Folk väljer att flytta, det hör vi ibland i efterhand. Där gick inte att bo, fem grannar har flyttat. Det är katastrof där och då har vi inte hört någonting, vi har ingen aning för man löser det själv och flyttar till en annan lägenhet.

Det ska understrykas att exemplen är få och att många intervjupersoner talar sig varma för sina områden och säger sig aldrig vilja flytta från dem. Men särskilt mot bakgrund av Sampsons (2012) resonemang kring utflyttning och utarmning av områdets kollektiva förmåga finns ändå skäl att ta dessa berättelser på allvar.

De tryggas oro

Att trygghet i hög grad beror på ens sociala nätverk, vanor och förmågan att anpassa sig understryker också svårigheten med att mäta den. Man kan alltid fråga sig vad ”trygghet” egentligen

betyder. Enkäten ger oss möjlighet att undersöka denna svårighet lite närmare genom att jämföra otrygghetsfrågan med andra enkätfrågor. Den fritextfråga om övrig oro som ställts i enkäten visar sig vara särskilt intressant. Den lyder: Är det något annat som du särskilt oroar dig för under det senaste året i ditt bostadsområde? Det ska understrykas att otrygghetsfrågans fokus är ett annat – den handlar om de boendes känsla av otrygghet vid utevistelse kvällstid. Trots det är det intressant att se vad de som svarat att de är trygga har pekat ut för orosmoment.

Ungefär hälften av dem som fått fritextfrågan om övriga orosmoment har besvarat den.¹⁸ Föga förvånande kommer de flesta av svaren från boende som angett antingen att de aldrig går ut ensamma på kvällen eller att de känner sig ganska eller mycket otrygga om de gör det. Men nästan hälften av svaren kommer från boende som säger sig vara ganska trygga, mycket trygga eller varken trygga eller otrygga om de går ut själva sent på kvällen. Att de känner sig ganska trygga i den situationen är i själva verket det vanligaste svarsalternativet bland dem som lämnat fritextsvar om övriga orosmoment.

Boende som anger att de är mycket eller ganska trygga när de rör sig i området på kvällen har bland annat svarat följande:

- ” Att vara på fel plats vid fel tillfälle, det vill säga att hamna emellan i en intern uppgörelse emellan kriminella.
- ” Skjutningar, man vågar inte skicka ut barnen.
- ” Oroar mig för mitt barn. Folk kör mopeder snabbt i området, farligt för de små barnen.
- ” Lägenhet drabbad av skottlossning en gång. Nu är jag alltid rädd att lämna mitt barn i det där rummet på natten. Men har aldrig haft något sådant igen.
- ” Går och oroar mig hela tiden, händer saker lite då och då. Killen som blev skjuten, sprängningar och så vidare. Det går i vågor.
- ” Mord och folk som dött här, då har man oroat sig.
- ” Det är ok för mig, för det är samma i mitt hemland.
- ” De kriminella har problem med varandra. Om jag skulle komma emellan eller min dotter, vad skulle hända då? Har köpt ny lägenhet efter senaste skjutningen och ska flytta.

¹⁸ Fritextfrågan om övriga orosmoment ingick endast i den längre intervjuenkäten.

Poängen med att jämföra fritexterna och trygghetsfrågan på det här sättet är förstås inte att antyda att de boende ”borde” känna sig otryggare i området. Det är i stället ett sätt att reflektera över att människors upplevelse av otrygghet är både subjektiv och beroende av kontext. Människor har olika förväntningar beroende på tidigare erfarenheter, och de vänjer sig vid sådant de måste leva med. Fritextsvaren kan förstås inte ge en heltäckande bild av hur sådana dynamiker påverkar tryggheten i socialt utsatta områden, men de pekar ut vissa teman.

Det är tydligt att många boende i enkäten anger hög trygghet i en specifik situation trots att de identifierar allvarliga generella problem i sitt område. En viktig aspekt tycks vara att man kan uppleva sig som relativt trygg eftersom allvarliga orosmoment, som exempelvis uppgörelser mellan kriminella, inte har specifik med en själv att göra. Andra svar indikerar att man periodvis kan känna sig trygg eftersom problemen ”går i vågor”. Detta stämmer för övrigt också väl in på den bild som exempelvis områdespoliser ger av områdena.

Ytterligare ett tema är att man kan känna sig relativt trygg för egen del, eftersom man har andra att oroa sig för. I fritextsvaren kommer detta särskilt till uttryck i relation till skjutningar och risken att komma emellan i en kriminell uppgörelse, ett mönster som också kan skönjas om vi tittar närmare på andra enkätsvar. I det ena området, där boende i betydligt högre grad anger skjutningar som ett problem i området, är också oron för anhöriga betydligt högre.

Sammantaget kan man kanske säga att känslan av otrygghet inte nödvändigtvis är generaliserande eller ackumulativ på ett förutsägbart vis. Otrygghet kan vara starkt koncentrerad till vissa tider, personer, situationer och så vidare, utan att nödvändigtvis spilla över på känslan man har om man går ut en sen kväll. När vi läser att många av dem som svarat på enkäten upplever sig trygga om de går ut ensamma sent en kväll, kan det alltså vara bra att hålla i bakhuvudet att vissa av dem samtidigt kanske oroar sig för att deras barn kan hamna mitt i en kriminell uppgörelse.

Att upplevelsen av otrygghet är så pass starkt beroende av kontext och situation försvårar förstås mätning och jämförelser mellan områden eller över tid. Detta gäller sannolikt även när vi jämför områden som bedöms vara socialt utsatta, men som ändå är väldigt olika. Om vi exempelvis jämför identifierade problem med upplevd trygghet i de två områden där vi genomfört trappuppgångsstudien, kan vi notera följande: Problem som kan antas vara otrygghetsdrivande, exempelvis skjutningar och öppen narkotikaförsäljning, tycks vara betydligt mer förekommande i det

ena området. Trots det är otrygghetssiffrorna i princip identiska. Det finns flera tänkbara förklaringar till detta, men det kan inte uteslutas att det också handlar om att boende helt enkelt anpassar sig till sin verklighet.

Trygg eller otrygg? Avslutande reflektioner

Det är slående hur splittrad bilden av trygghetssituationen i de undersökta områdena är. Olika intervjupersoner från ett och samma område berättar inte sällan om stora förbättringar och stora försämringar i närtid. Vissa har bott i området i decennier, till synes utan problem, medan andra lever med stor otrygghet och oro för konkreta och allvarliga problem som de upplever i sin vardag. Trots det är det många av dem som nyanserar sina beskrivningar; det är inte så illa som man kan tro om man läser tidningen.

Många intervjupersoner reflekterar över otrygghet som en fråga med sociala eller politiska implikationer. När de ger uttryck för sin känsla av trygghet eller otrygghet relaterar de den ofta spontant till en större kontext. En del ser bilden av sina områden som otrygga och utsatta som orättvis och menar att det omgivande samhället bara vill se problem i områdena. Vissa menar att de snarare är otryggare när de lämnar sina områden; de känner sig uttittade och ibland diskriminerade. Faktum kvarstår dock: andelen boende som inte trivs, känner sig otrygga eller ser allvarliga problem i sina områden är betydligt högre än i det omgivande samhället.

Resultaten som presenterats i kapitlet bidrar förhoppningsvis till att göra den splittrade bilden lite mer begriplig. Den speglar delvis det faktum att tillvaron i socialt utsatta områden ter sig väldigt olika för olika grupper och individer. Områdena är inte bara sinsemellan olika, de är också internt differentierade. För många boende är ”området”, som det definieras av polis och andra myndigheter, inte den relevanta geografiska enheten. Vardagen utspelar sig snarare på gårdar, gator och torg – vissa otryggare än andra.

Hur otrygga dessa platser ter sig beror i sin tur på vilken relation man har till otrygghetsproblemen, som centrerar kring grupper av unga män som hänger ute i områdena. Kön, och i något mindre utsträckning ålder, faller genomgående ut som centrala faktorer både när det gäller upplevelsen av och huvudorsakerna till otrygghet. Ett slående resultat är att kvinnorna är frånvarande i det offentliga rummet och att vissa av dem berättar om hur de utsatts för trakasserier i offentliga miljöer.

Kön och ålder är också viktiga faktorer för att förstå vad som oroar de boende. Unga män associeras i betydligt högre grad med problemen. Kanske är få inblandade i narkotikaförsäljning,

våldsbrottslighet, vårdslösa trafikbrott eller annat stök, men för andra boende kan detta vara svårt att urskilja. Därmed kan de förstås komma att överskatta riskerna; å andra sidan anpassar sig många boende till dem. De som gör det ser sig som relativt trygga, men kan samtidigt berätta om allvarliga orosmoment, om ingrepp i vardagen och om vikten av att inte ”lägga sig i”.

Parallella samhällsstrukturer

Brå ska enligt uppdraget belysa om det förekommer parallella samhällsstrukturer i socialt utsatta områden. Vi ska visa hur dessa strukturer i så fall ser ut och fungerar, samt hur de påverkar rättsväsendets möjligheter att beivra och förebygga brott. Detta kapitel inleds med en diskussion om begreppet parallella samhällsstrukturer utifrån våra intervjuer, enkätsvar och exempel från polisen. Därefter skildras de exempel som finns i materialet, sorterade efter en modell över olika samhällsfunktioner. Slutligen beskrivs de två typer av grupper närmare, som fyller alternativa samhällsfunktioner.

Detta kapitel är mer explorativt än de föregående resultatkapitlen. Även om förtroende och trygghet är svåra att mäta är de tydligare än parallella samhällsstrukturer. Dessutom är det per definition svårt att nå in i parallella strukturer. I kapitlet systematiserar vi sådant som våra intervjupersoner beskriver som parallella, alternativa system eller egna lösningar inom gruppen. En stor skillnad mot andra kapitel är att detta kapitel i stort sett bygger på exempel från intervjuer och fritextsvar i enkäten.

De flesta av våra intervjupersoner ingår inte i något som ens med en mycket vid definition kan betecknas som en parallell samhällsstruktur, men vi har en grupp intervjupersoner som beskriver egna erfarenheter av sådana strukturer. Det är primärt dessa personer som citeras i detta kapitel. Deras berättelser underbyggs även genom uppgifter från utomstående personer som stött på exempel. Vi har lagt oss vinn om att inte låta enskilda intervjupersoner eller berättelser från ett och samma område dominera framställningen. Det kan vara värt att understryka att det handlar om 28 personer som citeras och väsentligt fler som refereras, från alla sex områdena.

Vad är en parallell samhällsstruktur?

Det finns inte särskilt mycket tidigare forskning om parallella samhällsstrukturer. Begreppet kommer från tyskans *parallelgesellschaften*. Det syftar på tämligen djupa gemenskaper som kan existera parallellt med resten av samhället (Hiscott 2005, Appelgren och Brodin 2013). Vi har hittat några studier från Europa som varit relevanta för svenska förhållanden. Dessa fokuserar primärt på alternativ rättsskipning (se Rohe och Jaraba 2015, Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz 2014). Det finns också beskrivningar av kombinationen av allvarlig brottslighet, egna rättssystem, en bas i ett territorium som ett bostadsområde, kontroll av näringsliv och segregation (Appelgren och Brodin 2013, Boubekeur m.fl. 2006, Hartmann och Lampe 2008, Politiet 2016). Delar av problematiken kan också analyseras inom t.ex. forskning om kriminella grupperingar och organiserad brottslighet, som refereras löpande i samband med resultatredovisningen nedan. Viktigt att notera är att vi fångat upp en väsentligt vidare grupp av händelser, och att våra data i mycket större utsträckning än flera av de ovan nämnda studierna fångar upp kriminella gruppers parallella system.

Vägval kring termen parallella samhällsstrukturer

Som redan framgått är det svårt att operationalisera begreppet ”parallell samhällsstruktur” eftersom det saknar en tydlig och tillämpbar definition. Polisen använder begreppet för att ringa in vissa problem som de upplever försvårar deras uppdrag i socialt utsatta områden. Teman och dimensioner av väsentligt olika karaktär och dignitet inkluderas. Det är tydligt att polisens användning av termen inte utgår från en strikt definition och att den har mycket lite att göra med de studier som tagits upp här ovan.

Därmed har vi ställts inför följande alternativ: att antingen försöka utforma och tillämpa en definition eller att mer pragmatiskt utgå från hur termen faktiskt har kommit att användas i Sverige. Vi bedömer möjligheterna att lyckas med det första alternativet som små. Att definiera termen och fastställa hur den bör användas skulle innebära att man försöker avgöra hur avvikande från en tänkt normalitet något måste vara för att vara ”parallellt”, och hur utbrett och stabilt något måste vara för att vara en ”samhällsstruktur”. Att vi skulle kunna göra det inom ramarna för den här studien faller på sin egen orimlighet. Ett mycket omfattande jämförande material skulle krävas. Dessutom kan man fråga sig om det ens är möjligt att göra en stringent distinktion mellan normalitet och parallellitet utan att göra ett politiskt ställningstagande (jfr Hiscott 2005).

I stället har vi valt att försöka fördjupa beskrivningen av de fenomen som polisen åsyftar med parallella samhällsstrukturer. För att nyansera bilden ytterligare beskriver och diskuterar vi också de många problematiseringar av termen som kommit upp i våra intervjuer (se Metod och material för en beskrivning av hur vi hanterat begreppet i intervjusituationer). Målet har alltså varit att beskriva olika typer av situationer och fenomen i större detalj och med fler nyanser än hittills varit fallet. Att vi tar upp exempel och fenomen i detta kapitel innebär inte automatiskt att vi ser dem som unika för de områden vi undersökt, eller att ”parallell samhällsstruktur” nödvändigtvis är det bästa sättet att förstå dem. För att påminna läsaren om detta talar vi bitvis i stället om ”alternativa” system eller lösningar. Vi kan heller inte uttala oss om hur vanligt det vi fångar upp är, annat än genom hur intervju-personer uttalar sig om detta. I slutet av kapitlet lyfter vi dock fram de aspekter som är särskilt problematiska utifrån rättsväsendets möjligheter att förebygga och beivra brott. Vi kommer snart att presentera vilka typer av fenomen vi ringat in, men först presenteras hur intervju-personer ser på termen parallella samhällsstrukturer.

En vag term som väcker många känslor

De allra flesta intervju-personer kopplar framför allt ihop termen parallella samhällsstrukturer med kriminella grupperingar som har en egen rättsordning. Detta beskrivs inte vara något nytt fenomen, vilket är i linje med tidigare forskning (se exempelvis Brå 2012:12, Hartmann och Lampe 2008, Brå 2008:8, Brå 2016:12). Vissa intervju-personer använder dock termen väsentligt bredare och refererar exempelvis till ungdomar som driver runt sent på kvällarna utan respekt för vuxna eller som försvarar sitt ”territorium”, andra etniciteter, kulturer eller traditioner, boendesegregation och bristande integration. Det förekommer också att man associerar termen med män som tar över det offentliga rummet.

Boende, föreningsrepresentanter och tjänstemän som pratar om ”något parallellt” menar att det ibland handlar om sådant som den utomstående iakttagaren uppfattar som svårbegripligt, främmande eller ”onormalt”. Eftersom begreppet parallell samhällsstruktur fått stort utrymme i debatten men inte definierats, blir det lätt ett paraplybegrepp för allt möjligt som uppfattas som onormalt. Det är med andra ord ett politiskt, eller kanske hellre ett normativt begrepp, snarare än en empirisk och stringent beskrivning av verkligheten. Vissa berättelser kan snarare sammanfattas som skildringar av social organisering som baseras på t.ex. etnisk eller religiös tillhörighet, där kontaktytan med majoritetssamhället är begränsad.

Några stör sig på begreppet då de menar att det är otydligt, orimligt eller skymmer sikten från de verkliga problemen i ett område. Eller att det pratas mycket, men utan egentliga fakta. Andra svarar med att relativisera och påtala att sådana strukturer säkert (utan att ha egna upplevelser eller exempel utanför medias huvudrubriker) finns på så skilda platser som Djursholm, Lidingö, på landsbygden eller bland skatteparadisvenskar. Grunden i jämförelsen är densamma, att grupper kan ha egna normer som ibland kommer i konflikt med en idealm modell över samhällsfunktioner. Samtidigt saknar dessa typer av exempel inslaget av synliga kriminella med stort skrämselkapital, som ibland använder grovt våld. Till detta kommer att ett socialt utsatt område beskrivs ha en väsentligt större koncentration av flera olika parallella strukturer på samma geografiska plats. Trots dessa två skillnader kommer redovisningen nedan att innehålla många moment som givetvis finns även på andra ställen. Vår modell som presenteras nedan är inte specialkonstruerad för just socialt utsatta områden, utan går att testa på helt andra platser.

Dessutom beskrivs parallella samhällsstrukturer ibland som något gott, något som myndigheter tar hjälp av eller aktiverar för att lösa problem. Flera personer nämner exempel där personer med stark ställning i så skilda organisationer som föreningar och kriminella grupperingar lyckats skingra ungdomar eller hindra stenkastning mot myndighetspersoner, när myndigheterna misslyckats. I vissa fall beskrivs även ett aktivt civilsamhälle som tagit över eller kompletterar en del av välfärdsstatens uppdrag när vi frågat efter exempel på parallella strukturer (se exempelvis avsnitten om Rättsskipning och försäkrings- och trygghetssystem nedan).

Flera parallella system

I intervjuerna är det tydligt att det finns flera, med varandra parallella och delvis överlappande system. En intervjuperson med utländsk bakgrund, som företräder föreningslivet, ger sin syn:

Om man säger parallellt ... tänk på att [området] har över 50 olika nationaliteter. Vi har mer gemensamt med svensken än med varandra utifrån kultur, språk etc. Det enda vi gör gemensamt är att vi råkar bo på samma plats, att vi råkar bli sedda av alla som en homogen grupp, invandrare. Att vi råkar känna att vi inte får bli sedda eller hörda i övriga samhället. Om det där definierar oss som parallellt vet jag inte, men jag tror vi oftast har mer gemensamt med svensken än med varandra. Och det är någonting man missar. Om man säger parallell utifrån socioekonomisk klass ... Alltså om man inte längre vill tala om klassfrågan, och i stället kallar det parallellt samhälle ... Det är ett annat begrepp som håller på att tas fram, om man vill komma ifrån det klassiska klassbe-

greppet. För att jag tror det är det som man försöker ersätta när man säger parallellsambälle.

Här antyder intervjupersonen att parallelliteten bottnar i att man, trots stora likheter med majoritetssamhället, inte släpps in där. Klyftan uppfattas ha med socioekonomiska skillnader att göra, trots att det gärna kläs i termer av skillnader i nationalitet, tradition eller kultur. På nästa nivå får det enligt flera intervjupersoner betydelse att det bor ett stort antal nationaliteter i de socialt utsatta områdena. Det kan innebära att aktuella eller historiska internationella konflikter mellan grupper kan blossa upp eller i varje fall märkas i området. Att förekomsten av många nationaliteter kan skapa sammanbindande socialt kapital inom gruppen, snarare än mellan grupper, har noterats i tidigare studier (Gerell 2013, Emmelin och Eriksson 2012, jfr Breton 1964, jfr Bengtsson och Hertting 2015). Några intervjupersoner i denna studie framhåller också att det är svårt att bilda en lokal, gemensam kultur. En förklaring är olikheterna grupperna emellan, en annan mer vanligt förekommande att utflyttningen är hög och att det är svårt att nå stabilitet över tid.

Varken helt parallellt eller en samhällsstruktur

Mycket av det som materialet ringar in är ett sätt att agera som uppfattas som parallellt i förhållande till en idealbild om hur man deltar i majoritetssamhället. En iakttagelse är att de intervjupersoner som har i varje fall ett ben i en parallell struktur är mycket mer nyanserade, medan vissa utomstående kopplar ihop flera olika orelaterade exempel till en större organisering och struktur. I själva verket tyder intervjuerna på något väsentligt mindre genomarbetat och mer lösligt, som förändras och varierar mellan deltagarna.

Dessutom illustrerar intervjupersoner att även de inom en parallell struktur använder samhällsfunktioner på olika sätt. Det kan handla om att gå till offentligfinansierad vård, åka kollektivtrafik eller ha bidrag från kommun eller myndigheter. Vissa personer *arbetar* till och med inom offentligfinansierad verksamhet, i vissa fall som brobyggare mellan majoritetssamhället och grupper som står utanför. Till detta kommer att samma individer använder både alternativa och reguljära samhällsfunktioner beroende på situation. Detta har också noterats i en tysk studie (Rohe och Jaraba 2015). En hel del av de problem som myndighetspersoner betonar är inte heller tecken på alternativa ordningar utan snarare att man inte *alltid* använder samhällsfunktioner. Det är alltså avståndstagande, problem att ta sig in eller bara okunskap om vad majoritetssamhället kan erbjuda, snarare än alternativa samhällsfunktioner som dominerar våra enkät- och intervjuvar.

Två typer av grupper

I intervjuerna går det att urskilja två idealtyper av grupper som använder alternativa samhällsfunktioner. Den vanligaste är kriminella grupperingar. Den andra typen av grupp är svårare att entydigt definiera, men illustreras av berättelser där personer befinner sig mellan släkt eller klan och stat, mellan grupp och rättsväsendet eller mellan tradition i ett annat sammanhang och livet i dag. Dessa grupper baseras på exempelvis gemensam etnicitet, religion eller släktskap. Flera intervjupersoner är inne på att ju mer integrerad du är i samhället, desto mindre behov har du av alternativa samhällsfunktioner. En boende beskriver denna process, där alternativa funktioner här exemplifieras med ordet klaner:

Klanen passar perfekt i ett kollektivistiskt samhälle. Men i ett individualistsamhälle, tar jag bara hand om mig själv, jag behöver ingen klan. Om jag blir sjuk är jag försäkrad, jag kan ha bra sjukvård. På det sättet minskar beroendet av klanen. Man kan se det tydligt bland våra ungdomar, som inte har någon aning om vad det är för klan de tillhör, om du frågar dem.

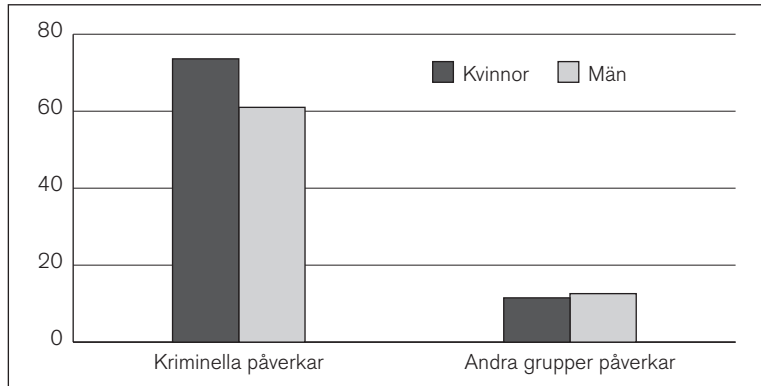
Medan de kriminella grupperingarna strävar efter att få kriminaliteten att löpa smidigt, beskrivs dessa andra grupper ofta ha samma mål som majoritetssamhället. Det handlar om att underlätta för medlemmarna att leva ett tryggt liv och kunna försörja sig. De har vanligen samma syn på stenkastning och narkotikabrott, men intervjuerna illustrerar att det kan skilja sig exempelvis i synen på kvinnors rättigheter, sexualitet och barnuppfostran. En viktig skillnad mot kriminella grupperingar är således att dessa system inte per definition är ett problem för rättsväsendet, men att de kan bli det i vissa situationer, en fråga som utvecklas nedan. Att dessa två typer av grupper använder parallella system har också framgått i tidigare internationella studier (Rohe och Jaraba 2015, Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz 2014, Boubekour m.fl. 2006, Hiscott 2005, jfr Hartmann och Lampe 2008, jfr Politiet 2016).

Främst kriminella som påverkar boende

I förhållande till de boende är antalet kriminella som har kopplingar till grupperingar tämligen få, men de tycks ändå ha påverkan på många människor. Intervjuerna ger samma bild som trappuppståndsstudien: 61 procent av männen och 74 procent av kvinnorna uppger att kriminella individer eller grupper påverkar hur boende betar sig, dels i förhållande till rättsväsendet, dels mer allmänt. Andelen som uppfattar att det finns andra grupper, t.ex. religiösa eller etniska, som påverkar är betydligt mindre (12 procent), vilket framgår av figur 2. Frågan är formulerad för att fånga

upp både den boendes egna erfarenheter och sådant de uppfattat i området. Ett intryck från datainsamlingen är att de svarande främst resonerar utifrån sina egna erfarenheter och exempel.

Figur 2. Andelen av de svarande i trappuppståndsstudien som upplever att kriminella personer och grupper respektive andra grupper påverkar boende i området att inte göra olika saker i ganska eller mycket stor utsträckning, uppdelat på kön. Andel i procent.

De svarande fick fyra alternativ gällande hur kriminella påverkar boende (se kapitlet Övergripande resultat från trappuppståndsstudien). De flesta anger att det framför allt gäller viljan att anmäla brott och vittna. I något mindre utsträckning påverkas de boendes rörelsefrihet eller vilja att säga ifrån när någon exempelvis vandaliserar egendom. Dessa ”påverkansområden” rangordnas likadant oavsett kön, men kvinnorna graderar genomgående problemen högre än männen. Yngre personer är något mer benägna än de över 30 år att uppleva olika former av påverkan.

Även om det är väsentligt färre personer som uppger att andra grupper än kriminella påverkar, är mönstret för denna påverkan detsamma. Det vanligaste är, oavsett grupp som påverkar, att påverkan rör att vittna och i andra hand att anmäla brott. Här finns inga skillnader mellan de boende med avseende på kön eller ålder. Detta innebär att den påverkan som förekommer framför allt berör rättsväsendet, genom att boende blir mindre benägna att anmäla brott och vittna (se kapitlet Trygghet och otrygghet för en närmare analys av svaren om att röra sig fritt och att säga ifrån).

En modell över samhällsfunktioner

Som ovan nämns har polisen exemplifierat vad parallella samhällsstrukturer kan vara (NOA 2015). Exempelen är på olika nivåer och täcker olika teman så vi har benat ut dessa och sorterat dem i en modell. Därefter har vi utifrån tidigare forsk-

ning kategoriserat de fenomen som finns i polisens rapport. Den modell som visas här har reviderats ytterligare, efter uppgifter i intervjuer och enkätsvar. Syftet med modellen är att kunna vara mer precis och systematisk när vi benar ut vad som fångas upp av den stora håv som begreppet parallella samhällsstrukturer visat sig vara. Den fångar också upp en del fenomen som inte behöver vara kopplade till alternativa strukturer, utan snarare att man inte använder en samhällsfunktion.

Modellen består av tre kolumner där den första illustrerar att personer inte använder samhällsfunktioner, och den andra innehåller exempel på alternativa samhällsfunktioner. Det kan finnas en gråzon mellan dessa två poler. Den tredje kolumnen skiljer sig från de två första genom att man där motverkar samhällsfunktioner, vilket resulterar i problem som i mer konkret mening kan bli föremål för rättsväsendet.

Modell 2. En modell över samhällsfunktioner.

	Använder inte samhällsfunktionen	Tecken på alternativa samhällsfunktioner	Motarbetar samhällsfunktionen
Rättsskipning – brottmål	Vill inte polisanmäla eller lämna uppgifter	Har egna rättsprocesser inom gruppen	Hotar brottsoffer och vittnen
Rättsskipning – tvistemål	Går inte till Kronofogden eller kommunen	Fördelar vårdnaden eller har egna processer inom gruppen	Hotar motparten
Bankväsende och betalningssystem	Har mycket kontanter hemma	Hawalabanker, anonyma betalningskort	Penningtvätt och misstänkta transaktioner
Bostadsmarknad	Kan inte få en egen bostad eller bor otillåtet i andra hand	Fördelar om lägenheter inom gruppen, storskalig andrahandsuthyrning	Bor under falsk identitet, skenskriver sig, kapar adresser, hotar hyresvärd för att inte bli vräkt
Försäkrings- och trygghetssystem	Har inte kvalificerat sig för eller söker inte bidrag, saknar försäkring	Betalar för beskydd, har egna försäkringar, samlar in pengar vid olyckor etc. Fordelar om bidrag i gruppen.	Fuskar med bidrag, försäkringsbedrägerier
Arbetsmarknad	Står utanför den reguljära arbetsmarknaden	Utpressar sig till arbeten, arbetar i det parallella systemet med sysslor, t.ex. som in drivare eller "pådrivare"/muskler	Fuskar med t.ex. arbetslöshetsersättning och arbetsgivarstöd
Utbildningssystem	Använder inte utbildningsväsendet	Själv censur hos lärare, egna skolor	Hotar lärare och rektor för att undgå rapportering
Monopol	Använder inte Systembolaget, spelar inte	Säljer alkohol, illegala spelklubbar etc	Konsumerar obeskattad alkohol, tvättar pengar på spelsajter, matchfixning

Viktigt att notera är att modellens dimensioner är av olika dignitet. Samhällets anspråk ser mycket olika ut när det gäller exempelvis rättsskipning – brottmål och

arbetsmarknad. I det första fallet har staten ensamrätt genom rättsväsendet, i det andra finns det en mängd aktörer som inkluderar myndigheter och arbetsmarknadens parter. Det finns ändå en poäng att samla dem för att skapa ett sätt att prata om parallella samhällsstrukturer. Tanken är inte att likställa de olika exemplen eller dimensionerna, utan att skapa en karta där vi kan lyfta fram och diskutera relevansen för rättsväsendet.

Att använda alternativa samhällsfunktioner är i sig starka tecken på parallellitet. Parallelliteten kan också vara ett ackumulerat resultat av att grupper står helt utanför olika samhällsfunktioner (stora delar av kolumn 1), utan att för den sakens skull dras mot specifika alternativa system.

Vi kan inte kvantifiera hur utbredda de i modellen redovisade fenomenen är. Generellt kan dock sägas att den första kolumnen innehåller stora delar av befolkningen, medan den andra kolumnen rör väsentligt färre. En iakttagelse är också att flera intervju personer i samma område i några fall använder exakt samma ärende för att beskriva tecken på alternativa samhällsfunktioner. Det talar för att spektakulära fall får mycket stor spridning, trots att de är ovanliga. I den tredje kolumnen finns mycket av det våra intervju personer, särskilt inom rättsväsendet och kommunerna, kommer i kontakt med. Sammantaget innebär detta att det finns en risk att en viss typ av fall, som utgör konkreta brott, blir överrepresenterade medan andra underbelyses.

Vi kommer nu att diskutera vårt material utifrån de dimensioner som finns i modellen ovan.

Rättsskipning – brottmål

Rättsväsendet har i princip ensamrätt på att fastställa skuld och utdöma straff. På detta område är därmed varje alternativ lösning ett problem för rättsväsendet. I Sverige råder dessutom allmän vittnesplikt. Det innebär att utbredd ovilja att medverka i rättsprocessen i sig utgör ett avsteg från hur processen är tänkt att fungera. Det är också denna dimension som är tydligast i den tidigare forskningen om parallella samhällsstrukturer, i vissa fall tillsammans med rättsskipning vid tvistemål (se exempelvis Rohe och Jaraba 2015, jfr Hartmann och Lampe 2008).

Som framgått av kapitlet Benägenheten att anmäla och vittna är de flesta – i ett hypotetiskt exempel – villiga att både ringa polisen och vittna. Det finns dock boende som är rädda för att vittna, ofta av rädsla för repressalier. Vi kommer inte att upprepa dessa resonemang här, utan fokusera på andra skäl till tystnad och de exempel på alternativa lösningar som finns i materialet. Man kan se det lite som ett kontinuum från att låta saker bero till att ”lösa” dem i egen regi.

Det finns situationer när idealmodellen att rättsväsendet utreder och dömer gärningspersoner inte fungerar. I samtliga områden vi undersökt är en sådan när samarbete med polisen uppfattas som ett avsteg från normen, eftersom tystnad blivit en etablerad norm i vissa grupper av boende. Det yttrar sig genom att boende betonar att man inte pratar med polisen här. Eller genom att laglydiga personer använder termen golare om dem som larmar till skolpersonal eller polis. I dessa exempel blir det också tydligt att normen att man inte pratar med polisen påverkar rättsväsendets förutsättningar att arbeta.

Några som arbetar nära brottsoffer eller gärningspersoner lyfter också fram en skamkomponent som skäl till tystnad. Kvinnor som misshandlas av sin partner kan vid sidan av rädsla, lojalitet och ekonomiskt beroende även skämmas för sin utsatthet. Dessutom kan det vara särskilt skamfyllt i vissa grupper att skilja sig, en fråga vi återkommer till i nästa avsnitt. Även förekomsten av kriminella inom familjen kan leda till skam, men det kan bli särskilt tydligt i vissa grupper i vårt material. Några intervjupersoner inom polisen och socialtjänsten nämner ärenden där föräldrar förnekar att barnen begått något brott, till och med trots att de får se händelsen på övervakningsfilm. En intervjuperson berättar att föräldrar till barn som är intagna på anstalt låtsas som att barnen studerar i utlandet, för att inte tappa ansiktet. Rädslan för detta kan få till följd att man är mer försiktig med att ta hjälp av socialtjänst och polis. Det finns dock gränser; här berättar en polis om hur de fått hjälp att få tag på brottsmisstänkta individer inom en släkt:

Jag tror, vi har ju sett exempel där man faktiskt har offrat klanmedlemmar och då har det ju förmodligen varit en process. Det är inte en enskild händelse utan den här personen har fått varningar innan. Oftast är det unga personer då, inte jätteunga men de har hållit på sedan de var ungdomar och är numera unga vuxna och går emot klanens värderingar, både religiösa och andra normer.

Det finns en grupp ärenden i materialet som handlar om brott som begås av elever i skolan. De flesta fallen är nog inte att betrakta som alternativ rättsskipning, utan bara om föräldrar som inte vill att deras barn ska få en prick i registren. Det kan finnas ett motstånd mot att skolan polisanmäler, inte minst från gärningspersonens föräldrars sida. Flera rektorer beskriver vikten av att vara tydlig och konsekvent. Några intervjupersoner beskriver fall där föräldrarna har velat lösa ”konflikter” sinsemellan. De kan också nämna fall där det gått bra och familjerna blivit närmare vänner, och det varit lugnt kring ungdomarna efter denna ”medling”.

En anställd inom skolan berättar att sådana normer även kan finnas hos skolpersonal. Personen känner till exempel där anställda hänvisade till att de själva var av samma etnicitet som elever som ställt till problem och därför erbjudit sig att lösa situationen. Intervjupersonen berättar om sin reaktion:

”Fast det tillämpar vi inte här, för att misshandla någon är fortfarande ett brott så vi kommer att polisanmäla.” ”Nej, nej, nej det behöver ni inte göra för att vi kan ...” Det var familjer som kom och de skulle övertyga mig om att ”Nej, men vi tar det här mellan familjerna.”

Alternativ rättsskipning har sina begränsningar

Det tycks framför allt vara kriminella grupperingar som har egna uppgörelser. Såväl boende som tjänstemän lyfter också fram att grupper som baseras på t.ex. gemensam etnicitet eller religion i vissa situationer kan ha egna alternativa system. Till skillnad från kriminella grupperingar som kan lösa i princip alla typer av konflikter talar materialet för att det finns begränsningar för andra alternativa system. Några boende och föreningsrepresentanter är inne på att man får välja om man vill använda sedvanerätt, annan alternativ rättsskipning eller gå till polisen. En boende beskriver hur hon ser på den avvägningen:

Jag brukar säga så här: Polisen är min klan nu, det är de som är närmast, händer det någonting så ringer jag polisen i stället för att ringa till klansystemet i [utlandet]. Nej, jag ringer till polisen, polisen är den som kan hjälpa mig och rätta till, för de har ju makten att göra det, ingen annan har den.

En komplikation är att gärningsperson och brottsoffer kan vara oense om vilket system som ska användas. Det kan föranleda konflikter eller i värsta fall ny brottslighet. De exempel som intervjuade personer känner till, som berör straffrättens område, är tämligen avgränsade. De grövsta brotten tycks främst vara en fråga för polisen. Tongivande personer i de flesta grupper vi intervjuat är tydliga med att det finns en gräns för alternativ rättsskipning. Här förklarar en företrädare för en moské:

Ja, det finns en gräns. När det gäller allvarliga brott till exempel, då är man skyldig att anmäla till polisen, man kan inte skjuta till exempel. När vi pratar om sociala problem, folk vill ha hjälp frivilligt, skilsmässa, familjekonflikt, då får de ett råd. När det gäller ett allvarligt brott då är det polisen. Vad ska imamen göra? Myndigheterna har sitt, han är inte polis, han är inte domare, han ger bara råd, till exempel när det gäller små problem. [Det är att likna med] till exempel när ni går till socialen får ni råd av socialen.

Dessa resonemang till trots så finns det fall i intervjuerna där ett alternativt system hanterat brott som varit våldsbrott i form av misshandel eller sexualbrott. Även om allvarlighetsgrad är en del av gränsdragningen tycks det inte vara brottet i sig som avgör vilket system det landar i. De alternativa systemen tycks i de allra flesta fall hantera brott som kan kopplas till anseende, ära och kollektivt ansvar. I dessa fall finns båda parter inom samma eller närliggande grupper. Dessutom talar materialet för att de bottnar i en djupare konflikt än det aktuella brottet eller att utfallet kan komma att beröra fler personer i gruppen. En sådan typ av brott är relationsvåld, men det finns också exempel på andra brott som drabbat kvinnor där manliga släktingar utkräver hämnd. En imam resonerar kring att ett alternativt system kan vara smidigt, men att det har svårt att garantera rättssäkerheten:

Att ta lagen i dina egna händer, det är jättefarligt. Det kan man inte. Jag nämnde rättssäkerheten. Det här parallella samhället kan inte garantera den, alltså vem säger att det här systemet kommer att gynna kvinnan? Den svaga? Den utsatte? Vem kommer det att gynna? Vem säger att man kommer att ta hänsyn till de värderingar som vi har i samhället? Vem kan garantera detta? Bara för att jag är invandrare kommer jag dömas av det här parallella samhället, [vilket blir] på ett annat sätt än min vän, arbetskamrat som är svensk. Absolut inte. Alltså här i samhället har vi grundvärderingar. Det är de som ska gälla. Men jag är inte emot, till exempel om jag bråkar med dig och vi vet att det finns en klok person som kan lösa konflikten, utan att det blir på din eller min bekostnad.

Citatet illustrerar riskerna med alternativ rättsskipning. Vilka dessa kloka personer är, som kan lösa mindre konflikter, är en fråga vi återkommer till i nästa avsnitt om rättsskipning vid tvistemål.

När rättsväsendet och alternativt system krockar

Kriminella grupperingar har, av förklarliga skäl, inga intressen av att polisen kopplas in. Den tydligaste illustrationen av detta kommer från en boende som berättar att kriminella även uppmanar boende att vända sig till dem för att lösa vissa typer av problem, detta för att undvika att polisen arbetar och blir mer synlig i området.

Den vanligaste berättelsen rör dock brott som begås inom den kriminella miljön. Dessa kan föranleda olika typer av repressalier, där skjutningar, kidnappningar eller annat grovt våld är de grövsta exemplen i vårt material. En polis berättar:

Vissa kriminella nätverk bestraffar ju sina medlemmar om de till exempel tappar bort ett parti narkotika eller så. Då blir

de ju bestraffade och det kan ju vara att de blir slagna eller skjutna. Det är så man håller koll på sin personal, om man säger så, i de kretsarna. Just för att pengar är ju det enda viktiga för dem i stort sett. Och att de inte tappar respekten hos dem som är under. För då är det risk att det blir uppror.

Om bestraffningarna sker på allmän plats eller föranleder skador som kräver vård får polisen ofta kännedom om det, men det är svårt att utreda vidare när brottsoffret inte vill prata. I ett fall ville en skottskadad person som tagits till sjukhus inte samarbeta med polisen. Efter att polisen åkt därifrån kom medlemmar från den skottskadades kriminella gruppering till sjukhuset för att skydda honom. Flera patienter och vårdpersonal reagerade på dessa till synes beväpnade män i skottsäkra västar och ringde dit polisen.

Några myndighetspersoner beskriver med frustration att de har haft ärenden där personer vill ha rättsväsendets hjälp, men sedan backar eller inte ger hela bilden för att vissa delar regleras i ett alternativt system. Poliser i flera områden berättar om brottsoffer som inte längre vill ha deras hjälp, utan hänvisar till att de har "löst problemet" eller "rett ut det där". Till detta kommer betydligt fler situationer där poliser misstänker att alternativ rättskipning ligger bakom att anmälningar tagits tillbaka. Det kan handla om så skilda brott som inbrott, stölder, rån eller utpressning både mot privatpersoner och företagare.

Såväl tjänstemän, föreningsrepresentanter som boende berättar om enstaka exempel där alternativa system arbetat parallellt med rättsprocesser och medling i kommunal regi. Tydligt i dessa berättelser är att utfall i det ena systemet påverkar hanteringen i det andra. Intervjupersoner känner till enstaka exempel när tongivande personer i etniska eller religiösa grupper avstyrat mord eller grova våldsbrott, alternativt förmått anhöriga att acceptera utfallet i tingsrätten och sätta stopp för alternativa processer. Exempel finns också där man respekterar påföljden för brottet i tingsrätten, men reglerar om skadeståndet i ett alternativt system. I några fall i materialet har offret fått avstå utdömt skadestånd eller behövt kompensera gärningspersonen, t.ex. för att den har försvarat sig vid brottstillfället. I andra fall har den alternativa vägen gått snabbare än rättsprocessen och när domstolen fattat beslut måste överenskommen kompensation justeras. Det kan också förekomma alternativa processer och formell medling samtidigt, vilket en tjänsteman beskriver:

Jag jobbar även med medlingsfrågor [för kommunen] och då har vi fått stoppa medlingarna där vi märkt att det redan har varit en uppgörelse via familjerna. Eller att det ställts ekonomiska krav på den andra familjen, så det stöter jag på.

Misshandel kan utmynna i att en familj ställer krav på att vi löser detta på vårt sätt, ge oss 30 000 kronor.

Öga för öga, eller peng för kränkning?

Vårt material talar för att alternativ rättsskipning handlar om att återställa balansen i det kollektiva systemet och att återställa freden och de förfördelades anseende. De som ingår i processen ska kunna fortsätta med sina liv utan att behöva vara rädda för varandra och för nya repressalier. Brottet och kringliggande konflikter ska således vara helt lösta. Det har också noterats i en tysk studie (Rohe och Jaraba 2015).

I materialet finns enstaka berättelser om upprörda personer som vill hämnas. I dessa ärenden är de brott man vill kompensera för också mycket grova. Om de kriminella grupperingarna undantas tycks det typiska vara att det är ersättning och kompensation som utdöms i det alternativa systemet. Den våldsamma rättsskipningen tycks således främst associeras med kriminella grupperingar.

I vissa ärenden har skadestånd dömts ut till brottsoffret, men som nyss nämnts kan personer i ett alternativt system vilja fördela om pengar. Det kan vara både till brottsoffrets för- och nackdel. Några intervjupersoner med inblick påpekar att det i alternativa system kan beslutas om kompensation som aldrig är aktuell inom rättsväsendet, som pension till dödade personers efterlevande (vilket även noterats i historisk forskning om liknande strukturer, se Hartmann och Lampe 2008). Det vittnar om att detta återigen handlar om kollektiva system. För att klara vissa skadestånd behöver hela eller delar av gruppen samla ihop pengar, vilket några intervjupersoner varit med om. Med andra ord är det inte en individuell uppgörelse mellan gärningsperson och brottsoffer, utan deras kollektiv som möts. Det kan handla om flera hundra tusen kronor i de grävsta fallen i vårt material. Det finns flera exempel där man nämner summor i storleksordningen 30 000 till 50 000 kronor. En polis beskriver ett fall där de som säljer narkotika i området såg till att ett misshandelsärende blev löst på ett alternativt sätt:

Det är väldigt svårt att bekräfta parallellsambälle för ingen pratar om det. Men vi har hört från olika källor att han som blev huggen, de var beredd att starta något krig med detta. Men han fick betalt av den som högg, han fick [tiotusentals] kronor för att lägga ner det här problemet. Vi vet inte bekräftat, vi bara hörde att de som säljer narkotika i området blev störda av polisens hårda arbete i området. Vi stoppade alla, vi vände upp och ner på dem, vi gjorde väldigt mycket. Så de var ute till de yngre och sa att: "Nej, ingenting ska hända här, vi vill inte ha polis i området."

Rättsskipning – tvistemål

Att tala om alternativa eller parallella sätt för att lösa tvister blir per automatik mer tvetydigt än när det gäller brottmål. Här kan det sägas finnas ett ideal om att människor löser sina egna tvister. Att människor är obenägna att använda myndigheternas funktioner är alltså inte per definition ett problem. I särskilt allvarliga eller svårlösliga fall finns dock domstolar och andra myndigheter som kan hjälpa till. En risk med alternativa lösningar är dock att de upprätthåller ojämlika maktförhållanden mellan parterna och att individens rättigheter kan bli åsidosatta.

Kriminella som tvistar

Särskilt poliser, men även andra intervjupersoner, beskriver medlemmarna i de kriminella grupperingarna som paranoida och vilsna. Dessutom är narkotikaanvändningen utbredd i grupperingarna. Intervjupersonerna är samstämmiga i att triviala konflikter ständigt uppstår mellan medlemmar eller grupperingar och kan få mycket stora konsekvenser. Dessa beskrivningar liknar resultat från tidigare forskning (Brå 2007:7, Brå 2016:12).

Konflikterna blossar upp och eskalerar mycket snabbt. Några personer som arbetar med unga upplever dessutom att hastigheten ökat senaste åren. De menar att unga killar för några år sedan kunde retas och driva ganska länge med varandra utan att något hände, men nu får dessa banala konflikter större konsekvenser. Detta beskrivs vara ännu tydligare bland etablerade kriminella, där medlemmar vill hävda sig och agera innan någon agerar mot dem, ”ta ner någon innan den tar ner dig”. Flera intervjupersoner nämner exempel i termer av att man ”bråkar om tjejer”.

Dessa konflikter kan innebära stora problem för den kriminella grupperingen, och det som kommer till polisens kännedom är oftast när personerna tagit saker i egna händer. Det kan resultera i skjutningar eller annat grovt våld. Tidigare forskning visar också att bötnings är utbredd i kriminella grupperingar. Det går ut på att det sätts ett pris, en bot, på en oförrätt som ska betalas (se vidare Brå 2012:12, Brå 2016:12). Eftersom pengar ofta är en bristvara kan sådana skulder också fortplantas i flera led, där en bötfälld person i sin tur bötfäller andra för att få in pengar att betala sin egen bot med.

Om många i en släkt har en kriminell livsstil finns också en risk att släktkonflikter löses med kriminella metoder. Ett sådant exempel i materialet är en arvstvist som uppstår i sjukhuskorridoren när anhöriga besöker en person i livets slutskede. Det resulterar i att släktingar beväpnade med kniv dyker upp och skapar en minst sagt orolig situation på avdelningen, för andra patienter och vårdpersonalen. I ett annat exempel, som flera

intervjupersoner berör, omvandlas en kriminell konflikt till en familjekonflikt mellan de två inblandades mammor. Här medlar en alternativ funktion för att konflikten inte ska spridas vidare i de inblandade familjerna.

Ungdomar som tvistar

Ett relativt vanligt exempel på samma tema är ungdomar som bråkar, där de hämtar fler och fler släktingar som ska försvara dem, som här beskrivs av en person som arbetar för ett bostadsbolag:

De här små konflikterna som sker, oftast på gården, mellan barn, lite större barn 10–14 [år gamla]. Där är [vi på bolaget] väldigt snabba att prata med barn och föräldrar, innan det blir ett problem. De bråkar, hämtar storebror, storebror hämtar kusiner, så är det plötsligt ett klanbråk. Då är vi där tidigt och stoppar konflikten, man låter inte storebror bli inblandad, [annars] hämtar storebror kompisar och då blir det ett upplopp.

Att man använder en alternativ lösning i form av att man tar hjälp av en vän eller släkting om man har problem med ungdomsgång på sin gård, har noterats i en tidigare studie (Gerell 2013). Dock var det ovanligt i förhållande till att ta hjälp av fastighetsförvaltare eller polis.

Medling och familjerådgivning

Det finns en rad berättelser om medling eller familjerådgivning som inte handlar om brott, utan civilrättsliga tvister mellan makar eller andra privatpersoner. Personer inom föreningar eller religiösa samfund betonar att de fyller en viktig funktion och avlastar kommunen och myndigheter när de ger medlemmar råd och hjälper dem att själva lösa problem. Några myndighetspersoner påpekar att det vore bra om fler löste lite mer tillsammans i stället för att kontakta familjerätten vid varje svårighet. I vissa fall framstår dessa berättelser som att ett aktivt och engagerat civilsamhälle har lättare att nå vissa medborgare. En boende med uppdrag i en moské utvecklar:

Många vänder sig till moskén innan de går till myndigheterna, den avlöser kommunen från problem. Om det uppstår ett problem i en muslimsk familj, låt oss säga skilsmässa. Det första man gör då är att man vänder sig till moskén, då pratar man med imamen. Då försöker imamen att prata med både kvinnan och mannen innan de går ett steg längre till skilsmässa och splittrar hela familjen. De kanske tänker och går tillbaka till varandra, förlåter varandra och ser orsaken till

att de kanske ville skiljas. Många gånger lyckas man i det här och räddar familjen från skilsmässa. Det är en social funktion som den fyller. Ett annat exempel, om det blir ett problem mellan två personer. Då vänder man sig också till moskén för att kunna göra det bra, lösa problemet, innan man går längre, till exempel till polisen och gör anmälan eller till domstolen. Det avlastar kommunen. Det här gör moskén och då vet myndigheterna om det också. När det gäller giftermål, bröllop på islamiskt sätt, då går man till moskén. Det finns ett samarbete mellan myndigheterna och moskén när det gäller den här funktionen.

Citatet visar på hur alternativa sätt kan hjälpa individen och avlasta samhället, men väcker samtidigt vissa frågor bland annat kring vem som gynnas och missgynnas av systemet, något vi återkommer till nedan.

Även etniska föreningar kan spela en roll som medlare i tvister. Tidigare studier har beskrivit att etniska föreningar ibland kan bistå med lösningar på personliga och materiella problem (se Bengtsson och Hertting 2015). En representant för en förening berättar:

Jo, det är så här, alla som har problem i den här nationaliteten går till föreningen. Han pratar ut där. De som har familjeproblem, restaurangproblem, polisiära problem. Alltså, jag menar folket, de kommer hit och berättar. Säger att: "Ja, jag har bråkat med frun vad kan vi göra?" eller: "Han blev utkastad hemifrån, vad kan vi göra?" De kommer till mig, säger till mig: "Du är ordförande vad kan du, vad kan vi göra?" Jag hjälper dem. Det är många gånger jag åker till familjen, pratar med tjejen utan killen, jag lyssnar och sen försöker jag para ihop dem igen. Jag har gjort detta många gånger. Alltså hundra! [...] Imamen, moskén fyller stor funktion där det uppstår problem med familjerelationer. Imamen och jag som ordförande går dit och pratar med tjejen och tjejens föräldrar, killen, killens föräldrar. Och vi försöker hjälpa dem och försöker minska det här och så stöttar vi dem hela tiden. Det händer även att vi kollar killen då och då att han sköter sig. Och vi ringer honom och kollar hur går det nu då, går det bra eller har du liksom? Det är mycket sånt som vi gör också.

I andra exempel handlar det snarare om respekterade personer i släkten som agerar. Eftersom en sådan rådgivare ofta känner parterna finns större förutsättningar att få förtroende, än för främmande myndighetspersoner. I de citerade exemplen var det en eller två rådgivare som träffade parterna. Vissa intervjupersoner beskriver dock större möten där parterna har med sig släktingar

och det kan finnas med rådgivare som tar ställning till informationen som lämnas.

Inom en släkt eller krets vet man vilka man kan vända sig till. En boende berättar, med början i det land hon föddes i:

Min farfar var en sådan hövding och han hade några stora byar. Då kom många män till min farfar, och när kvinnorna hade bråk kom de till farmor. [Jag såg det] när jag var på lov där på landet. Kvinnorna kom till kvinman och berättade om sina problem. Men om det hade varit något stort, då sa man till dem att jag hjälper dig, vi går och anmäler. Men sådana små grejer, småbråk försökte man lösa själv. Och det finns fortfarande en kultur. Att till exempel i min familj om jag bråkar med min svägerska eller någon bror så kommer kanske min farbror eller min mamma och pratar med mig.

Även om familjerättsliga tvister är de klart vanligaste i intervjuerna finns enstaka exempel på andra tvister. Ett sådant är om någon vanhedrat centrala personer i den egna slakten. Vid sidan om skilsmässa och vårdnad kan med andra ord även ekonomiska skadestånd utdelas för att kompensera oförrätter, precis som ovan beskrivits apropå rättsskipning – brottmål. Det är troligen delvis samma personer som ger råd och fattar beslut både kring straffrätt och tvistemål.

Medlaren behöver ha förtroende från båda parter

Av intervjuer och enkätsvar framgår att personer kan få den status som krävs för att vara medlare genom att också vara framgångsrika eller ha en god position i majoritetssamhället. När det pratas om klanledare, präster, imamer och andra medlare med formella positioner går tanken lätt till att medlare också är formella beslutsfattare. Det är dock inte den bild som intervju-personer ger. Tvärtom lyfter de som själva medlat fram behovet av att få båda parter att mötas och bli nöjda. I vissa fall kan problemet lösas redan mellan två kärnfamiljer, och går inte så långt som till ledare på formella positioner. Det centrala är att det är en person som ses som vis och som båda parter litar på. Med en intervjupersons ord har det ”inte med klan att göra, det har inte med religion att göra. Det har med själva personen” och dennes förstånd att göra. En ordförande för en förening förklarar att tilliten till medlaren ofta baseras på relationer som sträcker sig långt vidare än de inblandade individerna:

När jag säger till en ungdom, när jag blir arg på en ungdom, när jag känner att de gör nåt fel, då säger de ”ok farbror” och går bort. Jag behöver inte hota, jag behöver inte slå, jag behöver inte göra någonting, jag kan bara prata. För att de vet, ”han känner min bror, han känner min pappa, han känner

min släkt, han har hjälpt min mamma eller han har hjälpt min farbror”. Så de vet att det finns någon koppling någonstans.

Detta förtroende innebär att personen inte ens måste bo på samma ort. I intervjuerna finns enstaka fall där personer rest in från andra delar av landet för att medla eller lösa problem. Det centrala är att det ska vara en person som alla parter litat på och som kan förmå dem att hitta en lösning som kommer att respekteras av alla. Medlarens roll som informell problemlösare, med en tydlig position och relation till staten, framgår även av en tysk studie med liknande grupper av intervjupersoner som denna undersökning (Rohe och Jaraba 2015).

Barn och kvinnor riskerar att missgynnas i ett alternativt system

Citaten och berättelserna ovan har visat på nyttan av snabba system som har förtroende och verkar nära parterna. De väcker också vissa frågor. En uppenbar risk är att vissa informella system upprätthåller ojämlika maktförhållanden, vilket riskerar att gå ut över individers rättigheter och hindra dem från att ta del av den hjälp samhället kan erbjuda. Särskilt kuratorer, familjeterapeuter och andra intervjupersoner som möter relationsvåld resonerar kring dessa frågor. Även några boende berör nedanstående teman.

En kurator beskriver en kvinna i ett av hennes ärenden som sagt ”Ja, man kan prata om mänskliga rättigheter, barns rättigheter och kvinnors rättigheter, men det gäller er alla andra, det gäller inte mig”. Till detta kommer att maktrelationer inom släkten influerar råden och de möjliga lösningarna. I några fall har också råd från imamer och andra lokala ledare ignorerats av en av parterna. Kvinnors svagare position och att vissa familjer inte ens släpper in medlaren vid exempelvis relationsvåld har också noterats i en tysk, liknande studie (Rohe och Jaraba 2015).

Av materialet framgår att alternativa system ofta är utpräglat patriarkala, vilket gör att vissa män gynnas. Ett par intervjupersoner som arbetar mot relationsvåld har alla flera exempel där kvinnor, barn eller män utan en maktposition har missgynnats av beslut. En väg för den drabbade att komma undan de negativa konsekvenserna av beslutet blir att bryta med gruppen. Av beskrivningarna framgår att det kan få mycket stora konsekvenser på andra plan, en fråga vi återkommer till i kapitlets avslutande del. Kontrollen tycks framför allt utföras av manliga äldre släktingar, men även kvinnliga släktingar kan bidra.

Intervjuerna innehåller fall där vissa släkter förhandlar om parterna ska få skiljas och på vilka villkor. Några intervjupersoner

påpekar att det kan vägas in och påverka utgången om den ena parten har andra konflikter med släktingar. Med andra ord tas fler aspekter in i förhandlingen eller medlingen än de två parternas relation, inte minst hur de förhåller sig till det kollektiva systemet i övrigt. Även vårdnadsfrågor kan ingå i förhandlingen. I vissa system tillfaller barnen i princip med automatik antingen mamma eller pappa. Det innebär att den andra förälderns lagliga rätt inte beaktas. Inte minst berättas om kvinnor som inte får skilja sig, även i situationer där de misshandlats. I andra exempel beviljas skilsmässa, men bara för dem som kan betala. Siffrorna som nämns varierar stort, från några tusen till flera hundra tusen kronor. Myndigheter och kvinnojourer kan hjälpa till med skilsmässa i det juridiska systemet, men inte i det alternativa systemet. En intervjuerson på en kvinnojour berättar:

Det jag vet är att vi hade jättestora problem med skilsmässor för våra kvinnor. Både muslimer och kristna. Det var jätte, jättesvårt. Problemet existerar, men nu säger vi okej, vi hjälper dig med den svenska skilsmässan som du har rätt till, men den andra får du välja själv. Vill du bortse från den? Du är skild lagligt, och det är det som gäller. Det är många som väljer det, okej då är jag skild. Men det finns andra också som inte kan göra det.

Svårigheten att få skilja sig i det alternativa systemet blir ett problem, framför allt för kvinnorna. Några boende och personer som arbetar mot relationsvåld påpekar att mannen, i vissa traditioner, har rätt att ha flera fruar. Eftersom han är skild i det juridiska systemet finns inga hinder för honom att gå vidare. För vissa kvinnor är det dock mycket viktigt att kunna gifta om sig även i ett alternativt system, vilket förutsätter att de fått skilja sig i detta system först.

Även barn kan missgynnas vid tvister. Enstaka fall finns i materialet där barn i riskzon för kriminalitet eller andra problem skickats till släktingar utomlands för att komma ifrån sitt umgänge. Andra exempel handlar om barn som blivit föremål för arrangerade äktenskap. En tjänsteman uttrycker frustration över ett ärende, där de inte kunde gå emot vårdnadshavarna och hjälpa ett barn som hörde av sig och ville komma hem till Sverige igen.

Bankväsende och betalningssystem

Att använda etablerade betalningssystem och bankväsende är en av de mer tvetydiga dimensionerna i modellen. Här finns exempel på välkända alternativa system, exempelvis hawalabanker. På detta område möter rättsväsendet snarare konsekvenserna av att många människor väljer bort banker och betalningssystem. Det kan exempelvis handla om informella lån som leder till ocker,

konflikter och illegal indrivning. Till detta kommer utbredd kon-tanthering som kan underlätta vissa typer av brott.

Betalningsförmedling

Betalningsförmedlare är till stor nytta för boende, särskilt de som vill skicka pengar dit vanliga banker inte når. Nackdelen är att det också utnyttjas av kriminella personer, och där får rättsväsen-det svårt att följa transaktionerna.

Flera myndighetspersoner bedömer att det förekommer en hel del penningtvätt i områdena. Det är framför allt brottsvinster från narkotikahandeln som behöver tvättas. Till detta kommer en del misstänkta transaktioner som är led i brottslighet, som skattebrottslighet, bedrägerier och välfärdsbrott. En del av dessa transaktioner blandas dock ut med fullt legala transaktioner, där boende skickar en del av sina inkomster till anhöriga i andra länder. Vissa länder har inget utbyggt banksystem så då krävs Hawala eller andra betalningsförmedlare. Hawalabanker kan göra sig skyldiga till bokföringsbrott, mest för att de inte sköter bokföringen enligt regelverket. En intervjuperson från Skatte-verket förklarar hur det kan gå till:

Jag tror att det är så här. Nu när jag har lite distans till [ären- dena] kan jag säga att vissa av dem visste ju att de gjorde fel. Det är klart att de visste. Särskilt de yngre [Hawalabanki- rerna]. De äldre däremot lyssnar ju bara på sina egna, och när de sitter och diskuterar ser de det här som en ideell verksam- het där man hjälper sina stackars släktingar hemmavid. Man skickar pengar och det ska inte staten lägga sig i. Vi tar våra surt förvärvade slantar vare sig vi har tjänat dem genom att köra svarttaxi eller fått dem i form av bidrag, det är skitsamma. Det är våra pengar vi skickar och vi gör vad vi vill med dem. Det är inte så konstigt tankesätt om man tänker efter. Men grejen är ju att de tror att det är rätt. Man pratar med den bredvid ”Ja, det är klart att det är så där”, man får ju en bekräftelse eftersom ingen säger emot. Det är ingen som står upp och säger ”Nej, men vänta nu grabbar, ni gör fel, ni måste sköta bokföringen”. Det finns ju ingen som säger det. Och har man hållit på i 3–4 år ... Om man tittar på de skatte- effekter som blev i de här fallen, det var ju inte så mycket pengar de undanhöll i skatt, men över tid så var det ju pengar.

För rättsväsendet blir problemet att vissa av dessa transaktioner kan utgöra penningtvätt eller åtminstone vara ett sätt att skicka obeskattade medel utomlands. Tjänstemän framhåller att det också är svårt att spåra transaktionerna när de inte passerar kon- ton eller registreras någonstans. I materialet finns exempel på nya betalningslösningar där boende genom kontotransaktioner kan

skicka pengar utomlands. Detta som en kontrast till det kontant-baserade Hawalasytemet.

Ytterligare ett potentiellt problem synliggörs i citatet. Några intervjupersoner är inne på att många boende har låga inkomster. Trots detta sparar de pengar och skickar pengar till familjemedlemmar utomlands. Ett par tjänstemän inom socialtjänsten oroar sig för att denna sparsamhet kan gå ut över barnen i familjen som får leva ännu fattigare, när delar av socialbidraget skickas utomlands. Några intervjupersoner, särskilt boende, menar dock att det går att leva sparsamt utan att det drabbar livssituationen negativt.

Sparkassor och informella lån

Ett sätt att få ihop pengar till större inköp är att inom en familj, släkt eller vänskapskrets gemensamt spara pengar. Boende i samtliga områden beskriver likartade system där de regelbundet lägger från några hundra till några tusen kronor i en gemensam pott. Vissa beskriver att varje månad får en person hela potten, enligt ett roterande schema, vilket innebär att mottagaren får 10 000–20 000 kronor på ett bräde. I andra varianter av detta system får man låna ur den gemensamma kassan, så den delvis också fungerar som ett kreditsystem. Sådana system har också beskrivits i internationella studier (Clough Marinaro 2017). En aktör inom föreningslivet berättar:

Ja, jag ska starta ett projekt, jag ska köpa ett bageri och jag behöver pengar. Då säger jag till min släkt, min stam, mina kusiner: "Jag behöver pengar för att jag ska starta ett bageri" och då säger A: "Jag har 10 000, här får du 10 000". Då gör jag en lista "A: 10 000". Sen fortsätter det så där, alla mina släktingar: 5 000, 7 000, 2 000, 10 000. De lämnar pengarna och det är det som är kusinekonomi. När man har samlat ihop så mycket som behövs startar man [bageriet]. Och sen när det börjar gå plus, då vet man att A har sämre ekonomi än B, så A får ta först. Första månaden kanske man betalar tillbaka till A, kanske sista månaden till B, men man betalar av sin skuld till alla individer.

Det beskrivs som tämligen okomplicerat. De som ingår litar på varandra och ser till att pengarna betalas in och ut som överenskommet. När systemen bygger på släktskap, lojalitet och tillit finns också släktingar som garanter. En intervjuperson förklarar det på följande sätt: "Om jag tar pengar från dig och inte betalar, då går du till min pappa och säger att jag har lånat och betalar inte. Då betalar pappa tillbaka." En risk med att låna av slakten är att de inte gör samma kreditprövning som utomstående skulle ha gjort, och lånar ut pengar till ett företag som inte har förutsättningar att gå runt.

Den risk som tydligast framkommer i materialet är dock rädslan för rån, inte minst eftersom det främst tycks vara ett kontant-baserat system. Det samlas ihop smycken, guld och kontanter inför vissa evenemang som bröllop, vilket fått kommunen i ett område att be präster och imamer att informera sina församlingsmedlemmar om säkra förvaringssätt och risker för rån. En boende berättar:

Min mamma har berättat några gånger om någon familj. Sonen attackerade mamman och tog alla pengar eller något. Och typ sådana ... Jag har fått hämta upp några gånger hos den personen det har varit hos för att ta hem till oss. Då är man väldigt nojig för att man går runt med väldigt mycket pengar. Alltså alla värdesaker vi har, har vi hemma.

Det finns även digitala varianter av detta i materialet, som snarast kan beskrivas som crowdfunding. När till exempel någon behöver startkapital till sitt företag kan mindre summor pengar strömma in från olika släktingar i utlandet.

Skälen till dessa alternativa lånesystem anges vara så skilda saker som lågt förtroende för banker, tradition, ovilja att få och betala ränta samt att det helt enkelt är lättare att lösa det i egen regi än att öppna konton och passa en banks öppettider. Att man hjälps åt att finansiera stora sammankomster som bröllop och liknande är också ett naturligt inslag i en kollektivistisk miljö. En skattebrottsutredare betonar att de räntefria lånen till verksamheter kan ha lika många dolda avgifter som mindre ansedda kreditinstitut arbetar med. Dessutom formulerar den starke parten villkoren, vilket kan medföra ett visst inslag av godtycklighet. Så i realiteten kan det bli dyrt. Å andra sidan är det inte säkert att banker skulle låna ut pengar till att starta företag i dessa fall (jfr Brå 2012:12, Clough Marinaro 2017).

Några intervjupersoner, både tjänstemän och boende, menar att även kriminella grupperingar kan ha kapital som de lånar ut till företagare och boende. Det är svårt för myndigheterna att få information om hur det går till, men i materialet beskrivs några utredningar där de följt penningströmmarna. I ett fall gick narkotikapengar in i bygg- och fastighetsbranscherna. En boende berättar om att skuldsatta personer kan låna pengar av en kriminell gruppering i området. En socialsekreterare betonar att dessa lån ofta kännetecknas av ockerräntor. En polis fyller i att låntagare som inte kan betala antingen får utföra tjänster åt grupperingen eller så löper de stor risk att drabbas av våldsam indrivning (se även avsnittet om beskyddarverksamhet nedan). En italiensk studie betonar att lokala utlånare i själva verket kan vara fronter för organiserad brottslighet, så att den verkliga utlånanen är en annan, mer våldsbenägen aktör (Clough Marinaro 2017).

Bostadsmarknad

Bostadsmarknaden ligger vid första anblick långt ifrån rättsväsendets uppdrag. Bostadsmarknadens parter löser mycket själva. Eftersom bostad utgör ett grundläggande behov har dock staten infört omfattande reglering av marknaden. När det utvecklas alternativa lösningar kan regelverk och parternas överenskommelser undermineras, individens lagstadgade rättigheter åsidosättas och det hela resultera i ärenden för rättsväsendet.

I alla sex områden beskriver boende, representanter för hyresvärdar och olika tjänstemän ett stort problem med trångboddhet och oregistrerade boende. Några hyresvärdar eller kommuner har egna uppskattningar av antalet oregistrerade boende och det handlar enligt intervjupersoner om flera tusen i ett område. Vi har redan beskrivit att det kan generera otrygghet (se vidare kapitlet Trygghet och otrygghet). Det finns många berättelser om svårigheterna att ta sig in på bostadsmarknaden och därtill relaterad andrahandsuthyrning, som vi kommer att beskriva inledningsvis. Detta eftersom det skapar en marknad för alternativa lösningar som storskalig madrassuthyrning. På denna marknad finns personer utan bostad, som inte har möjligheter att få ett förstahandskontrakt, som kan ha svårt att se andra val än att betala ockerhyror. Flera intervjupersoner betonar hur utsatt man är när man befinner sig utanför den reguljära bostadsmarknaden. Grupper som nämns i detta sammanhang är papperslösa, asylsökande med eget boende (EBO), personer som fått uppehållstillstånd men saknar bostad, personer som är i Sverige tillfälligt för att arbeta och andra personer som är skuldsatta eller arbetslösa.

Tjänstemän, representanter för bostadsbolag och vissa boende betonar att det finns stora problem i områdena med personer som hyr en c/o-adress av en annan person, där de får folkbokföra sig och hämta sin post. En förklaring till detta är att den som hyr ut många sängplatser inte vill att det ska synas i registren, utan de som bor där får skriva sig någon annanstans. Vissa vill inte vara folkbokförda där de i realiteten bor eftersom deras bidrag då skulle dras in (se vidare avsnitt om försäkrings- och trygghetsystemen). Till detta kommer att vissa kriminella personer vill ligga lågt och inte bo där myndigheter tror att de går att hitta. Fastighetsskötare och myndighetspersoner som gör hembesök (och husrannsakan) har alla sett lägenheter med många sängplatser eller madrasser på golvet. Det lämnar också spår som andra boende ser i trapphusen i form av många namn upptejpade kring brevinkast eller mängder av skor utanför lägenhetsdörrar.

Både välvilja och inkomstkälla

En aspekt av trångboddhet, som några intervjupersoner tar upp, är att det finns boende som känner ett ansvar för att låta avlägsna släktingar få flytta in, även om det inte finns plats. En familjeterapeut förklarar:

Oftast är det ju någon form av godhet och det är inte alltid du som familj har rätten att säga nej till att ta in släktingar. Ibland stöter vi på att man har folk boende hos sig för att man får en signal från ett annat land eller en äldre släkting som säger att "Nu tar ni hand om den där också". Och då gör man det. Men, ja i några fåtal situationer har jag känt någonstans, att det är någon som egentligen drar pengar ur familjen.

Att kunna hjälpa släktingar kan också vara ett sätt att få status och förtroende i gruppen. Så det kan finnas högst rationella skäl att hjälpa till, betonar en annan intervjuperson. Många intervjupersoner känner till berättelser om hur vissa aktörer tjänar stora pengar på att hyra ut lägenheter, rum eller sängplatser i en lägenhet. I följande citat berättar en företrädare för en förening om ett fall:

I vardagsrummet sov två personer, det var en trea, det kostade 5 000 kronor. I nästa rum var det tre personer, de fick sova i våningssäng och betala 2 000 var. Det rummet skulle generera 6 000. Tredje rummet samma sak. Han som har lägenheten, det är egentligen inte hans lägenhet, den står på någon annan. Den här lägenheten hade också ett förråd, där sov [ytterligare en person]. Utanför lägenheten, i förrådet! Alltså, han tjänade minst 15 000 i hyresintäkter varje månad.

Några myndighetspersoner känner till fall där samma person hyrt ut sängplatser till ockerhyra och genererat tiotusentals kronor i intäkter per månad. I några av exemplen är det personer som har tillgång till flera lägenheter där samma upplägg används. Det finns också exempel där personen som bor i andra hand hyr ut delar av lägenheten i tredje hand, för att få in en del av den höga hyran den vägen. I samtliga fall är hyrorna väsentligt högre än vad den ordinarie hyresgästen betalar. Några hyresvärdar betonar att de förvånas när de hör om hyresnivåerna, det finns inga sådana tillåtna hyror i området.

Enstaka exempel finns också på att kriminella hotar sig in och tar över hyresgästers bostad, åtminstone till viss del. Det handlar framför allt om att använda den som lager för illegala varor.

Handel med svartkontrakt ovanligt

I två av områdena har det enligt flera intervjupersoner tidigare förekommit organiserad handel med svartkontrakt. Dessa exempel var väldigt speciella och byggde på medverkan från personal hos hyresvärderna. Problemet tycks ha upphört sedan det kommit in nya, enligt intervjupersoner mer seriösa, fastighetsägare i de aktuella områdena. Några intervjupersoner bedömer att svartmäklare fyller en större funktion för dem som vill köpa kontrakt i städernas mer attraktiva lägen. Fastighetsägarna är tämligen överens om att det är svårt att hota en hyresvärd till kontrakt. Det beslutas centralt hos många värdar. Däremot finns några exempel på hot mot dem som arbetar med att upptäcka andrahandsuthyrning och avsluta dessa hyreskontrakt. I våra undersökta områden beskrivs handeln vara mer småskalig och drivas av enskilda personer snarare än att det finns en organiserad handel eller att personer försöker hota sig till kontrakt.

Försäkrings- och trygghetssystem

Trygghetssystemen utgör ett grundskydd för individen, men är också en del i välfärdsstatens försök att förebygga och lösa sociala problem. Alternativa trygghetssystem kan föra mycket gott med sig, men kan leda till socialt tryck på enskilda individer. Att personer står utanför trygghetssystem, och därigenom saknar grundskydd, kan utgöra en riskfaktor för brottslighet. Denna dimension blir också en fråga för rättsväsendet i den mån personer begår bidrags- och välfärdsbrott.

Vissa står utanför trygghets- och försäkringssystem

Som framgått av kapitlet Socialt utsatta områden i siffror finns en koncentration i områdena av personer som saknar arbete och lever på små utbetalningar från trygghetssystemen. Den som saknar kända inkomster kan inte kvalificera sig för bidrag och ersättningar som bygger på, eller ger väsentligt större utbetalningar, om man har arbetat. Det handlar om a-kassa, sjukpenning och föräldrapenning. Intervjupersoner berättar dessutom att vissa grupper boende helt står utanför trygghetssystemen.

Vissa boende saknar också privata försäkringar. I flera av områdena betonar intervjupersoner dock att väsentligt fler har hemförsäkring i dag än tidigare, eftersom många hyresvärdar kräver detta av hyresgästen. Trots detta finns fall där personer saknar försäkring, något som uppdagats när de drabbats av en brand. Ett liknande scenario gäller bilar, där boende drabbats hårt av bilbränder eftersom de inte har råd att försäkra bilen. En person inom socialtjänsten förklarar:

Man har problem med försäkringsbolagen, det är väldigt tydligt eftersom man inte betalar samma försäkringspremie om man bor i [grannområde] som om man bor här. Risken är stor att [bilen] blir kvaddad, försvinner eller brinner. Man kan se att de som bor på x-gatan eller y-gatan har en skyhög försäkringspremie. Och det är på grund av att det är en adress som inte är trygg, inte att du äger bilen. Det blir för adressen.

Både boende och tjänstemän menar att vissa bilbränder egentligen är försäkringsbedrägerier. Det innebär dock att bilägare kan drabbas mycket hårt när de parkerat i närheten av den bil bedrägarna vill skada och få ersättning för från försäkringsbolaget.

Bidragsbrott

Både tjänstemän och boende berättar om bidragsbrott av olika slag. Några tjänstemän betonar att en del av fusket kan ha att göra med missförstånd om gällande regler.

Det klart vanligaste exemplet i materialet är skenseparationer av föräldrar, vilket bygger på felaktigheter i folkbokföringen. Det lyfts av ett flertal intervjupersoner från samtliga sex områden, oavsett om de är boende, tjänstemän eller föreningsrepresentanter. Brottet bygger på att två föräldrar separerar på pappret. Oftast är det pappan som skriver sig på en annan adress, men han bor i realiteten med sin familj. Om han saknar inkomst och inte betalar underhåll kan mamman få bostadsbidrag och underhållsstöd. I vissa fall finns skenskrivningar i flera led, där pappor gifter om sig, får barn men separerar även från den nya frun. En kontrollutredare på Försäkringskassan har fått intrycket att vissa får råd av vänner hur de kan fuska med dessa förmåner och därför kan man se hur upplägg sprider sig i en krets. Detta har också framkommit i en tidigare studie om bidragsbrott (ISF och Brå 2011:12).

Enligt några intervjupersoner är en förklaring till en del av problematiken svagheter i kontrollen som bottnar i bristande systemstöd när det gäller andrahandsuthyrning. En fråga är också om den utbetalande aktören (i detta fall kommunen eller Försäkringskassan) skulle kunna kontrollera med hyresvärdens att andrahandsuthyrningen är godkänd, eller vad den officiella hyran för lägenheten är, genom att granska hyresavtal. Detta så att ockerhyror inte bekostas av offentliga medel.

Ytterligare en variant i materialet är att personer lyfter bidrag men har lämnat landet. Det handlar t.ex. om upptäckta fall som rör bidrag de inte får ta med sig utomlands eller bidrag för personer som inte finns. En företagare berättar att han upplever att vissa boende har bidrag från andra länder, som de inte berättar om för socialtjänsten som också betalar ut bidrag. De är regist-

rerade som boende i flera olika länder, ibland med olika namn. Sådana fall har också noterats i tidigare studier (Brå 2015:8, Brå 2016:9).

Välfärdsbrott, ofta med företag

Det typiska bidragsbrottet i vårt material kretsar kring de ovan nämnda skenseparationerna. Jämfört med en studie som analyserade ett litet, men slumpmässigt urval av bidragsbrott i hela landet, saknas en vanlig typ av bidragsbrott i våra berättelser (Brå 2016:9). Det gäller brott mot arbetslöshetsersättningen och flera av Försäkringskassans förmåner. Som nämnts ovan står många boende i områdena som studeras här i praktiken utanför dessa ersättningssystem.

I vårt material, liksom den tidigare studien, finns ett mindre antal berättelser om mer utstuderade välfärdsbrott. Det gäller exempelvis enskilda personer som arbetar svart och har bidrag eller som genom felaktiga uppgifter om tidigare inkomster, aktuell hyra eller liknande får för högt bidrag. Till detta kommer personer som felaktigt uppger till CSN att de ska bedriva utlandsstudier och därför får en stor utbetalning.

Tjänstemän beskriver också upplägg med exempelvis falska identiteter som får bidrag, och härvor med företag. Företagen kan, som beskrivs nedan i avsnittet om arbetsmarknad, ha stöd från Arbetsförmedlingen. Dessutom beskrivs några ärenden som rör bedrägerier inom hemtjänst, hemvårdsbidrag, assistans och olika former av föreningsbidrag. En polis berättar om sina upplevelser:

Jag har exempel att man startar, ja det är ju föreningar, man startar företag där man får bidrag både från Arbetsförmedling och från stadsdelen och där är det inte okej helt enkelt. Man gör inte det som står på pappret att man ska göra eller man har inte de anställda man ska ha, eller pengarna går inte dit de ska. Det förekommer, absolut.

Det finns också några ärenden i materialet som rör bedrägerier eller skattebrott kopplat till förskolor och HVB-hem. De senare fallen nämns i flera av områdena och rör både flyktingboenden och hem för vård av missbrukare. En tjänsteman har undersökt flera ärenden som rör hem för ensamkommande flyktingbarn. Flera privatpersoner som drev dessa hem gick själva på socialbidrag och hade i några fall haft egna barn omhändertagna av socialtjänsten under en period. Intervjupersonen ifrågasätter dessa personers lämplighet och misstänker i flera fall även bedrägerier. Ett par poliser berättar med förvåning att de sett att flera kriminella personer arbetar på behandlingshem eller till och med driver sådana. Även om tjänstemän identifierat oegentligheter

och brott i några ärenden framstår dessa mest förslagna ärenden som ovanliga.

Egna försäkringslösningar

Boende och tjänstemän i flera områden beskriver att många grupper, särskilt de som baseras på t.ex. etnicitet eller religion, har varianter av egna trygghetssystem. Det finns ett kollektivt ansvar för gruppmedlemmarnas överlevnad och välfärd. En boende inom en sådan grupp förklarar:

Klaner har ju sina fördelar och nackdelar också. Jag menar, säg att någon skulle råka illa ut, säg att någon behöver akut-opereras eller vad som helst och behöver få in pengar på jättkort tid jättfort. Tillhör han en klan, då är det hela klanens ansvar att se till att man kommer fram så fort som möjligt, då går alla in. Och de tänker att det blir som en investering, för att nästa gång kanske det är min tur. Då samlar alla till mig. Det behöver inte bara vara något olyckligt. Det kan vara ett giftermål, någon behöver gifta sig, han har inte råd och klanerna samlar in pengar; här varsågod liksom, och hjälper till. Eller till hemlandet, mycket är ju i hemlandet. Det är kris där just nu, så då kan vi samla in och skicka till vår klan. Det nätverket är inte bara i Sverige utan nätverket sträcker sig över hela världen. De flesta håller fast vid det, inte alla men majoriteten skulle jag påstå.

Exemplet i citatet är en klan, men det finns berättelser om fler liknande system. Några intervjupersoner beskriver att systemet kan vara frustrerande, de betalar skatt i Sverige och bidrar till ett trygghetssystem här, och så kommer betalningskrav från utlandet som rör släktingar många led bort. Dessutom kan betalningskraven drabba personer som har ont om pengar.

Det finns också berättelser från boende och representanter för föreningar om att det inte riktigt är ett fritt val att betala. Tvärtom kan det sociala trycket vara starkt, och exempel finns där närstående släktingar i utlandet drabbats av repressalier från andra inom gruppen för att någon inte tagit sitt ansvar och betalat. Det gemensamma försörjningsansvaret kan enligt några intervjupersoner vara en bidragande orsak till visst bidragsfusk i Sverige, eftersom även sådana medel fördelas ut i gruppen.

Beskyddarverksamhet

Intervjuerna och enkätsvaren innehåller allt från rykten till bekräftade fall av utpressning och beskyddarverksamhet. Det tycks rikta sig framför allt mot lokala småföretag, vilket är i linje med tidigare forskning (Brå 2012:12, van Leiden m.fl. 2014,

Hartmann och Lampe 2008). De vagare uppgifterna börjar ofta med resonemang om att det rimligen förekommer, givet de kriminella grupperingarnas intresse och kapacitet. En rektor betonar att det även i ”ungdomskulturen” blivit ett inslag att ungdomar utpressar varandra, något som också konstaterats i tidigare forskning (Brå 2008:8, Brå 2012:6). En polis upplever att det är vanligt med beskyddarverksamhet mot småföretagare, men att det är svårt att få uppgifter från de drabbade:

När vi pratar med dem, när vi hälsar på, när vi pratar om problemet så förstår man att de kan ... I vissa fall säger de: ”Ja så är fallet, men jag kommer inte hjälpa till”. Det finns de som är beredda att delta i utredningen, men de flesta vill inte delta. Utan de, antingen försöker, de betalar inte, men är ju livrädda för vad som kommer att hända. Jag tror att många betalar vad de är skyldiga och i vissa fall, jag har ett exempel där en näringsidkare hade jätteproblem med sitt larm och händer det någonting, att butiken slås sönder, ja då måste han ju betala skadorna. Försäkringsbolagets självrisk och så där. Så han räknade ju ut att han skulle tjäna på att betala den här avgiften till beskyddarna för att det är billigare än att betala självrisken till försäkringsbolaget. Och då är det ju ännu svårare att motivera någon att, ja, men riskera ditt liv så kanske vi kan sätta dit den här personen någon månad. Så rättssystemet skyddar inte alltid dem som behöver det mest.

I fall med konkreta misstankar har intervjupersoner noterat skadegörelse mot vissa företag. Det kan också synas som underliga transaktioner på företagets konton eller i bokföringen. Ytterligare exempel finns där företagaren ”betalar för sin trygghet”, inte med pengar utan genom att kriminella grupperingar får gömma stöld- och smuggelgods, narkotika eller vapen i företagets lokaler. Det finns också tecken på att småbutiker mer eller mindre tvingas att sälja obeskattade cigaretter eller andra varor åt kriminella grupperingar. Detta har också noterats i en tidigare studie (Skinnari och Korsell 2016). I minst ett fall i denna undersökning har företagare utpressats till att hjälpa till med penningtvätt. Enstaka uppgifter finns också om att kriminella grupperingar bestämmer vilka företag som får finnas i området eller vilka sortiment de får ha – allt för att inte konkurrera med företag de har intressen i. Detta är också i linje med en tidigare studie där gärningspersoner och drabbade företagare ger en liknande bild (se Brå 2012:12, jfr även Brå 2016:10, Clough Marinaro 2017).

Några intervjupersoner funderar över varför vissa företagare drabbas och andra inte. En hypotes är att lokal förankring eller status inom en inflytelserik grupp med skrämsekäpital kan innebära ett skydd. Med andra ord: Utpressare går sällan på personer

inom den egna kretsen, personer man av andra skäl respekterar eller sådana man är rädd för. Det är i linje med tidigare studier, som bygger på förundersökningar och intervjuer med drabbade och gärningspersoner (Brå 2012:12, jfr van Leiden m.fl. 2014).

Det kollektiva ansvaret för finansiering och försörjning som finns i vissa grupper komplicerar situationen vid beskyddarverksamhet. Det förekommer att familjemedlemmar har ett ansvar och ibland även direkta ekonomiska intressen av att hjälpa till. En boende beskriver situationer när slakten varit med och finansierat startkapital till en butik:

Om den butiken blir rånad eller utpressad orkar man till sist inte. Man stänger. Men familjen samlas och säger: Vad ska vi göra? [Butiksägaren svarar:] Era pengar finns här, vi har förlorat. [Familjen:] Va? På grund av dålig verksamhet? [Butiksägaren:] Nej, verksamheten går bra. Men på grund av killar som stör mig. [Familjen:] Okej. Vi fixar någon som vaktar. Kan inte polisen garantera [säkerheten] finns det några killar, från familjen som driver butik eller verksamhet, som vaktar. Vi står [där och vaktar].

I detta exempel är det alltså släktingar som vaktar för att hålla kriminella grupperingar borta. Intervjupersonen varnar för att det dock kan dyka upp vapen eller hot från båda sidor, för att skrämma bort eventuella utpressare. Dessutom kan vakterna vara synliga i det offentliga rummet och skrämma andra.

Arbetsmarknad

Utbrett svartarbete eller arbete inom en kriminell ekonomi skulle kunna utgöra exempel på alternativa arbetsmarknader. Statens roll i denna dimension handlar i hög grad om att få in skatter och avgifter från arbetsgivare och arbetstagare och att skydda arbetstagare genom arbetsrätt och skyddslagstiftning. Svartarbete medför att arbetstagaren förlorar t.ex. tillgång till socialförsäkringssystemet och a-kassa. Att personer står utanför arbetsmarknaden kan utgöra en riskfaktor för brottslighet. Denna dimension blir också en fråga för rättsväsendet i den mån arbetsgivare begår välfärdsbrott.

Som framgått av kapitlet Socialt utsatta områden i siffror står relativt många personer i områdena utanför arbetsmarknaden. I intervjuerna framkommer att vissa inte upplever att det är någon idé att registrera sig på Arbetsförmedlingen av olika skäl. Dessa inkluderar att de inte känner till regelverk, inte vet om att de kan få bidrag eller har svarta eller kriminella inkomster.

Svartarbete och arbetsgivares brottslighet

Det svartarbete som beskrivs i intervjuerna, oavsett om det fuskas med bidrag eller inte, är framför allt svarttaxi, bemanning, telefonförsäljning, bilverkstäder, lagerjobb och byggjobb. I vissa fall handlar det om mycket låga löner, som behöver kombineras med andra intäkter för att arbetstagaren ska klara sig (jfr Brå 2011:7). En fältassistent beskriver vad de får höra:

Ibland hör man ju att det är sjukt låga summor de jobbar för. Man tänker att så är det inte i dagens Sverige, men jag tror det lägsta vi hört är liksom 15–20 kronor i timmen, det är helt, helt galet. Och då kunde det vara boende i [området] kanske. Jag vet att det pågår en del svartarbete uppe i ett industriområde där det finns flera livsmedelsaffärer, bilförsäljning och restauranger och där finns ju mer folk som kan jobba svart. Det är verkligen sådana här summor, du sliter järnet kanske för 200 kronor per dag om du har tur.

Att arbetsgivare fuskar med Arbetsförmedlingens företagargestöd dyker också upp i materialet. Företagarnas överutnyttjande och välfärdsbrott kopplar tjänstemän, boende och föreningsrepresentanter till enskilda giriga personer som vill ha ut mycket pengar från staten eller till företagare som har svårt att få verksamheten att bli lönsam. När det gäller den bristande lönsamheten pekar många på låga priser i områdena, och att det är ett måste för att de boende med sämre ekonomi ska ha råd att handla.

I vissa fall resulterar det i att företagaren har svarta inkomster, fuskar med bidrag eller har varor och tjänster av låg kvalitet. En skatterevisor menar att det låga priset i de flesta fall handlar om bristande kvalitet på varor och tjänster och att de därmed är tämligen korrekt prissatta. Andra intervjupersoner är mer benägna att förklara prisbilden genom exempelvis bedrägerier mot Arbetsförmedlingen. Det tycks handla om att företagen får stöd för högre löner än de i realiteten betalar ut till de anställda (se även SOU 2017:37, Brå 2015:8, Brå 2011:7).

Flera tjänstemän menar att de kan för lite om denna brottslighet, men de beskriver underliga anställningsmönster, t.ex. att flera kriminella plötsligt får anställning i samma företag. Handlar det om socialt patos eller är det ett tecken på bedrägerier? Det finns också kriminella grupperingar som har eller har haft företag med företagargestöd inom högriskbranscher för svartarbete eller branscher där bedrägerier med statliga medel förekommit – som hemtjänst, personlig assistans, jobbcoachning och etableringslotsar (se vidare SOU 2017:37, Brå 2015:8, jfr SOU 2014:16).

Alternativ arbetsförmedling

I områdena finns samma tendens som i landet i övrigt, att många får jobb via familj, släkt eller andra personliga kontakter. En skillnad som några intervjupersoner framhåller är att det är fler i dessa områden som har en svag sits på arbetsmarknaden. Det innebär större risker för att personer får ta de jobb de erbjuds, även om det är svartjobb eller om arbetsgivaren utnyttjar dem som arbetskraft eller verktyg i bedrägerier mot Arbetsförmedlingen. Dessutom kan det vara särskilt svårt att klaga om man är beroende av arbetsgivaren på ett djupare plan än enbart som arbetsgivare. Följande beskrivning från en företrädare för en förening är värd att citeras i sin helhet eftersom det illustrerar teman som kommit upp tidigare:

Jag brukar säga och det här är sanningen, de flesta av oss vill inte leva i så kallat parallellsambälle. Man får ju uttrycka det på så sätt. Vi vill ju vara en del av samhället, men som sagt vi är utestängda från arbetsmarknaden i stort sett, vi är inte intressanta nog för arbetsgivare, vi är inte intressanta nog för fackföreningar även om många som jobbar inom arbetarklassen har utländsk bakgrund i de här områdena. Det är inte alla som är tjänstemän eller har högt betalda arbeten. Har de det så flyttar de ju ut, de som jobbar som har tur nog att ha ett arbete jobbar ju med enklare arbete på många sätt. Och där är det tufft för det är oftast timanställningar och vid behov eller väldigt tungt arbete som busschaufför, taxi-chaufför och facket finns ju inte där. Ja, de är inte där och kan säga "Hej vad har ni för behov?" utan man måste gå till innerstaden för att träffa [dem].

Kriminella grupperingar som arbetsgivare

En annan typ av exempel på alternativ arbetsförmedling finns inom kriminella grupperingar. Poliserna och andra intervjupersoner i samtliga sex områden är överens om att de kriminella grupperingarna är lösa nätverk och inte stabila organisationer. De beskriver grupper med en tydlig kärna av några mer etablerade kriminella. Kärnan omges av en svans eller flera cirklar av yngre personer som utför uppdrag åt dem, eller andra som hjälper till med begränsade uppdrag. Denna struktur gör grupperingarna mer uthålliga än fastare kriminella organisationer (jfr Brå 2005:11).

Merparten av medlemmarna är män, men även kvinnor kan spela en roll för brottsligheten, särskilt i svansen eller de yttre lagren, menar flera intervjupersoner. En familjeterapeut berättar:

[Tjejerna] används till vissa saker, de får vissa roller. Är det inte sexuellt är det att bära drogerna eller ha dem hemma hos sig eller liknande. Kriminella kulturer är ju extremt masku-

lina och det är någonting jag tänker vi borde ... Egentligen upplever jag att vi behöver jobba med maskulinitetsnormer generellt mycket mer i det förebyggande arbetet, för det är där tjejerna hamnar också. Och jag tänker på likheter. Alltså det finns ju några tjejer som har väldigt hög status också men det gäller främst när de är yngre, när de börjar komma upp i ålder sen får de inte lika mycket status som tuff tjej. Sen är ju tjejer rätt duktiga på att ta sig ur detta. Det kommer ju någonstans, tjejer går snabbare in i en negativ kultur där de under en begränsad tid kör rätt hårt och sen hittar de oftast en väg ur [kriminaliteten].

En ständig påfyllnad av medlemmar

Poliser, boende och andra intervjupersoner ger en bild av att de kriminella grupperingarna inte behöver ägna sig åt formell rekrytering. Det är i linje med en tidigare studie (Brå 2016:12). Unga boende ”dras in”, eller söker själva upp grupperingarna, som är mycket synliga i området. Några pratar om att vissa unga ser upp till de kriminella, att vara kriminell är ett sätt att få status i området. Det råder konsensus bland intervjupersoner om att ytterligare ett viktigt motiv för de unga är snabba pengar. Att kunna visa upp kontakter, ha märkeskläder, smycken eller en snygg bil motiverar. En intervjuperson förklarar:

De här som tillhör det lägre skiktet som misslyckas i skolan eller som har föräldrar som inte har jobb eller som går på bidrag, där man bor trångt, det är klart att då tittar man ju på alternativen. Oftast går man ju den korta vägen, i stället för att söka jobb så tittar man på ”Hur kan jag tjäna pengar snabbt?” och då är det enklast att titta på det man ser och det är de som givetvis rör sig väldigt mycket ute, centralt, på torgen, på gatorna, på vägarna.

Känslan av att de kommer att misslyckas och aldrig kan bli något i det etablerade samhället kan driva in vissa ungdomar i kriminella grupperingar, enligt flera intervjupersoner. När de väl kommit in i kriminaliteten har de fått nya auktoriteter i form av tongivande personer i de kriminella grupperingarna. Det innebär att andra auktoriteter som föräldrar, äldre släktingar, lärare eller imamer tycks ha svårt att nå fram. En person inom en förening som möter många unga betonar att det är viktigt att erbjuda personer i riskzonen positioner eller uppdrag som de *verkligt* inte vill förlora, uppdrag som upplevs som meningsfulla och ger ansvar. Det underlättar för ungdomarna att stå emot tryck att utföra uppdrag för de kriminella grupperingarna. En boende resonerar i liknande termer:

[Man utsätts] helt enkelt för press från alla, sånt här grupptryck. Är man minsta lilla svag för att bry sig vad andra tycker så ställer man upp. Eftersom de här gängen, om man kan kalla dem så, i och med att lagen är sådan att yngre personer slipper undan straff, tror jag personligen att de äldre tvingar de yngre att bevisa och göra saker. De kan ändå inte bli straffade.

Från samtliga områden finns uppgifter om unga tonåringar som är inblandade i narkotikahandeln. En polis berättar att de kan luras att börja sälja, för att de ska hamna i skuld och på så sätt tvingas de till att fortsätta sälja. En annan polis menar att kriminella föredrar unga dels på grund av att de är straffimmuna i betydelsen för unga för att dömas, dels för att de ställer mindre krav och accepterar mindre betalt. Andra typer av initieringsbrott för att få fler uppdrag handlar om att stjäla en cykel, moped eller bil eller att slå ner någon person. Flera poliser och boende påpekar att äldre kriminella utnyttjar minderåriga för riskfyllda uppdrag som att hantera vapen eller narkotika. De kan också hålla utkik efter polisen och stå strategiskt utställda i bostadsområdet och skicka meddelanden om de ser en polisbil på väg in i området. En polis förklarar:

Jag har faktiskt hört summor, men det är bara ryktesvägen. Det brukar vara några hundra, alltså upp till 500 [kronor] kanske som man kan få. Jag tror det pendlar jättemycket. Men det är absolut några hundralappar, sen beror det väl på vad det är, om man säger så. Det har man också kunnat se på mobiltelefoner som man har tagit i beslag, att när vi kör in i området ... Ja, om man tar någon, så kan man se att han precis har fått iväg ett sms om "En polisbuss, 4 poliser i bussen, uniformerade". Som han har skickat till ganska många i området, för att de ska veta att vi är på väg in.

Intervjuerna ger en bild av en hård ungdomsmiljö, där våld används redan i tidiga åldrar. Ungdomarna har en tuff jargong. Att de yngsta vill hävda sig och bygga skrämselfkapital kan dock bli en belastning för gruppen. Det illustreras av fall där gruppen tvingat unga medlemmar att erkänna för polisen att de ligger bakom brott som varit så konfrontativa mot boende att polisens närvaro stärkts.

Det finns också enstaka berättelser om att kriminella grupperingar har åsikter om vilka som ska arbeta i området som t.ex. fastighetsskötare eller byggarbetare. I ett fall fanns misstankar om att personer förstört en lokal, och en person med insyn i ärendet menar att det handlade om vilka som skulle arbeta respektive inte arbeta där.

Utbildningssystem

Stat och kommun har ett övergripande ansvar för skolväsendet och enskildas skolgång. Skolplikten innebär att ”användande av samhällsfunktionen” på detta område i princip inte är valbart. Utbredd frånvaro skulle därmed kunna betraktas som ett avsteg från normen. Även om det är svårt att föreställa sig alternativa utbildningssystem i någon större skala kan man tänka sig att försök att påverka skolpersonal kan ses som ett steg i den riktningen.

Statistiken i kapitlet Socialt utsatta områden i siffror visar att skolresultaten är förhållandevis svaga i socialt utsatta områden. Att detta är följderna av andra problem än ren studieförmåga illustreras i intervjuerna exempelvis genom en rektor som påpekar att sociala problem ofta tar större fokus än skolresultat. Några föräldrar och skolanställda menar att resursstarka föräldrar flyttar eleverna till andra skolor och att det finns en risk att elever med svaga resultat koncentreras till skolor i socialt utsatta områden.

Alla intervjuade inom skolan påpekar att de har elever med ogiltig frånvaro och sena ankomster. Det beskrivs dock inte som ett ohanterligt eller systematiskt problem, utan som elever som de får arbeta mer med. De exempel som kommer fram rör ofta pojkar som är kriminellt aktiva. Några nämner också att tonårsflickor kan försvinna från undervisningen, och misstankar finns om att dessa gift sig i arrangerade äktenskap under sommarlovet. Några företrädare för föreningar beskriver också att det ibland kan bli diskussioner där de avråder desperata föräldrar från att skicka barn utomlands i syfte att komma ifrån problematiska vänner och uppfostras av släktingar.

Även om det framstår som mycket ovanligt finns enstaka ärenden i materialet om förskolor eller friskolor som startats av personer som genom verksamheten misstänkts ha begått ekonomisk brottslighet alternativt drivs av en religiös extremistisk aktör. Med andra ord är påverkan på utbildning genom att man har egna skolor ett marginellt fenomen, även om det för de drabbade eleverna kan få mycket stora konsekvenser. I en förundersökning mot en förskola plockade ledningen ut stora pengar och skickade utomlands, medan barnen fick en ytterst torftig och inte särskilt pedagogisk miljö.

Hot mot lärare

Exempel med hot mot lärare och annan skolpersonal finns i alla sex områdena. Det beskrivs dock främst som ett problem som kopplas till en och annan stökig elev. Undantagen gäller unga personer som redan är djupt involverade i kriminalitet och har byggt ett skrämselfkapital. Sådana berättelser kommer fram-

för allt från ett av områdena. En polis beskriver hur det kan få mycket allvarliga konsekvenser för lärares arbetsmiljö:

Barnen hotar med sina äldre bröder och med sina pappor. ”Ni vet vad vi kan göra.” Jag har själv en kompis som jobbar i [område] som var sjukskriven länge. Och det har mycket att göra med att hon har blivit hotad av familjen. Min uppfattning är att man inte anmäler eller pratar med oss längre speciellt mycket ifrån skolan. Jag tror att man är rädd faktiskt. När vi jobbade där fick ju lärarna skäll av rektorn för att de hade kontaktat oss.

Däremot är det få intervjupersoner som känner till ärenden där man hotar lärare eller rektor för att påverka betygen. När det är enskilda beslut man vill påverka handlar fler exempel om att eleven vill undvika frånvarorapportering, bland annat för att inte bli av med studiebidraget från CSN.

Monopol

Staten har monopol på exempelvis alkoholförsäljning och spelverksamhet i Sverige. Samhällets intresse på dessa områden är att främja folkhälsan genom social skyddslagstiftning. Denna dimension skiljer sig därmed från övriga dimensioner. Det är samtidigt uppenbart att en situation där många vänder sig till olagliga alternativ skulle kunna vara ett tecken på framväxten av parallella strukturer.

De aspekter som vissa intervjupersoner talar om av denna dimension i modellen rör framför allt svartklubbar, spelklubbar, svartsprit och ”fulcigg”. Illegalt spel och cigaretter är de klart vanligaste exemplen från såväl tjänstemän som boende. Om det beror på att det är mest utbrett eller helt enkelt mest synligt och mindre känsligt att prata om är dock svårt att bedöma.

Kring ett av områdena finns väsentligt fler berättelser om svartklubbar, men tecken på sådana finns i fler områden. I några fall ligger svartklubbarna inte i området utan i närheten, och används av boende både från området och andra delar av den aktuella staden. De flesta företeelser som beskrivs som svartklubbar fyller funktionen av pub och nattklubb. Ofta säljs billig svartsprit och kanske även narkotika. Några myndighetspersoner menar att de misstänker att kriminella ligger bakom vissa svartklubbar och tjänar pengar på detta sätt. En polis berättar om svartklubbar:

Det har ju varit gamla industrilokaler som man har gjort om eller kontor, som i princip har fungerat som svartklubbar. Då har det ju stått stängt på dagarna, och sedan varit öppet på kvällarna. Det är ganska blandad publik på de här klubbarna. Det är oftast sådana som bor i området eller nära i

alla fall. Det kan man säga vad man vill om, men för många människor är ju det här en social grej. Vi har inte så mycket pubar och krogar i ytterområdena här, utan det blir ju svartklubbar då.

Även spelklubbar dyker upp i flera berättelser, från samtliga områden. I vissa fall är det föreningslokaler på dagtid som förvandlas till spelklubb på kvällen. Ibland ser det ut som en vanlig lägenhet på utsidan, men är en spelklubb med bord för kortspel och spelautomater längs väggarna. Spelarna sägs vilja hålla sig alerta vilket innebär att försäljning av kaffe troligen är vanligare än alkohol eller narkotika. Ibland är det troligen kortspel som umgängesform, i andra fall finns tydliga tecken på att det spelas om pengar. Även personer inom kriminella grupperingar kan ha ett utbrett spelande och gå på spelklubb (Brå 2016:12, Brå 2007:4, se Skinnari och Korsell 2006). I några av områdena har dessutom illegala spelautomater i småbutiker eller andra lokaler påträffats.

En risk med illegalt spel och spelklubbar är att spelare får spel-skulder till kriminella personer. En intervjuperson från Skatteverket berättar om vilka konsekvenser det kan få:

När du tar steget ner till svartklubben och sitter och spelar om stora pengar och plötsligt är skyldig någon kriminell pengar, ja då är du fast. Då får du frågan: "Vill du lösa den här skulden på 50 000 då vill jag att du står på det här bologet", "Ja, då gör jag det." "Och sen vill jag att du springer till [växlingskontor] och plockar ut några 100 000 där, sen är vi kvitt." Jag har faktiskt hört det många gånger, framför allt när vi höll på med [x]-bedrägerierna. Just att det började med en skuld till fel personer och sen är du fast. Sen begår du brott, efter brott, efter brott och du blir aldrig fri för det är alltid bara det där sista du ska göra. Bara en liten grej till. Och innan du vet ordet av så har du ju själv ett långt straffregister.

Att obeskattad alkohol säljs förekommer i alla områden. I några av områdena finns dock en stor befolkning utan traditioner att konsumera stora mängder alkohol, vilket får flera myndighetspersoner att betona att inte ens den legala alkoholmarknaden är särskilt stor. De berättar att den obeskattade alkoholen kommer in från Europa med skåpbilar eller bussar. Intervjupersonerna menar att den säljs på parkeringsplatser och marknadsplatser där även andra varor som stöldgods finns till försäljning samt under disk i mindre livsmedelsbutiker. Tidigare forskning har noterat dessa försäljningssätt, men också att det säljs på lokala restauranger (Brå 2011:7, Brå 2016:12). En rektor berättar:

Svartsprit kan man definitivt köpa här nere, man kan köpa mycket mer än svartsprit. Man kan köpa ... Gå hit en fredagskväll om du vill ha någonting till festen så kan du hitta det här i bagageluckorna.

Däremot finns en större marknad för obeskattade cigaretter, som i materialet även kallas billiga cigaretter, fulcigg, illegal tobak eller cheap whites. Tjänstemän kopplar försäljningen framför allt till kiosker och mindre livsmedelsbutiker, där de finns att köpa under disk. De säljs också i privata nätverk. De kommer in genom personer som smugglar på liknande sätt som alkoholen, alternativt i större distributionsled via partihallar. Det finns misstankar om att det finns ett tryck på vissa butiksägare att sälja den obeskattade tobaken och att det kommer kriminella personer och lämnar cigaretterna och hämtar pengarna. Detta har också noterats i tidigare forskning (Brå 2016:12, Skinnari och Korsell 2016).

Inslagen av korruption få

Polisen har i samband med att man samlar in uppgifter om parallella samhällsstrukturer frågat efter tecken på korruption som riktas mot statliga och kommunala funktioner. Vi har enbart fångat upp enstaka händelser i vårt material och har därför inte inkluderat det i modellen.

Några tjänstemän uttrycker dock oro för lojaliteten hos vissa tjänstemän med vaga kopplingar till vissa kriminella grupperingar, och hänvisar till ett fåtal, genom media kända korruptions-skandaler. Detta är i linje med en tidigare studie av korruption mot insider på myndigheter, där enstaka exempel fanns hos de flesta myndigheter, men oron framstod som klart större än risken för faktiska läckor eller medhjälp till brottslighet (se vidare Brå 2014:4).

Ytterligare några resultat om grupperna

Intervjuerna och enkätsvaren innehåller ytterligare några teman som förtjänar diskussion, men som inte tydligt faller inom någon dimension i modellen.

Kriminella grupperingar som bygger på familjeband

I texten har vissa resultat knutits till antingen kriminella grupperingar eller grupper baserade på t.ex. etnicitet eller religion. Det går dock inte att göra en tydlig separering av dessa två typer av grupper, för det finns exempel på att de går ihop.

Några intervjupersoner, som har god insyn i grupper baserade på främst släkt eller etnicitet, varnar för situationer när krimi-

nalitet kombineras med den starkare lojalitet som präglar de förstnämnda grupperna. Det kan t.ex. handla om släkter eller större familjer där många personer är involverade i olika former av grov kriminalitet. Sådana grupperingar kan troligen lättare ersätta medlemmar som tas av polisen, eftersom de kan pressa eller vädja till andra släktingar att ställa upp. Några intervju-personer betonar dock att när det finns tongivande kriminella i en grupp baserad på t.ex. etnicitet är det ofta dysfunktionella eller problematiska familjer. Så redan innan kriminaliteten uppstod utmärkte sig familjen inom gruppen, och den uppvisar liknande riskfaktorer som vid brottslighet i andra sammanhang.

En intervjuperson upplever dock att de unga kriminella han ser i socialt utsatta områden skiljer sig från kriminella han arbetat mot tidigare, genom att de är första generationen kriminella i sin familj. Andra iakttagare noterar kriminella familjer där det finns åtminstone två generationer med tungt kriminella. Det kan skapa förväntningar på andra familjemedlemmar att hjälpa till i brottsligheten. En familjeterapeut förklarar hur brottslighet kan spridas:

Det är också viktigt att vi tar med syskon i det här arbetet. För har du en kriminell storebror som du älskar, då finns det större risk, för du ser upp till den personen väldigt mycket. Dessutom får du väldigt många positiva belöningar när det kommer ut i samhället att du har en bror som är farlig, då får du lite status för det. Då aktar sig några för dig. Då hjälps vi åt att fånga upp även syskonen som har varit på glid, att de lär sig att vara föredömen på rätt sätt, så att vi inte får in arvet i familjen. Och sen är många, både mammor och pappor traumatiserade, då måste vi möta upp det.

Konfliktfyllda utträden

Det finns exempel på slutna grupper eller strukturer där deltagare helst inte ska lämna, gifta sig utanför gruppen eller uppträda på ett för denna grupp onormalt sätt. Oavsett om gruppen baseras på kriminalitet respektive etnicitet eller religion finns mer eller mindre tydliga gränser för medlemskap, och det kan vara konfliktfyllt att lämna strukturen. Den individ som lämnar ställs i dessa konfliktfyllda situationer ofta ensam mot ett kollektivt system.

Flera intervjupersoner beskriver konfliktfyllda utträden där tidigare deltagare som valt ett annat sätt att leva eller inte orkat med kraven från gruppen trakasseras, utsätts för hot eller av säkerhetsskäl tvingats bryta med hela gruppen. Det kan vara ett svårt beslut eftersom den sociala samvaron är stark, särskilt i grupper baserade på t.ex. gemensam etnicitet eller religion.

Förmågan att bryta med en grupp varierar, och här exemplifierar en kurator hur detta kan yttra sig i dennes ärenden av hedersrelaterat våld:

Men absolut, det kollektiva påverkar individen. Ibland väger det som vi har att sätta in som insatser eller som stöd och hjälp väldigt lätt mot det andra, även när det gäller skydd och säkerhet så kan det väga väldigt lätt. Vi kan skyddsplacera folk, vi kan flytta på familjer. Tillhör de en grupp där de antingen är välkända eller att det är en liten grupp och så blir de upptäckta för att de känner igen dem. Många kan ju beskriva att ”Ja, men vi har ju, det är folk i min klan t.ex. som jobbar inom rättsväsendet, de har koll på mig” och sedan vet ju inte vi om det är så, eller om man använder det som en skrämstaktik. För att oftast när folk blir röjda är det ju oftast så att de själva agerar på något sätt mer än att någon har gått in i något datasystem och hittat dem. Men det används som en skrämstaktik, vilket gör att en del inte vågar lita på myndigheter.

Även om citatet gäller hedersrelaterat våld och att lämna en grupp som baseras på etnicitet, beskrivs liknande mekanismer när det gäller utträde från kriminella grupperingar.

Några personer som arbetar mot hedersrelaterat våld upplever att personer som inte har så stark och synlig roll i gruppen kan bli hotade när de lämnar, men dessa personer får oftast vara i fred när de väl tagit steget. Det är dock inte så lätt att göra en bedömning av personens position i strukturen för dem som arbetar med skyddsåtgärder. Motsatt kan mäktiga och stora grupper nå långt, vilket innebär att den som lämnar måste flytta långt bort och hotbilden minskar inte så mycket över tid. Det finns också exempel på att ett brottsoffer, som vill lämna en våldsam partner, får stöd av sin familj. Särskilt om familjen är mäktigare än den misshandlande partners familj kan de hjälpa brottsoffret att få vara ifred från partnern.

Tecken på att kvinnor kan missgynnas

Som framgått inte minst av avsnittet om tvistelösning finns en risk att framför allt kvinnor missgynnas i alternativa system med etnisk eller religiös grund. Det finns ytterligare beskrivningar av hur detta kan se ut i intervjuerna, som inte riktigt faller inom modellens dimensioner, men är nog så viktiga. De exempel som tas rör framför allt kvinnors klädsel eller beteende. Några intervjupersoner betonar att kvinnor och män är jämlika, men är samtidigt förespråkare för könsseparering. Några boende, både kvinnor och män, menar att kvinnor är fria att leva sina liv som

de vill. De menar att män och kvinnor *väljer* att vara på olika arenor, men det är inte förbjudet att överträda dem.

Som framgått av kapitlet Trygghet och otrygghet är kvinnor mer frånvarande i det offentliga rummet. Några boende, föreningsrepresentanter och tjänstemän har varit med om att kvinnor inte velat gå in på caféer där bara män sitter, att kvinnor hänvisats till andra platser på ett café på grund av informella regler om könsseparering, inte fått vara med i fotbollsturneringar, eller att de fått kommentarer om sin klädsel eller utseende av män. De boende vi intervjuat menar dock att det generellt sett är ovanligt med sådana kommentarer, några har aldrig sett eller hört talas om det. Även övrigt material talar för att personer som inte ingår i grupperna oftast får vara ifred när det gäller liknande kommentarer och informella regler om separering. En pappa beskriver att hans dotter däremot drabbats *utanför* området, där personer skrikat att hon är förtryckt för att hon har slöja.

Att vissa personer har en annan syn på jämställdhet än lokala förvaltningar och bostadsbolag kan få konsekvenser. En intervju-person från ett bostadsbolag ger ett exempel:

Vi märker också när vi har föreningar som trygghetsvandrare åt oss ... Vi arvoderar föreningar för att vara ute främst under lov, att vara ute och vandra på kvällar och in på natten. Där får vi rapporter att det i vissa föreningar finns vissa män som inte riktigt kan förstå sitt uppdrag här. Utan ser de tjejer som är ute på kvällen, så i negativ mening tar de kontakt med den här tjejens föräldrar och talar om: "Vet du att din dotter är ute?". Jag har också hört att om det är tjejer utan slöja på kvällen så kan det bli att de tar en bild och skickar hem till föräldrarna och talar om att här är din dotter utan slöja ute på kvällen.

En kvinna som besvarat enkäten har upplevt press att inte ha t.ex. kort kjol på sig och menar att det är yngre personer som "spionerar" på henne när hon går ut. Den enda vi intervjuat som personligen drabbats berättar att personer vid flera tillfällen kontaktade hennes mamma och berättade var hon varit, hur hon varit klädd och liknande. Enligt intervjupersonen brydde sig inte mamman om dessa rapporter utan bad personerna att inte lägga sig i. Så motstånd mot strukturerna är möjligt, i just detta fall utan repressalier.

Särskilda utmaningar för vissa föräldrar i områdena

Tjänstemän, boende och föreningsrepresentanter beskriver problem med att vissa föräldrar inte tar hand om sina barn. Det blir särskilt problematiskt när följden blir att barnen är ute själva sent och kommer i kontakt med öppen narkotikahandel eller

annan brottslighet. Intervjupersonerna lyfter fram olika skäl som att föräldrarna inte är engagerade i eller hinner med sina barn. Ytterligare skäl som uppges är att föräldrarna flytt från krig och själva är traumatiserade och inte maktar med, eller att de känner sig vilsna i samhället. Samtidigt kan det enligt tjänstemän vara svårt att nå fram till föräldrarna trots diverse satsningar på föräldrakurser och rådgivning, både i offentlig och ideell regi.

Några intervjupersoner menar att det finns föräldrar som helt enkelt ger upp och slutar kämpa för bättre bostad, högre inkomster eller annat. Det kan handla om diskriminering, bristande utbildning, språk osv. När barnen ser att föräldrarna inte nått en god position i samhället och inte heller försöker att göra det riskerar de att förlora respekten för föräldrarna, menar några intervjupersoner. Det innebär att deras möjligheter att kontrollera barnen blir allt mindre. Liknande svårigheter har också noterats i tidigare studier (Politiet 2016, Dahlstedt 2017).

Ytterligare en dimension är att vissa barn pratar väsentligt bättre svenska än föräldrarna. Det ger barnen ett informationsövertag, när de exempelvis tolkar och översätter brev från rektor och lärare. Dessutom kan barnen mer om myndigheter och kan sprida de i kapitlet om förtroende beskrivna fördomarna om exempelvis att socialtjänsten omhändertar barn.

Avslutande reflektioner

Eftersom detta kapitel är längre och innehåller fler faktorer än föregående kapitel kommer de avslutande reflektionerna att vara något mer utförliga.

När vi tagit oss an frågan om parallella samhällsstrukturer har det varit i syfte att varken bekräfta eller ta ställning mot begreppet som sådant. Modellen illustrerar dock att exemplen på temat, både från intervjupersoner och polisens rapporter, täcker väsentligt olika grader och dimensioner. Det gör att bilden lätt blir kompakt, men spretig. Viktigt att notera är också att de alternativa funktionerna befinner sig på en skala. I den ena änden finns tämligen okomplicerade fenomen som utvecklats som svar på behov av att lösa vardagliga problem. Den andra änden på skalan syftar till att upprätthålla eller underlätta kriminell verksamhet. Här kretsar många av exemplen kring alternativ rättsskipning, både vid konflikter gällande brottsligheten och mer privata tvister.

Viktigt att notera är dock att intervjupersoner som tillhör eller har insyn i grupper, baserade på t.ex. etnicitet eller religion, och som använder alternativa samhällsfunktioner inte på något sätt beskriver detta som en vardag. De tar exempel från en eller ett

par dimensioner, men vid sidan av t.ex. egna sparkassar eller trygghetssystem framstår andra alternativa lösningar som mycket ovanliga inslag. Givet hur ovanliga brott eller allvarliga tvister i familjen rimligtvis är i förhållande till behov av att klara sin försörjning varje dag, är detta inget förvånande resultat.

Det finns också grupper som inte nödvändigtvis använder alternativa lösningar, men som kan uppfattas leva parallellt genom att de står utanför många av de i modellen exemplifierade samhällsfunktionerna. Några intervjupersoner gör också denna analys när de hör begreppet, när de frågar sig om det inte är ett nytt klass- eller utanförskapsbegrepp, snarare än en beskrivning av brottsfenomen.

Patriarkala grupper som bygger på lojalitet

Oavsett typ av grupp som fyller alternativa samhällsfunktioner beskrivs de vara tämligen patriarkala och bygga på tillit och lojalitet. Liknande beskrivningar finns i internationella studier (Rohe och Jaraba 2015). I vissa grupper kretsar mycket kring att bygga och försvara individens och släktens anseende. Inom kriminella grupperingar betonar intervjupersoner att medlemmarna ska prioritera de kriminella projekten och veta sin plats i hierarkin för att vinna anseende.

Även i grupper baserade på t.ex. etnicitet eller religion kan det läggas stor vikt på anseende, men graden varierar mycket. När det framträder kopplas det framför allt till könsroller och mannens förmåga att styra och försörja sin familj. Undantag finns dock där kvinnor beskrivs som tongivande, inte minst som medlare. I de kriminella grupperingarna är kvinnorna knappt synliga som aktörer. Om de nämns handlar det ofta om att de hjälper till att förvara illegala varor (främst narkotika) eller pengar.

Synen på den starkes rätt i förhållande till kollektivets bästa skiljer sig åt i de två typerna av grupper. I de kriminella grupperingarna saknas ofta en social omsorgstanke. Även om kollektiv retorik används exempelvis för att bygga lojalitet, talar mycket för att de i själva verket är utpräglade individualistiska miljöer. I de andra grupperna tas väsentligt större kollektiva hänsyn vid beslut. Den kollektiva andan för med sig att dessa miljöer i varje fall kan uppfattas vara bättre än samhället på att ta hand om sina medlemmar. I de kriminella grupperingarna handlar det om hot från andra kriminella eller utredande myndigheter. I övriga typer av grupper är det i stället fråga om andra släkter, kriminella eller vissa aspekter av det liberala Sverige som uppfattas som ett hot.

Vad utmärker kriminella grupperingar?

Kriminella grupperingar försöker per definition leva parallellt, men möter också samhället på en mängd sätt. En tydlig skillnad mellan kriminella och andra typer av grupper är synen på samhället och andra boende i området. Företagare och boende kan stöta på de kriminella grupperingarna i egenskap av brottsoffer eller vittnen, men också som kunder. Samtidigt är kontakten med utomstående riskfylld, eftersom de kan skada verksamheten genom att anmäla den till polisen.

Det som syns tydligast i våra intervjuer är övergrepp i rättssak eller rädsla för att lämna uppgifter till polisen eller vittna. Skrämselkapitalet svävar också över området, där vissa kriminella uppvisar territoriella anspråk, på bekostnad av boende och företagare. Det finns exempel från alla sex områden på beskyddarverksamhet. Till detta kommer exempel på att man hotar fastighetsskötare och andra som verkar i de kriminellas egenutnämnda territorium. Det finns berättelser om hur kriminella gömmer föremål som narkotika eller vapen i allmänna utrymmen eller inne hos grannarna och hotar med repressalier om de möter motstånd. De utmanar dessutom de legala systemen genom att i egen regi illegalt tillhandahålla reglerade varor och tjänster som alkohol, cigaretter, spel eller lån. Staten utgör visserligen ett problem i den mån polisen upptäcker och försöker skada den kriminella verksamheten. Samtidigt riktar sig vissa brott, inte minst skatte- och välfärdsbrott, mot offentlig sektor, så viss kontakt med staten genererar intäkter.

Vad utmärker andra grupper?

Den andra typen av grupp är svårare att boxa in. Berättelserna där är mer flyktiga och grupperna otydliga, troligen för att de inte riktigt uppträder som tydligt avgränsade grupper. De baseras på t.ex. etnicitet, religion eller släktskap. Deltagande bygger ofta på gemensam härkomst, språk eller religiös tillhörighet och innehåller ett visst mått av tradition. Det innebär att det är en begränsad skara som kan komma ifråga som medlemmar. Deltagarna kan också i vissa situationer använda en alternativ funktion, men i övrigt leva helt integrerade i majoritetssamhället. Som framgått av kapitlet kan också vissa alternativa funktioner som tvistelösning och informella kreditsystem vara ett bra komplement till domstolar och banker.

Vissa strukturer tycks vara ganska lösliga och deltagare kan lämna eller ignorera gruppen om de vill. Andra deltagare ingår i slutna subgrupper, präglas mer av grupperna och har tämligen få kontakter med omgivande samhället. Dessa deltagare dyker dock främst upp i andras berättelser, eftersom det är en mycket stor

metodologisk utmaning att nå dem. Den tid som dessa metoder kräver har inte stått till buds i detta projekt med ett väsentligt bredare syfte. Det vi ändå kan säga om de slutna grupperna är att de ofta är tämligen ointresserade av personer som inte är medlemmar. Det illustreras också av hur få boende som anger att det finns auktoriteter baserat på etnicitet, religion eller släkt som påverkar boende i området. Deltagarna i de mer slutna grupperna lever sitt liv, utan någon större påverkan på världen utanför. De har ofta socialiserats in i dessa grupper, ibland redan från födseln.

Vårt material talar för att den alternativa rättsskipning som förekommer i vissa grupper typiskt sett äger rum inom gruppen. Även om rättsskipning inte präglar någons vardag, och ibland bidrar till att lösa tvister så att de inblandade kan gå vidare med sina liv, finns en risk med att det sker i alternativ regi. Våra data illustrerar hur kvinnor, barn och andra som ofta utgör svaga parter i dessa grupper riskerar att få sina mänskliga rättigheter åsidosatta vid dessa medlingar. Andra exempel på alternativ användning som kan utgöra ett problem för rättsväsendet eller lokala förvaltningar, är exempelvis utbredda problem med folkbokföringen eller välfärdsbedrägerier. Konflikter i alternativa samhällsfunktioner kan också utvecklas till direkta brott som kan komma till polisens kännedom om brottsoffret söker hjälp.

Det råder ingen tvekan om att nyanlända har mycket att vinna på att personer i samma släkt, etnicitet eller religion bidrar med ett socialt sammanhang och även bistår i att förklara hur man gör i det nya landet (jfr Bengtsson och Hertting 2015). Det är också positivt för samhället att boende hjälper varandra. En risk är dock att personer kan bli begränsade till denna grupp, och inte får fungerande kontaktytor mot det omgivande samhället. I den mån grupperna är väldigt slutna finns dessutom en uppenbar risk att deltagande utgör ett hinder för integration, men också att bristande integration kan stärka alternativa samhällsfunktioner.¹⁹ Det blir också svårt att skapa sammanhållning i ett område om det finns föreningar som exkluderar stora delar av befolkningen. Av oro för just detta har ett bostadsbolag försökt lösa det genom att bara hyra ut lokaler till föreningar som välkomnar alla, eftersom det är gemensamma ytor som används.

Detta innebär att vad som på kort sikt var positivt för samhället på längre sikt kan utgöra ett hinder. Integrationsfrågan ligger dock utanför vad detta projekt förmått att undersöka. Vad som utgör ett problem för rättsväsendet är en fråga vi återkommer till i nästa kapitel, rapportens slutsatser.

¹⁹ En äldre intervjustudie utförd i Kanada fann att personer som invandrat var mer benägna att ha kontakter med personer inom andra etniska grupper än den egna om deras grupp saknade formaliserade lösningar i form av kyrka, välfärdslösningar och egna skrifter (Breton 1964).

Slutsatser och diskussion

Bakgrunden till vårt uppdrag, och ett tydligt resultat av undersökningen, är att rättsväsendet upplever svårigheter att genomföra sitt uppdrag i socialt utsatta områden. Resultatet visar att det finns en högre otrygghet och ett lägre förtroende för rättsväsendet i socialt utsatta områden. Kvinnor uppger att de är otryggare än män. Män uppger lägre förtroende för polisen än kvinnor, det gäller särskilt de yngre männen. En bearbetning av NTU-data tyder dock på en positiv utveckling när det gäller vissa aspekter. Förtroende tycks öka och utsattheten för våldsbrott och egendomsbrott tycks minska, både i socialt utsatta och övriga urbana områden, när man jämför perioden 2006–2011 med 2012–2017. Detta trots det ökade antalet skjutningar i vissa socialt utsatta områden.

Resultatet visar att rättsväsendets möjligheter att utföra sitt uppdrag påverkas på olika sätt av det lägre förtroendet och den högre otryggheten i socialt utsatta områden. Ett konkret uttryck för detta är boendes benägenhet att samarbeta med rättsväsendet. Även om många uppger att de skulle ringa polisen och vittna i hypotetiska fall, är oron för att medverka i rättsprocessen påtaglig i intervjuer och enkätsvar. På basis av materialet har vi identifierat fyra olika typer av förklaringar till att en individ inte samarbetar:

- ”Jag kan råka illa ut.”
- ”Det tjänar ingenting till.”
- ”Jag litar inte på polisen.”
- ”Jag har bättre alternativ.”

Utifrån dessa fyra typer av förklaringar resonerar vi kring hur trygghet och förtroende samspelar och påverkar rättsväsendet.

”Jag kan råka illa ut”

Rädsla för represalier tycks vara den klart vanligaste anledningen till att inte samarbeta med rättsväsendet. Många boende

är rädda för personer som de uppfattar är kriminella med ett skrämsekäpital. Boende som resonerar kring risken att råka illa ut behöver inte ha några principiella invändningar mot polisen som sådan. Många av dem skulle ringa polisen vid en akut situation. Dessutom menar många att de skulle vittna om de fick göra det anonymt. Om de själva drabbats av brottet, och därmed redan är indragna, ökar viljan att lämna uppgifter till polisen.

Efter vissa brott råder en utbredd tystnad som gör det svårt för polisen att få in vittnesuppgifter, även om flera personer bevitnat brottet. Att vittnen faktiskt har drabbats av repressalier tycks vara mycket ovanligt, men rykten och historier om detta får stor spridning. Det innebär att det är svårt för ett potentiellt vittne att göra en realistisk bedömning av riskerna. Till detta kommer också att enbart oron över sin egen och anhörigas säkerhet är tung att bära.

Mycket tyder på att man väger fördelarna med att lämna uppgifter (uppklarat brott, straff för gärningspersonen, upprättelse m.m.) mot nackdelarna i form av upplevelsen av de kriminellas skrämsekäpital och förmåga till repressalier. De flesta enkätsvar talar för att de flesta boende ser principiella skyldigheter att samarbeta med polisen. För rättsväsendet innebär detta att de bör kunna få vågskålen att väga över mot att lämna uppgifter, om de arbetar med att öka fördelarna.

”Det tjänar ingenting till”

Många ger uttryck för frustration kring nyttan att lämna uppgifter till polisen. Några boende har polisanmält brott eller vittnat, men ärendena har lagts ner eller resulterat i lindriga påföljder för gärningspersonerna. Till detta kommer flera berättelser om hur man ringt polisen och fått vänta länge, eller att polisen kommit och till synes bara pratat vänligt med dem som stått för ordningsstörningen. Poliser beskriver å sin sida att de har svårt att vidta åtgärder om de inte får uppgifter från de boende.

Det finns olika skäl till att man inte ser någon nytta i att kontakta rättsväsendet. För det första är det svårt för polisen att ta fast och bevisa att gärningspersonen begått det aktuella brottet. För det andra anser många att påföljderna inte speglar allvarligheten i brottet, och att rättsväsendet har särskilt svårt att hantera minderåriga gärningspersoner. Gärningspersoner upplevs snart vara tillbaka i området och begå nya brott. Även om några försvinner under en tid har de kriminella grupperingarna förhållandevis lätt att hitta nya medlemmar och fortsätta med brottsligheten.

Brottsligheten i området är relativt synlig, som exempelvis öppen narkotikahandel, vilket utmanar de vuxna boendes och polisens

auktoritet. De kriminellas påtagliga närvaro i områdena skapar en bild av att samhället dragit sig tillbaka. Det är mer markant för några av områdena än andra. Vissa boende drar slutsatsen att polisen och samhället i stort saknar förmåga eller inte bryr sig om deras område.

Eftersom de flesta boende inte tycks ha något principiellt emot polisen finns stora möjligheter att genom ökad effektivitet få fler boende att lämna uppgifter. Dessa uppgifter borde i sin tur förbättra effektiviteten ytterligare.

”Jag litar inte på polisen”

Vissa har mycket starka åsikter om polisen. Särskilt yngre boende ger uttryck för att det finns normer kring att inte tala med polisen – ”golare har inga polare”. Något förenklat kan man säga att det finns två väsentligt olika typer av skäl till att inte gilla polisen. Dels finns grupper av företrädesvis unga män som tycker sig vara för hårt behandlade av polisen, dels andra boende som menar att polisen är undfallande mot de unga män som skapar problem i området.

Detta leder till en svår balansgång för polisen: att samtidigt uppfattas vara effektiv och rättvis. Om polisen stoppar eller ingriper när de letar efter misstänkta i området riskerar de att alienera de personer som blir föremål för kontrollerna. Detsamma gäller om polisen arbetar förebyggande och försöker bygga relationer med ungdomar i riskzonen för kriminalitet. För att minska den risken försöker polisen att göra det på ett trevligt sätt och få kontakt med personerna. Denna arbetsmetod riskerar dock att alienera boende och företagare som ser detta och upplever att polisen är för mycket kompis med misstänkta personer – särskilt om de inte upplever att polisen är effektiv. Möjligen skulle polisens balansgång underlättas om de boende förstod mer av hur polisen resonerar.

Materialet visar också hur polisen känner av att vissa boende inte gillar dem och att det påverkar deras arbete. Vissa poliser beskriver situationer där de märker av ett förakt eller trakasseras av boende. Det handlar om att de blir filmade, kallade okvädningsord, drabbas av stenkastning eller att ungdomar som misstänks för brott visar sitt numerära överläge och är hotfulla.

”Jag har andra alternativ”

Många boende uppger att de skulle vända sig till rättsväsendet om de drabbas av brott. Att de avstår till följd av att de har alternativa lösningar tycks inte vara särskilt vanligt. Samtidigt är det per definition svårt att få insyn i sådana lösningar.

I stället för att ta hjälp av polisen uppger vissa boende att de löser saken själv, exempelvis genom att försvara sig eller hämnas. Andra finner hjälp inom grupper som baseras på gemensam etnicitet, religion eller släkt genom någon form av alternativ rättsskipning. De alternativa lösningarna kan bland annat användas om båda parter finns inom samma eller närliggande grupp, om de bottnar i en djupare konflikt än det aktuella brottet eller om utfallet kan komma att beröra fler personer i gruppen. En sådan typ av brott är relationsvåld. Problem som inbrott, buskörning och vandalisering blir sällan föremål för dessa system. Detsamma gäller många grövre brott, som boende och föreningsrepresentanter betonar är rättsväsendets ansvar. Värt att betona är att de som använder alternativa lösningar inte nödvändigtvis har tagit någon principiell ställning för dem. De kan också använda dem för att de är missnöjda med eller inte har tillräcklig kunskap om rättsväsendet.

Även kriminella grupperingar använder alternativ rättsskipning. Där berörs framför allt medlemmar i grupperingar, även om enstaka berättelser finns där kriminella, för att hålla polisen ifrån området, erbjuder sig att hjälpa boende som t.ex. drabbats av brott. Ytterligare en dimension av detta är att boende berättar att de inte är intresserade av att vittna vid brott som de uppfattar som interna uppörelser i den kriminella miljön.

Vad är särskilt problematiskt i ett socialt utsatt område?

Koncentration av problem

Det går att problematisera begrepp som socialt utsatta områden och kritisera polisens indelning av områden i grupper. Det mesta av det som vi identifierat i studien i termer av otrygghet, förtroende för polisen, vilja att vittna och att organisera sig i grupper baserade på släkt eller etnicitet är inte unikt i sig. Samtidigt visar vår undersökning att det finns några kvalitativa skillnader som är relevanta att diskutera. När den synliga brottsligheten är högre, anknytningen till myndigheter och samhällsinstitutioner är svagare och de vardagliga problemen stora blir steget att ta kontakt med polisen större. Relationen till rättsväsendet påverkas alltså av koncentrationen och allvarlighetsgraden av dessa fenomen.

För det första finns en geografisk koncentration av kriminogena faktorer som hög arbetslöshet, dåliga skolresultat och en hög andel unga, jämfört med riket i stort (Polismyndigheten 2017). Bakgrunden till detta är en segregationsproblematik som vi inte förmår att undersöka inom ramen för detta uppdrag. Vi ser dock tecken på att in- och utflyttning bidrar till att reproducera vissa

av problemen. De som flyttar ut från området beskrivs främst vara resursstarka personer. De har troligen högre inkomster, humankapital och nätverk än de personer som flyttar in i deras ställe. Bland dem som flyttar in bor en del i andra hand eller sover på släktingars madrasser.

För det andra finns i områdena en koncentration av problem av olika dignitet, från nedskräpning och ordningsstörningar till skjutningar. Det är rimligt att anta att kombinationen av små, men vanliga problem och ovanliga, men allvarliga problem förstärker otryggheten och oviljan att samarbeta med rättsväsendet. Det är svårt för de boende – och ibland också för polisen – att skilja på ungdomar som ”hängar” i utemiljön, ordningsproblem och kriminella med skrämselfkapital. Bilden av den kriminelle som en ung man i huvtröja, riskerar att spilla över på vanliga ungdomar som kanske stoppas av polisen eller ses med misstänksamma ögon av boende. Effekten kan bli en spiral av ökad otrygghet och minskat förtroende för polisen.

För det tredje är männens dominans i det offentliga rummet slående. Vid vissa platser och tider på dygnet är kvinnorna frånvarande eller i klar minoritet. Denna separering av kvinnor och män kan bidra till att förklara kvinnors högre upplevda otrygghet och många av de synliga brottsproblemen i områdena.

Parallella samhällsstrukturer

En fjärde aspekt är det som i vårt uppdrag kallas parallella samhällsstrukturer. Vi har diskuterat en rad svårigheter med själva begreppet tidigare i rapporten, men här lyfter vi fram problem som begreppet försöker ringa in. En del av dessa problem berör många boende, medan andra problem berör väsentligt färre, men på ett betydligt mer genomgripande sätt. Kriminella grupperingar kan ses som parallella samhällsstrukturer, i den meningen att de i hög grad står utanför samhället och löser konflikter själva. Som framgått tidigare i dessa slutsatser har de en stor påverkan på de boende och en direkt påverkan på rättsväsendet.

När det gäller övriga former av parallella samhällsstrukturer kan de utgöra stora problem för individer eller mindre grupper, men framstår inte som den största utmaningen för rättsväsendet. Samtidigt kan dessa övriga former ha en indirekt påverkan på rättsväsendet. I ett och samma område finns boende som organiserar sig efter t.ex. etnisk eller religiös tillhörighet. Särskilt för nyanlända personer kan det vara till hjälp för att orientera sig, men om det inte finns en öppen väg in i samhället riskerar samma typ av organisering att bli ett hinder för individen. Det innebär att individens liv riskerar att begränsas till de möjligheter som den egna gruppen kan erbjuda. I grunden är det en politisk fråga

hur man ser på frågor om statens roll, utanförskap och på vilket sätt medborgare deltar i samhället.

Vid sidan av de ovan nämnda exemplen kring brottmål finns ett större inslag av berättelser om tvistemål som löses i alternativa system. En uppenbar risk är dock att medlare eller rådgivare i dessa system har en annan syn på jämställdhet, jämlikhet och mänskliga rättigheter än vad som råder i samhället i stort. Särskilt om den ena parten har en svag position i det alternativa systemet kan den komma att missgynnas. Det gäller särskilt kvinnor och barn. Maktrelationer i systemet influerar råden och de möjliga "lösningarna" på tvisten.

Att många människor står utanför viktiga samhällsfunktioner och att vissa använder alternativa system försvårar också rättsväsendets arbete på ett mer diffust sätt. Det går således att tala om en mer indirekt påverkan vid sidan av den ovan beskrivna direkta. Några exempel får illustrera svårigheterna. En person som bor under osäkra förhållanden, på en annan plats än den är folkbokförd, saknar inkomst eller arbetar svart är troligen mindre benägen att ringa polisen eller vittna. Trångboddhet bidrar till att unga män spenderar mycket tid i offentliga miljöer, vilket i sin tur kan vara en viktig bakgrund till både rekrytering till kriminalitet och utåtagerande beteende mot polisen. En utbredd kontanthantering är inget problem i sig, men gör personer sårbara för rån och gör det svårt för polisen att följa penningströmmar i eventuella brottsutredningar. Sammantaget bidrar koncentrationen av dessa, och andra liknande problem, till särskilda svårigheter för rättsväsendets arbete i socialt utsatta områden. Det skapar en frustrerande situation för polisen och andra aktörer som arbetar mot symptomen men inte kommer åt orsakerna.

Referenser

Appelgren, G. och Brodin, P. (2013). Facing a new criminal setting – A joint-agency initiative against organized crime in the municipality of Södertälje. I Töttel, U., Bulanova-Hristova, G. och Büchler, H. *Research Conferences on Organised Crime at the Bundeskriminalamt in Germany (Vol. II). Organised Crime – Research and Practice in Western and Northern Europe 2011–2012*. Wiesbaden: Bundeskriminalamt.

Aretun, Å. (2009). *Ungdomars utsatthet i bostadsområden – trygghetsprinciper för fysisk planering*. Linköping: Linköping University Electronic Press.

Boubekeur, A. Amghar, S. de Wijk, R. och Malashenko, A. (2006). *Between Suicide Bombing and the Burning Banlieues – The Multiple Crises of Europe's Parallel Societies*. Bryssel: European Security Forum.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2005). *Narkotikabrottslighetens organisationsmönster*. Rapport 2005:11. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Vart tog alla pengarna vägen? En studie av narkotikabrottslighetens ekonomihantering*. Rapport 2007:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Narkotikadistributörer. En studie av grossisterna*. Rapport 2007:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *Diskriminering i rättsprocessen – om missgynnande av personer med utländsk bakgrund*. Rapport 2008:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *Otillåten påverkan mot brottsoffer och vittnen. Om ungdomsbrott, relationsvåld och organiserad brottslighet*. Rapport 2008:8. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *Otrygghet och segregation: Bostadsområdets betydelse för allmänhetens otrygghet och oro för brott*. Rapport 2008:16. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *Polisens utredningar av våld mot kvinnor i nära relationer*. Rapport 2008:25. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2009). *Polisens möte med organiserad brottslighet – En undersökning om otillåten påverkan*. Rapport 2009:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2011). *Storskaliga skattebrott – En kartläggning av skattebrottslingens kostnader*. Rapport 2011:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

ISF och Brå (2011) *Bidragsbrott och skattebrott – Välfärdens dubbla kriminalitet*. Rapport 2011:12. Stockholm: Inspektionen för socialförsäkringen och Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2012). *Utpressning i Sverige*. Rapport 2012:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2012). *Otillåten påverkan mot företag. En undersökning om utpressning*. Rapport 2012:12. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2013). *Bemötande i domstol*. Rapport 2013:11. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2014). *Korruption i Myndighets-sverige. Otillåten påverkan mot insider*. Rapport 2014:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2014). *Brott i nära relationer – En nationell kartläggning*. Rapport 2014:8. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2015). *Intyget som dörröppnare till välfärdssystemet*. Rapport 2015:8. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2016). *Stöd till avhoppare från kriminella grupperingar. En nationell kartläggning*. Rapport 2016:9. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2016). *Kriminell infiltration av företag*. Rapport 2016:10. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2016). *Kriminella nätverk och grupperingar – Polisens bild av maktstrukturer och marknader*. Rapport 2016:12. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

- Brottsförebyggande rådet, Brå (2016). *Otillåten påverkan mot myndighetspersoner. En uppföljning*. Rapport: 2016:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2017). *Att förebygga och hantera påverkansförsök. En handbok*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2017) *Nationella trygghetsundersökningen 2016 – teknisk rapport*. Rapport 2017:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå. (2018). *Nationella trygghetsundersökningen 2017 – Om utsatthet, otrygghet och förtroende*. Rapport 2018:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Bradford, B. och Jackson, J. (2017). *Police legitimacy among immigrants in Europe*. United Kingdom: University of Oxford.
- Bengtsson, B. och Hertting, N. (2015). 7. *Makten i den etnifierade staden – invandrarföreningar och lokal politik i Botkyrka*. I: Bengtsson, B., Myrberg, G. och Andersson, R. (red), *Mångfaldens dilemman – medborgarskap och integrationspolitik*. Malmö: Gleerups.
- Breton, R. (1964). *Institutional Completeness of Ethnic Communities and the Personal Relations of Immigrants*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz (2014). *Gibt es eine Paralleljustiz in Deutschland? Streitbeilegung im Rechtsstaat und muslimische Traditionen*. Berlin: Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz.
- Clough Marinaro, I. (2017). Loan-sharking in a time of crisis: lessons from Rome's illegal credit market. *Trends in organized crime*.
- Dahlstedt, M. (2017). Young people in suburbs feel discriminated, but hopeful. *Sociologisk forskning*, årgång 54, s. 341–346.
- De los Reyes, P. Hörnqvist, M. Boréus, K. Estrada, F. Flyghed, J. González, A.A. Lundgren, M. och Lundström, M. (2014). *Bilen brinner, men problemen är kvar: Berättelser om Husbyhändelserna i maj 2013*. Stockholm: Stockholmia.
- Egnell, S. och Ivert, A. (2016). *Flera nyanser av trygghet - en studie om oro för brott i Herrgården*. FoU rapport 2016:2. Malmö Högskola.
- Emmelin, M. och Eriksson, M. (2012). *Kan social kapital byggas in i våra bostadsområden och därmed förbättra invånarnas upplevda mentala hälsa?* Malmö: Kommission för ett socialt hållbart Malmö.

- Farrall, S. Jackson, J. och Gray, E. (2009). *Social Order and the Fear of Crime in Contemporary Times*. New York: Oxford University Press
- Farrington, D. P. och Loeber, R. (1999). *Risk factors for delinquency over time and place*. Youth Update.
- Gerell, M. (2013). *Bränder, skadegörelse, grannskap och socialt kapital*. Malmö University Publications in Urban Studies 11.
- Goudrian, H (2006). *Reporting crime – Effects of social context on the decision of victims to notify the police*. Universal press, Veenendaal.
- Hale, C. (1996). *Fear of Crime: a Review of the Literature*. International Review of Victimology.
- Hartmann, A. och von Lampe, K. (2008). *The German world and the Ringvereine from the 1890s through the 1950s*. Global Crime.
- Heber, A. (2007). *Var rädd om dig! Rädsla för brott enligt forskning, intervjupersoner och brott*. Akademisk avhandling. Stockholm: Stockholms universitet.
- Hiscott, W. (2005). 'Parallel Societies' – A Neologism gone Bad. Paper. Multicultural center Prague, July 2005.
- Hough, M. och Sato, M. (2011). *Trust in justice: why it is important for criminal policy, and how it can be measured*. Institute for Criminal Policy Research Birkbeck, University of London.
- Ivert, A-K. Torstensson Levander, M. och Mellgren, C. (2015). Den ojämlika otryggheten – Stabilitet och förändring i bostadsområden över tid. *Socialvetenskaplig tidskrift* 2015:3-4.
- Jackson, J. (2015) Cognitive closure and risk sensitivity in the fear of crime. *Legal and Criminological Psychology*, 20: 222–240.
- Jackson, J. Pooler, T. Hohl, K och Kuha, J. (2011). *Trust in Justice: Topline Results from Round 5 of The European Social Survey*. European Commission.
- Jackson, J. Bradford, B. Hough, M. Kuha, J. Stares, S. Widdop, S. Fitzgerald, R. Yordanova, M. och Galev, T. (2011). Developing European Indicators of Trust in Justice. *European Journal of Criminology*.
- Kelling, G. och Coles, C. (1996). *Fixing Broken Windows: Restoring Order and Reducing Crime in Our Communities*. New York: Free Press.

- Larsson, O. och Lindgren, M. (2012). *Hot och våld i arbetslivet. Minska de negativa konsekvenserna*. Malmö: Studentlitteratur.
- van Leiden, I. Appelman, T. van Ham, T. och Ferwerda, H. (2014). *Undergoing or undertaking. Developments in the nature and approach of business extortion*. Engelsk sammanfattning. Arnhem: Bureau Beke.
- Lewis, D.A. och Maxfield, M.G. (1984). *Fear in the Neighborhoods: an Investigation of the Impact of Crime*. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 17(2): 160–189.
- Marttila, A. Lindberg, L. Burström, K. Kulane, A. och Burström, B. (2017). *Utökat hembesöksprogram för förstagångsföräldrar – samverkan mellan Rinkeby BVC och föräldrarådgivare inom Rinkeby-Kista socialtjänst*. Stockholm: Karolinska institutet.
- Norèn Bretzer, Y. (2017). *Sveriges politiska system*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Pardini, D.A. Waller R. och Hawes S.W. (2015). 13 Familial Influences on the Development of Serious Conduct Problems and Delinquency. In: Morizot J., Kazemian L. (red.) *The Development of Criminal and Antisocial Behavior*. Springer, Cham.
- Pettersson, L. och Pettersson, T. (2012). *Kontrollens variationer*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Polismyndigheten (2017). *Myndighetsgemensam lägesbild om organiserad brottslighet 2018–2019*. Öppen version. Stockholm: Polismyndigheten.
- Politiet (2016). *Parallellsamfunn? – et politiblikk*. Oslo: Oslo politidistrikt.
- Rohe, M. och Jaraba, M. (2015). *Paralleljustiz. Zusammenfassung einer Studie im Auftrag des Landes Berlin, vertreten durch die Senatsverwaltung für Justiz und Verbraucherschutz*. Erlangen: Erlanger Zentrum für Islam & Recht in Europa. <https://www.ezire.fau.de/files/2016/04/studie-paralleljustiz-zusammenfassung.pdf>
- Rönnerstrand, B. och Johansson, S. (2008). *Förtroendet för myndigheter Riks-SOM-undersökningen 1986–2007*. Göteborg: SOM-institutet.
- Sampson, R.J. (2012). *The Great American City: Chicago and the Enduring Neighborhood Effect*. Chicago: The University of Chicago Press.
- SCB (2009). *Boende och boendemiljö 2006–07*. Levnadsförhållanden rapport 117. Stockholm: Statistiska centralbyrån. www.scb.se/statistik/_publikationer/le0101_2006i07_br_le117br0901.pdf

- Schclarek Mulinari, L. (2017). *Slumpvis utvald – ras-/etnisk profilering i Sverige*. Solna: Civil Rights Defenders i samarbete med Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Skinnari, J. och Korsell, L. (2006). Svart på rött – statliga kasinon, skattekriminalitet och svart konsumtion. Bilaga till Kasinoutvärderingens betänkande, *Internationella kasinon i Sverige – en utvärdering*. SOU 2006:64. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.
- Skinnari, J. och Korsell, L. (2016). The illicit tobacco market in Sweden – from smuggling to warehousing. I *Trends in Organized Crime*.
- SOU 2006:30. *Är rättvisan rättvis? Tio perspektiv på diskriminering av etniska och religiösa minoriteter inom rättssystemet*. Betänkande av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.
- SOU 2014:16. *Det ska vara lätt att göra rätt – Åtgärder mot felaktiga utbetalningar inom den arbetsmarknadspolitiska verksamheten*. Betänkande av Utredningen om åtgärder mot felaktiga utbetalningar inom den arbetsmarknadspolitiska verksamheten. Stockholm: Elanders Sverige AB.
- SOU 2017:37. *Kvalificerad välfärdsbrottslighet – förebygga, förbindra, upptäcka och beivra*. Betänkande av Utredningen om organiserad och systematisk ekonomisk brottslighet mot välfärden. Stockholm: Elanders Sverige AB.
- Statskontoret. (2017). *Förtroende för staten – förvaltningspolitiska utvecklingsområden och prioriteringar 2017–2018*. Förvaltningspolitikens utveckling.
- Tolsma, J. Blaauw, J. te Grotenhuis, M. (2012). When do people report crime to the police? Results from a factorial survey design in the Netherlands, 2010. *Journal of Experimental Criminology*, vol 8, 2012.
- Wilson, J.Q. och Kelling, G. (1982). Broken Windows: The police and neighborhood safety. *The Atlantic* 127: 29–38.
- Whitman, J. och Davis, R. (2007). *Snitches get stitches: youth, gangs, and witness intimidation in Massachusetts*. Washington, DC: National Center for Victims of Crime.

Internetkällor

Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter (FRA). (2010). *Poliskontroller och minoriteter*. Vienna: FRA. Kan hämtas på FRA:s webbplats: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1132-EU-MIDIS-police_SV.pdf

NOA (2014). *En nationell översikt av kriminella nätverk med stor påverkan i lokalsamhället*. Sekretessprövad version. Rikskriminalpolisen. Kan hämtas på polisens webbplats: <https://polisen.se/Global/www%20och%20Intrapolis/Ovriga%20rapporter/Kriminella%20natverk%20med%20stor%20paverkan%20i%20lokalsamhallet%20Sekretesspr%2014.pdf>

NOA (2015). *Utsatta områden – sociala risker, kollektiv förmåga och oönskade händelser*. Kan hämtas på polisens webbplats: [https://polisen.se/Global/www%20och%20Intrapolis/%C3%96vriga%20rapporter/Utsatta%20omr%C3%A5den%20-%20sociala%20risker%20kollektiv%20f%C3%B6rm%C3%A5ga%20och%20o%C3%B6nskade%20h%C3%A4ndelser%20\(2\).pdf](https://polisen.se/Global/www%20och%20Intrapolis/%C3%96vriga%20rapporter/Utsatta%20omr%C3%A5den%20-%20sociala%20risker%20kollektiv%20f%C3%B6rm%C3%A5ga%20och%20o%C3%B6nskade%20h%C3%A4ndelser%20(2).pdf)

NOA (2017). *Utsatta områden – social ordning, kriminell struktur och utmaningar för polisen*. Kan hämtas på polisens webbplats: <https://polisen.se/PageFiles/683149/Utsatta%20omr%C3%A5den%20-%20social%20ordning,%20kriminell%20struktur%20och%20utmaningar%20f%C3%B6r%20polisen.pdf>

Sarnecki, J. (2016) *Brottslighet och motåtgärder i socioekonomiskt utsatta områden*. Kan hämtas på Fores webbplats: <http://fores.se/wp-content/uploads/2016/01/Hela-staden-bryt-segregationen-2016-01-21.pdf>

Bilaga 1

Mer om de svarande i trappuppgångsundersökningen

Sammanlagt har 1 176 personer besvarat vår enkät. Andelen kvinnor som besvarat enkäten är något större än andelen män, 54 respektive 45 procent. Medianåldern bland dem som svarat är omkring 40 år och nära 30 procent av de svarande är födda 1987 och senare. Andelen yngre som har besvarat enkäten är större bland kvinnorna än bland männen.

Utbildningsmässigt har omkring 70 procent av de svarande minst gymnasieutbildning och ungefär hälften även en eftergymnasial utbildning. Åtta procent av de svarande har uppgett att de inte har slutfört alternativt saknar utbildning. Skillnaderna i utbildningsgrad är inte särskilt stora mellan män och kvinnor, men andelen män som har gymnasieutbildning/fackskola eller liknande är större. Totalt sett är det knappt hälften av de svarande som uppger att de är anställda eller har eget företag. Det är en större andel av kvinnorna än bland männen som studerar eller betecknar sig som hemmafru/hemmaman. Andelen män är större än andelen kvinnor bland dem som är arbetsökande eller i arbetsmarknadspolitisk åtgärd.

Tabell 21. Bakgrundsfaktorer hos de svarande i trappuppgångsundersökningen, uppdelat på kön. Andel i procent.

		Kvinnor (n=616 -626)	Män (n=509 -523)	Totalt (n=1125 -1145)
Ålder	Yngre (födda 1987 och senare)	32	26	29
	Äldre (födda 1986 och tidigare)	68	75	71
Utbildning	Inte slutfört/saknar utbildning	9	7	8
	Grundskola/folkskola/realskola eller liknande	21	20	20
	Gymnasieutbildning/fackskola eller liknande	33	39	36
	Eftergymnasial utbildning	37	35	36
Syssetsättning	Anställd/egen företagare	46	49	47
	Studerande	16	12	14
	Arbetssökande/arbetsmarknadspolitisk åtgärd	10	16	13
	Långtidssjukskriven/sjuk- eller aktivitetsersättning	7	7	7
	Pensionär	13	15	14
	Hemmafru/hemmaman	7	1	4

Bilaga 2

Logistiska regressionsanalyser

Underlag till *tabell 13* i rapporten. Regressionsanalys över olika variablers inverkan på förtroende för polisen.

Beroende variabel: förtroende för polisen (nej/ja)

	Exp. (B)	Sig.
Variabler i modellen		
Kön (kvinna/man)	0,847	0,347
Ålder (yngre/äldre)	1,353	0,100
Effektiv polis (nej/ja)	3,410	0,000
Rättvis polis (nej/ja)	2,663	0,000
Snabb responstid (nej/ja)	1,836	0,001
Normativ samstämmighet (nej/ja)	1,773	0,002
Respektfull polis (nej/ja)	1,590	0,024
Konstant	0,165	0,000

n=733, R2 (Nagelkerke)=0,331

Underlag till *tabell 17* i rapporten. Regressionsanalys över olika variablers inverkan på sannolikheten att ringa polis och ställa upp som vittne i domstol om man ser ett personrån som drabbar någon annan.

Beroende variabel: ringa polisen vid personrån (nej/ja)

	Exp. (B)	Sig.
Variabler i modellen		
Kön (kvinna/man)	0,774	0,214
Ålder (yngre/äldre)	0,899	0,635
Otrygghet (nej/ja)	1,041	0,854
Förtroende för polis (nej/ja)	2,081	0,003
Förtroende för domstol (nej/ja)	1,521	0,098
Kriminella påverkar (nej/ja)	1,053	0,821
Problem med skjutningar (nej/ja)	1,328	0,181
Konstant	5,426	0,002

n=842, R2 (Nagelkerke)=0,056

Beroende variabel: ställa upp som vittne i domstol vid personrån (nej/ja)

	Exp. (B)	Sig.
Variabler i modellen		
Kön (kvinna/man)	1,451	0,013
Ålder (yngre/äldre)	1,214	0,221
Otrygghet (nej/ja)	0,874	0,385
Förtroende för polis (nej/ja)	1,558	0,009
Förtroende för domstol (nej/ja)	1,697	0,002
Kriminella påverkningar (nej/ja)	0,712	0,041
Problem med skjutningar (nej/ja)	0,641	0,003
Konstant	0,600	0,193

n=842, R2 (Nagelkerke)=0,115

Underlag till tabell 19 i rapporten. Regressionsanalys över olika faktorerers inverkan på frågor om otrygghet vid utevistelse under kvällstid, oro för personbrott (sammanslagning av rån och misshandel), oro för inbrott, samt oro för att anhöriga ska utsättas för brott.

Beroende variabel: otrygghet (nej/ja)

	Exp. (B)	Sig.
Variabler i modellen		
Kön (kvinna/man)	0,620	0,001
Ålder (yngre/äldre)	1,654	0,001
Antal problem (färre/fler)	2,138	0,000
Kriminella påverkningar (nej/ja)	2,051	0,000
Förtroende polis (nej/ja)	0,856	0,263
Konstant	0,191	0,000

n=1039, R2 (Nagelkerke)=0,118

Beroende variabel: oro för personbrott (nej/ja)

	Exp. (B)	Sig.
Variabler i modellen		
Kön (kvinna/man)	0,513	0,000
Ålder (yngre/äldre)	1,213	0,263
Antal problem (färre/fler)	2,649	0,000
Kriminella påverkningar (nej/ja)	2,064	0,000
Förtroende polis (nej/ja)	0,869	0,389
Konstant	0,504	0,098

n=719, R2 (Nagelkerke)=0,163

Beroende variabel: oro för inbrott (nej/ja)

	Exp. (B)	Sig.
Variabler i modellen		
Kön (kvinna/man)	0,675	0,013
Ålder (yngre/äldre)	1,313	0,102
Antal problem (färre/fler)	2,526	0,000
Kriminella påverkar (nej/ja)	1,327	0,127
Förtroende polis (nej/ja)	0,913	0,569
Konstant	0,498	0,081

n=720, R2 (Nagelkerke)=0,102

Beroende variabel: oro för anhöriga (nej/ja)

	Exp. (B)	Sig.
Variabler i modellen		
Kön (kvinna/man)	0,790	0,151
Ålder (yngre/äldre)	0,885	0,479
Antal problem (färre/fler)	3,694	0,000
Kriminella påverkar (nej/ja)	1,692	0,005
Förtroende polis (nej/ja)	0,853	0,332
Konstant	0,699	0,384

n=720, R2 (Nagelkerke)=0,177

Underlag till tabell 20 i rapporten. Regressionsanalys av hur upplevelser av olika problem inverkar på frågan om otrygghet vid utvistelse under kvällstid.

Beroende variabel: oro för anhöriga (nej/ja)

	Exp. (B)	Sig.
Variabler i modellen		
Nedskräpning (nej/ja)	0,919	0,656
Buskörning (nej/ja)	1,479	0,045
Skadegörelse (nej/ja)	1,138	0,457
Gäng som bråkar och stör (nej/ja)	1,887	0,000
Öppen narkotikaförsäljning (nej/ja)	1,402	0,035
Stenkastning (nej/ja)	1,006	0,970
Skjutningar (nej/ja)	1,182	0,310
Bilbränder (nej/ja)	1,348	0,121
Sexuella trakasserier (nej/ja)	0,944	0,772
Konstant	0,181	0,000

n=1033, R2 (Nagelkerke)=0,109

Rapporten bygger på enkätsvar och intervjuer med boende i socialt utsatta områden. De boende berättar bland annat om i vilken mån de

- känner förtroende för polis och domstolar
- är trygga i sina områden
- är villiga att ringa polis, peka ut gärningsperson för polisen eller vittna i domstol
- upplever att det förekommer påverkan från kriminella eller andra former av parallella samhällsstrukturer i områdena.

Intervjuer med föreningsrepresentanter, företagare, kommunanställda, poliser och andra som verkar i områdena ger ytterligare perspektiv.

Rapporten vänder sig främst till rättsväsendet, men också till kommuner, myndigheter och andra aktörer som verkar i socialt utsatta områden. Vår förhoppning är även att rapporten kan komma till användning för beslutsfattare på lokal och nationell nivå.

Brottsförebyggande rådet/National Council for Crime Prevention

BOX 1386/TEGNÉRGATAN 23, SE-111 93 STOCKHOLM, SWEDEN

TELEFON +46 (0)8 527 58 400 • E-POST INFO@BRA.SE • WWW.BRA.SE

URN:NBN:SE:BRÅ-754 • ISBN 978-91-87335-97-6 • ISSN 1100-6676